

The Holy See

VERITATIS SPLENDOR

II. János Pál pápa enciklikája
a Katolikus Egyház minden püspökének
az Egyház erkölcsstanának
néhány alapvető kérdéséről

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS

Jézus Krisztus az igaz világosság, aki megvilágosít minden embert
Az enciklika tárgya

ELSŐ FEJEZET

„MESTER, MI JÓT KELL TENNEM...?” (Mt 19,16)

Krisztus és az erkölcsi kérdés válasza „Valaki odajött...” (Mt 19,16)

„Mester, mi jót kell tennem, hogy elnyerjem az örök életet?”

„Egy valaki jó” (Mt 19,17)

„Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat.” (Mt 19,17)

„Ha tökéletes akarsz lenni.” (Mt 19,21)

„Jöjj és kövess engem.” (Mt 19,21)

„Istennél minden lehetséges” (Mt 19,26)

„Íme, én veletek vagyok minden nap a világ végezetéig.” (Mt 28,20)

MÁSODIK FEJEZET

„NE HASONULJATOK E VILÁGHOZ” (Róm 12,2)

Az Egyház és néhány mai erkölcssteológiai nézet különbsége.

A józan tanítást kell tanítani (vö. Tit 2,1)

„Megismeritek majd az igazságot, és az igazság szabaddá tesz titeket.” (Jn 8,32)

I. A SZABADSÁG ÉS A TÖRVÉNY.

„A jó és a rossz tudásának fájáról ne egyél.” (Ter 2,17)

Isten az embert „saját döntésére” bízta (Sir 15,14)

Boldog ember, aki az Úr törvényében leli örömét (vö. Zsolt 1,1-2)

A törvény követelménye a szívükbe van írva (Róm 2,15)

„De kezdetben nem így volt.” (Mt 19,8)

II. A LELKIISMERET ÉS AZ IGAZSÁG

Az ember szentélye

A lelkiismeret ítélete

Keresni az igazságot és a jót

III. AZ ALAPVETŐ VÁLASZTÁS ÉS A KONKRÉT CSELEKEDETEK

„Csak e szabadság ne legyen indoka a test szerinti életnek.” (Gal 5,13)

A halálos és bocsánatos bűn

IV. AZ ERKÖLCSI CSELEKEDET

Teleológia és teleologizmus (71-75. p.).

A tudva és akarva végrehajtott tett tárgya (76-78. p.).

A „belsőleg rossz”: nem szabad rosszat tenni jó cél elérésére (vö. Róm 3,8) (79-83. p.)

HARMADIK FEJEZET

„HOGY KRISZTUS KERESZTJE EREJÉT NE VESZÍTSE” (1Kor 1,17)

AZ ERKÖLCSI JÓ AZ EGYHÁZ ÉS A VILÁG ÉLETE JAVÁRA

„Ezzel a szabadsággal Krisztus szabadított meg minket.” (Gal 5,1)

A világosságban járni (vö. 1Jn 1,7)

A vértanúság Isten törvénye sérthetetlenül szentségének fölmagasztalása

A változhatatlan és egyetemes erkölcsi törvények a társadalom és a személy szolgálatában

Az erkölcs és a politikai és társadalmi élet megújítása

A kegyelem és az Isten törvénye iránti engedelmesség

Az erkölcs és az új evangelizáció

A teológus moralisták szolgálata

A mi pásztori felelősségünk

BEFEJEZÉS

Mária, az Irgalmasság Anyja

*Főtisztelendő Testvéreimnek a Püspökségben,
Üdvözet és Apostoli Áldás!*

Az igazság ragyogó fényessége tükröződik a Teremtő minden művében, s különleges módon az Isten képére és hasonlatosságára teremtett emberben (vö. Ter 1,26): az igazság megvilágosítja az ember értelmét és formálja szabadságát, aki így eljut az Úr megismerésére és szeretésére. Ezért imádkozik a zsoltáros: „Ragyogtasd ránk, Urunk arcod világosságát” (Zsolt 4,7).

BEVEZETÉS

JÉZUS KRISZTUS AZ IGAZ VILÁGOSSÁG.

AKI MEGVILÁGOSÍT MINDEN EMBERT

1. Jézus Krisztusban, a „minden embert megvilágosító világosságban” (Jn 1,9) való hit által az emberek meghívást kaptak az üdvösségre; az Úrban maguk is „világossággá”, a „világosság fiaivá” válnak (Ef 5,8), és megszentelődnek „az igazság iránti engedelmességgel” (1Pt 1,22).

Ez az engedelmesség nem mindig könnyű. Az ember annak a titokzatos eredeti bűnnek következtében, melyet a „hazug és a hazugság atyja” (Jn 8,44) a Sátán ösztönzésére követett el, állandóan kísértést szenved, hogy elforduljon az élő és igaz Istentől, bálványokhoz kötődjék (vö. 1Tesz 1,9) és fölcserélje „Isten igazságát a hazugsággal” (Róm 1,25); elhomályosult tehát a képessége, hogy megismerje az igazságot, és meggyengült az akarata, mellyel alávetheti magát az igazságnak. Így, a relativizmusra és a szkepticizmusra hagyatkozva (vö. Jn 18,38) elindul, hogy az igazságon kívül keresse a szabadság illúzióját.

De a tévedésnek semmiféle bűnös homálya sem képes teljesen kioltani az emberben a teremtő Isten világosságát. Az emberi szív mélyén mindig megmarad az abszolút igazság nosztalgiája és a szomjúság, hogy eljusson az igazság megismerésének teljességére.

Beszédes bizonyosság erre a minden területen folytatott emberi kutatás. S még erősebb bizonyosság a saját élete értelmének keresése. A tudomány és technika fejlődése, mely nagyszerű bizonyosság az értelem képességei és az emberi kitartás mellett, nem menti föl az emberiséget végső vallási kérdései alól, sőt, inkább ösztönzi, hogy vívja meg legfájdalmasabb és legdöntőbb harcait, ti. a szív és a lelkiismeret harcát.

2. Senki sem tud kitérni a következő alapvető kérdések elől: *Mit kell tennem? Hogyan tudom megkülönböztetni a jót és a rosszat?* A válasz csak az igazság ragyogó fényességének köszönhető, mely ott világít az emberi lélek mélyén, ahogy a zsoltáros mondja: „A jót ki mutatja meg nekünk? Ragyogjon ránk a te arcod világossága, Urunk.” (Zsolt 4,7)

Isten arcának világossága teljes szépségében ragyog föl Jézus Krisztus arcán, aki „a láthatatlan Isten képmása” (Kol 1,15), „az Ő dicsőségének kisugárzása”(Zsid 1,3), „aki telve van kegyelemmel és igazsággal” (Jn 1,14): „ Ő az út, az igazság és az élet” (Jn 14,6). Ezért az ember minden kérdésére, főként vallási és erkölcsi kérdéseire a döntő választ Jézus Krisztus adta meg, sőt, Ő maga ezekre a válasz, miként a II. Vatikáni Zsinat tanítja: „*Az ember misztériuma csak a megtestesült Ige misztériumában ragyog föl igazán.* Ádám ugyanis, az első ember, előképe volt az eljövendőnek, azaz az Úr Krisztusnak. Krisztus, az új Ádám az Atya misztériumának és szeretetének kinyilatkoztatásával megmutatja az embernek magát az embert, és föltárja előtte nagyszerű hivatását.” (GS 22)

Jézus Krisztus, a „nemzetek világossága” megvilágosítja Egyházának arcát, melyet elküld az egész világra, hogy hirdesse az evangéliumot minden teremtménynek.(vö. Mk 16,15; LG 1) így az Egyház, Isten népe a nemzetek között (vö. LG 9), miközben figyel a történelem újabb kihívásaira és az erőfeszítésekre, melyekkel az emberek keresik életük értelmét, mindenkinek felkínálja a választ, mely Jézus Krisztus és az ő evangéliuma igazságából árad. Az Egyház mindig tudatában van feladatának, hogy „vizsgálnia kell az idők jeleit, enélkül ugyanis nem adhatja meg minden egyes nemzedéknek a korszerű választ az örök emberi kérdésekre az evilági és a túlvilági élet értelméről és a kettőnek egymással való összefüggéséről” (GS 4).

3. A Egyház Pásztorai, közösségben Péter Utódával, a hívek mellett állnak ebben az erőfeszítésben, kísérik és vezetik őket tanításukkal, megtalálván mindig a szeretet és az irgalom új szavát, hogy ne csak a hívőkhöz, hanem minden jóakaratú emberhez is oda tudjanak fordulni. A II. Vatikáni Zsinat rendkívüli tanúsága marad az Egyház e magatartásának, mely „tapasztalt lévén a humanitásban”^[1] az egész világnak és minden embernek szolgálatára áll (GS 33).

Az Egyház tudja, hogy az erkölcsiség minden ember szíve mélyét érinti, ezért mindenkihez fordult, azokhoz is, akik nem ismerik Krisztust és az Ő evangéliumát, vagy magát Istent sem; tudja, hogy éppen *az erkölcsi élet útja mindenki számára az üdvösség nyitott útja*, miként ezt a II. Vatikáni Zsinat világosan mondja: „Az örök üdvösséget elnyerhetik mindazok, akik önhibájukon kívül nem ismerik Krisztus evangéliumát és Egyházát, de őszinte szívvel keresik Istent, és a kegyelem hatása alatt arra törekcsenek, hogy teljesítsék akaratát, amelyet lelkiismeretük szavában ismernek föl.” És hozzáteszi: „Még azoktól sem tagadja meg az isteni Gondviselés az üdvösséghez szükséges támogatást, akik önhibájukon kívül nem jutottak el Isten kifejezett ismeretére, de – éppen nem az isteni kegyelem nélkül – iparkodnak becsületesen élni. Mert ami jó és igaz van náluk, azt az Egyház az evangéliumra való előkészületnek és Annak adományának tekinti, aki megvilágosít minden embert, hogy végül életük legyen.” (LG 16)

Az enciklika tárgya

4. A Pápák mindig, s főként az utóbbi két évszázadban – mind személyesen, mind a Püspöki Kollégiummal közösen – *az emberi élet sok és különféle területét tekintetbe vevő erkölcsi tanítást*

5
fejtettek ki és adtak elő. Jézus Krisztus nevében és az Ő tekintélyével buzdítottak, korholtak és tanítottak; küldetésükhöz hűen az ember oldalán harcolva megerősítettek, bátorítottak és vigasztaltak; annak biztos tudatában, hogy az Igazság Lelke mellettük áll, segítettek jobban megérteni az erkölcsi követelményeket a nemiség, a család, a politikai, gazdasági és társadalmi élet területén. Tanításuk az Egyház hagyományában és az emberiség történelmében folyamatosan elmélyítette az erkölcsi tudást.^[2]

Ma azonban *szükségesnek látszik, hogy az Egyház erkölcsstanának egészére reflektáljunk* annak érdekében, hogy véglegesen megvilágosítsuk a katolikus tanítás néhány alapvető igazságát, melyeket az a veszély fenyeget, hogy eltorzulnak vagy tagadás áldozatai lesznek. *Magán a keresztény közösségen belül is új helyzet alakult ki*, melyben az Egyház erkölcsstanával kapcsolatban sok emberi és pszichológiai, szociális és kulturális, vallási, sőt kifejezetten teológiai kétely és ellenvetés kering. Már nem egyéni és esetleges tiltakozásokról, hanem bizonyos antropológiai és etikai nézetek alapján az erkölcsi hagyomány teljes és rendszeres vitatásáról van szó. E vitatás gyökere olyan gondolati áramlatoknak többé kevésbé rejtett befolyása, melyek az emberi szabadságot ki akarják szakítani abból a lényeges és éltető kapcsolatból, amely összeköti a szabadságot és az igazságot. Így elvetik a természettörvény hagyományos tanát, parancsainak egyetemes és mindig kötelező érvényét; az Egyház bizonyos erkölcsi tanításait egyszerűen elfogadhatatlannak tekintik; azt mondják, hogy az Egyház Tanítóhivatala erkölcsi kérdésekbe csak úgy avatkozhat be, hogy „buzdítja a lelkiismereteket” és „értékeket javasol”, de ezekről az értékekről mindenki autonóm módon dönt és választ.

Különösen is ki kell emelni a *disszonanciát az Egyház hagyományos válaszai és néhány teológiai álláspont között*, melyeket szemináriumokban és teológiai fakultásokon is terjesztenek az Egyház és a keresztények hitélete, nemkülönben az egész emberi együttélés szempontjából *rendkívül fontos kérdésekben*.

Fölteszik a kérdést: Vajon Isten parancsai, melyek be vannak írva az emberi szívbe és a Szövetségnek is részét alkotják, valóban képesek-e irányítani az egyes emberek és társadalmak egészének mindennapi választásait? Lehetséges-e engedelmeskedni Istennek, azaz szeretni Istent és a felebarátot anélkül, hogy e parancsokat minden körülmények között figyelembe vennék? Széles körökben elterjedt az a vélemény is, mely kétségbe vonja a hit és az erkölcs benső és szétválaszthatatlan egységét, mintha csupán a hit döntené el az Egyházhoz és annak belső egységéhez való tartozást, ugyanakkor erkölcsi téren el kellene tűrni a tanítások és vélemények pluralizmusát, ráhagyva az erkölcsi döntéseket a szubjektív egyéni lelkiismeret vagy a különféle kulturális és társadalmi környezet ítéletére.

5. Ebben a mostani helyzetben érlelődött meg bennem az elhatározás, hogy – miként az 1987. augusztus 1-én, Ligouri Szent Alfonz halálának második centenáriuma kiadott *Spiritus Domini* kezdetű apostoli levélben előre jeleztem – kibocsátok egy enciklikát, mely „részletesebben és mélyebben tárgyalja az erkölcssteológia alapvető kérdéseit”^[3], azokat az alapokat, melyeket néhány mai irányzat támad.

Hozzátok fordulok, Főtisztelendő Testvéreim a Püspökségben, hogy osszátok meg velem „a józan tanítás” (2Tim 4,3) megőrzésének felelősségét, azzal a szándékkal, *hogy pontosan fogalmazzuk meg azokat a tanbeli szempontokat, melyek döntően fontosak ahhoz, hogy szembe tudjunk szállni a helyzettel*, mely valóban krízis, hiszen nagyon súlyos következmények folynak belőle a hívek és az egyházi közösség erkölcsi életére, nemkülönben egy igazságos és szolidáris társadalmi életre nézve.

Annak, hogy ez a régóta várt enciklika csak most jelenik meg, az is oka, hogy jónak látszott megvárni vele a *Katolikus Egyház Katekizmusának* megjelenését, mely a keresztény erkölcsstan teljes és rendszeres anyagát tartalmazza. A katekizmus a hívők erkölcsi életének alapjait és gazdag tartalmát úgy mutatja meg, mint „Isten fiainak” életét: »A keresztények, akik megismerik a hitben új méltóságukat, arra hivatnak, hogy már „Krisztus evangéliumához méltón éljenek” (Fil 1,27). A szentségek vétele és az imádság által megkapják Krisztus kegyelmét, s az Ő Szent Lelkének ajándékait, melyek alkalmassá teszik őket erre az új életre.«^[4] Föltételezván tehát a Katekizmust „mint a katolikus tanítás biztos és megbízható alapszövegét”^[5], ez az enciklika az *Egyház erkölcsstanának néhány alapkérdésére korlátozódik*, kimondván a szükséges ítéletet a tudósok között vitatott etikai és erkölcsi problémákról. Ennek az enciklikának ez a sajátos tárgya, mellyel elő akarom adni a vitatott problémákkal kapcsolatban a Szentírásra és az eleven egyházi hagyományra támaszkodó erkölcsstan érveit, rávilágítva ugyanakkor a tanítása által kiváltott tiltakozások előzményeire és következményeire is.

ELSŐ FEJEZET

„MESTER, MI JÓT KELL TENNEM...” (Mt 19,16)

KRISZTUS ÉS AZ ERKÖLCSI KÉRDÉS VÁLASZA

„Valaki odajött...” (Mt 19,16)

6. *Jézus és a gazdag ifjú párbeszéde*, melyet Szent Máté evangéliumának 19. fejezete mond el, alkalmas arra, hogy *Jézus erkölcsi tanítását* elevenbe vágóan újra meghalljuk: »íme, odajött valaki és mondta Jézusnak: „Mester, mi jót kell tennem, hogy örök életem legyen?” Ő mondta neki: „Miért engem kérdezel a jóról? Egy valaki jó. Ha pedig be akarsz menni az életbe, tartsd meg a parancsolatokat.” Mondta Jézusnak: „Melyeket?” Jézus pedig mondta: „Ne ölj, ne törj házasságot, ne lopj, ne szólj hamis tanúságot, tiszteld atyádat és anyádat, és szeresd felebarátodat, mint önmagadat.” Mondta neki az ifjú: „Ezeket mind megtartottam, mi hiányzik még nekem?” Mondta neki Jézus: „Ha tökéletes akarsz lenni, menj, add el, amid van, és add a szegényeknek, és kincsed lesz a mennyben; aztán jöjj és kövess engem.”« (Mt 19,16-21)^[6]

7. „És íme valaki...” Az ifjúban, akit Máté evangéliuma nem nevez meg, fölismerhetünk *minden embert* (az „akárkit”), aki tudva vagy tudatlanul *Krisztushoz, az ember Megváltójához közeledik és*

⁷
fölteszi neki az erkölcsi kérdést. Az ifjú számára minden megtartandó parancsolatot megelőzve az első kérdés egész élete értelmének kérdése. És valóban, ez minden emberi cselekedet és gondolat célja, titokzatos keresés és belső impulzus, mely a szabadságot mozgatja. E kérdés az abszolút Jót keresi, mely vonz és magához hív bennünket; válasz Isten hívására, aki eredete és célja az emberi életnek. A II. Vatikáni Zsinat ebben az irányban kívánta tökéletesíteni az erkölcssteológiát, hogy az tanításával világítsa meg azt a nagyszerű hivatást, melyet a hívők Krisztusban kaptak (OT 16); s adja meg az egyetlen választ, mely teljesen kielégíti az emberi szív vágyát.

Isten azért akarta Egyházát, hogy az emberek így „oda jöhessenek” Krisztushoz. Az Egyház ugyanis „ezt az egyetlen célt akarja szolgálni: hogy minden ember megtalálhassa Krisztust, és Ő mindegyikükkel végig tudja járja az élet útját”.^[7]

„Mester, mi jót kell tennem, hogy örök életem legyen?”

8. A szív mélyéről merül föl a kérdés, mellyel a gazdag ifjú a Názáreti Jézushoz fordult; *minden emberi élet lényeges kérdése, melyre válaszolni kell*, mert az erkölcsi jó megtételéhez és az örök élethez tartozik. Az ifjú, aki Jézushoz beszél, jól tudja, hogy kapcsolat van az erkölcsi jó és életének beteljesedése között, mert jámbor izraelita, aki az Úr Törvényének árnyékában élt. Abból, hogy Jézust kérdezi, nem következtethetünk arra, hogy nem ismerte a Törvény válaszát. Inkább azt kell hinnünk, hogy Jézus személyének varázsa új kérdéseket támasztott benne az erkölcsi jóról. Szükségét érzi a találkozásnak Azzal, aki prédikációját ezzel az új és alapvető hírrel kezdte: „Az idő betelt és közel van az Isten országa; térjetek meg és higgyetek az evangéliumnak.” (Mk 1,15)

A mai embernek újra Krisztus felé kell fordulnia, hogy választ kapjon tőle arra, hogy mi a jó és mi a rossz. Ő a Mester, a Föltámadott, aki az életet önmagában hordja és mindig jelen van Egyházában és a világban. Ő az, aki föltárja a hívők előtt a Szentírást, és azáltal, hogy teljesen kinyilatkoztatja az Atya akaratát, az igazságot tanítja az erkölcsi cselekvésről. Krisztus – az üdvösség forrása és csúcsa, az emberi történelem Alfája és Ómegája (vö. Jel 1,8; 21,6; 22,13) – kinyilatkoztatja az ember állapotát és teljes hivatását. Ezért „az ember, ha szíve mélyéig érteni akarja önmagát – s nem csak futó pillantást vet önmagára, mellyel tökéletlenül, gyakran csak felszínesen, látszólagos magyarázatokat és szabályokat talál életében – Krisztushoz kell mérnie önmagát félelmeivel és kétségeivel, gyöngeségével és bűnösségével, életével és halálával. Mindenével, amije van, együtt kell behatolnia Krisztusba; magáévá kell tennie, magára kell öltetnie a megtestesülés és a megváltás teljes igazságát, hogy újra megtalálhassa önmagát. Ha ez a belső folyamat lejátszódik benne, az ember nemcsak Isten előtt borul le imádással, hanem önmaga iránt is csodálatra ébred.”^[8] Ha tehát be akarunk hatolni az evangéliumi erkölcs szívébe és meg akarjuk ismerni mélységes és változhatatlan tartalmát, gondosan meg kell vizsgálnunk az evangéliumi gazdag ifjú által föltett kérdést, s még inkább a Jézus által adott választ, és engednünk kell, hogy Ő vezessen minket. Jézus ugyanis finom pszichológiai érzékkel válaszol, s szinte kézenfogva vezeti az ifjút lépésről lépésre a teljes igazság felé.

„Egy valaki jó” (Mt 19,17)

9. Jézus így szólt: „Miért engem kérdezel a jóról? Egy valaki jó. Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat.” (Mt 19,17) Márknál és Lukácsnál a kérdés így hangzik: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egyedül Isten.” (Mk 10,18; vö. Lk 18,19)

Mielőtt válaszolna a kérdésre, Jézus azt akarja, hogy az ifjú önmaga előtt tisztázza az indítékot, miért őt kérdezi? A „jó Mester” megmutatja a kérdezőnek – és mindnyájunknak, hogy a kérdésre – „mi jót kell tennem, hogy örök életem legyen?” – a választ csak akkor lehet megkapni, ha szívvel és lélekkel Afelé fordul, aki „egyedül jó”: „Senki sem jó, egyedül Isten.” (Mk 10,18; vö. Lk 18,19) *A jó után érdeklődő kérdésre egyedül Isten tud válaszolni, mert Ő a Jó.*

A jó után érdeklődni ugyanis azt jelenti, hogy az ember Isten felé fordul, aki a jóság teljessége. Jézus megmutatja, hogy az ifjú kérdése valójában *vallási kérdés*, s hogy a jóság – mely egyszerre vonzza és lebilincseli az embert – forrása Istenben van, sőt a jóság maga Isten; Ő, aki egyedül méltó arra, hogy szeressék „teljes szívvel, teljes lélekkel és teljes elmével” (Mt 22,37); Ő, aki az ember boldogságának forrása. Jézus az erkölcsileg jó cselekvés kérdését visszavezeti vallási gyökereihez: Istennek – az egyetlen jóságnak, az élet teljességének, az emberi cselekvés végső céljának, a tökéletes boldogságnak – megvallásához.

10. Az Egyház a Mester szavaiból tudva hiszi, hogy a Teremtő képmására teremtett, a Krisztus vérével megváltott és a Szentlélek jelenlététől megszentelt ember életének *végső célja: Isten „dicsőségének dicséretére” szolgáln*, (vö. Ef 1,12) azáltal, hogy minden cselekedete tükrözi az isteni dicsőség ragyogását. „Ismerd meg hát önmagadat, ó ékes lélek: *Isten képmása* vagy – írja Szent Ambrus. – Ismerd meg magadat, ó ember: *Isten dicsősége* vagy (1Kor 11,7). Halljad csak mi módon vagy az Ő dicsősége? A Próféta mondja: *Csodálatos a rám vonatkozó tudásod* (Zsolt 138,6), azaz: cselekedeteimben a te fölséged a csodálatos, bölcsességed fölmagasztaltatik az ember elméjében. Miközben magamat szemlélem, akit te rejtett gondolataimban és legbensőbb érzéseimben átlátsz, megismerem tudásod misztériumait. Ismerd meg hát magadat, ó ember, mily nagy vagy, és vigyázz magadra..!”^[9]

Hogy ki az ember és mit kell tennie, az akkor válik nyilvánvalóvá, amikor Isten kinyilatkoztatja önmagát. A Tízparancsolat ugyanis ezekre a szavakra alapszik: „Én vagyok az Úr, a te Istened, aki kivezettelek téged Egyiptom földjéről, a rabszolgaság házából: ne legyenek idegen isteneid előttem!” (Kiv 20,23). Az Izraellel kötött szövetség „tíz szavában” és az egész Törvényben Isten úgy mutatkozik meg, mint aki „egyedül jó”; mint aki az ember bűne ellenére „mintaképe” marad az erkölcsi cselekvésnek, felhívása szerint: „Szentek legyetek, mert én, az Úr, a ti Istenedek szent vagyok.” (Lev 19,2); mint aki hűséges az ember iránti szeretetéhez és átadja neki Törvényét (vö. Kiv 19,9-24; 20,18-21), hogy helyreállítsa a harmóniát a Teremtővel és a többi teremtménnyel, s még jobban bevezesse az embert szeretetébe: „Köztetek fogok járni, a ti Istenedek leszek, s ti az én népem lesztek.” (Lev 26,12)

Az erkölcsi élet a megfelelő válasz azokra az ingyenes kezdeményezésekre, melyeket Isten szeretete annyiszor tesz az ember felé. A *szeretet válasza*, amint ezt a Deuterónómium a főparancsban mondja: „Halljad, Izrael: az Úr, a mi Istenünk, Ő az egyedüli Úr: szeresd a te Uradat, Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, s minden erődből. Legyenek ezek a szavak, melyeket ma parancsolok neked, a szívedben, és add át a fiaidnak.” (MTörv 6,47) Így az erkölcsi élet, melyet Isten ingyenes szeretete ölel át, arra hivatott, hogy tükrözze a dicsőséget: „Az Istent szerető léleknek elég, ha annak tetszik, akit szeret: mert nem lehet nagyobb jutalmat várni, mint maga a szeretet; a szeretet ugyanis annyira Istentől való, hogy Isten maga a szeretet.”^[10]

11. Az „egy valaki jó” állítás a Tízparancsolat „első táblájához” vezet, mely arra szólít föl, hogy ismerjük el Istent egyetlen és abszolút Úrnak, és egyedül Őt imádjuk, mert Ő végtelenül szent (vö. Kiv 20,2-11). *A jó ezt jelenti: Istenhez tartozni, engedelmeskedni neki*, alázattal vele járni, tenni az igazságot és szeretni a jámborságot (vö. Mik 6,8). *A Törvény szíve és feje az Úrnak mint Istennek elismerése*, s ebből erednek és erre irányulnak a részleges törvények. Az erkölcsi parancsolatok révén nyilvánul meg Izrael népének az Úrhoz való tartozása, mert egyedül Isten az, aki jó. Erről tanúskodik Szentírás, melynek minden lapját áthatja Isten abszolút szentségének élménye: „Szent, Szent, Szent a Seregek Ura”. (Iz 6,3)

Ám ha egyedül Isten a Jó, akkor semmiféle emberi erőfeszítés, még a parancsolatok legszigorúbb megtartása sem képes „beteljesíteni” a Törvényt, azaz Istennek ismerni el az Urat és megadni az egyedül Őt megillető imádást (vö. Mt 4,10). *A „beteljesítés” egyedül Isten ajándékából eredhet*, mert az isteni Jóságban való részesedést kínálja föl, mely Jézusban nyilatkozik meg és adja magát, akit a gazdag ifjú „Jó Mester”-nek szólított (Mk 10,17; Lk 18,18). És azt, amit a megszólításkor ez az ifjú talán csak sejtett, a beszélgetés végén Jézus a meghívásban teljesen kinyilatkoztatja: „Jöjj és kövess engem” (Mt 19,21).

„Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat.” (Mt 19,21)

12. A jót kereső kérdésre egyedül Isten tud válaszolni, mert Ő a Jó. Isten azonban már választ adott erre a kérdésre: válaszolt azáltal, hogy *megteremtette az embert*, s bölcsességgel és szeretettel céljára *rendelte* a szívébe írt törvény (vö. Róm 2,15) a „természetes törvény” által.

Ez a törvény „nem más, mint az értelemnek Istentől belénk árasztott fénye. Ennek köszönhetően ismerjük meg, mit kell tennünk és mit kell kerülnünk. Ezt a világosságot és ezt a törvényt Isten a teremtésben adta az embernek.”^[11] Később ezt tette *Izrael történetében*, különösen a „tíz szó”, más szóval a *sinai parancsolatok* átadásával, melyek révén megalapozta a szövetség népének létét. (vö. Kiv 24) E népet meghívta, hogy „tulajdona legyen az összes népek között”, „szent nemzet” legyen (uo. 19,56), mely fölragyogtatja az Ő szentségét a nemzetek között (Bölcs 18,4; Ez 20,41). A Tízparancsolat ajándéka az *Új Szövetség* ígérete és jele, amelyben a törvény majd újra és véglegesen beíratik az emberi szívbe (vö. Jer 31,31-34), elfoglalván a bűn törvényének helyét, mely elcsúfította a szívet (vö. Jer 17,1). Akkor majd „új szív” adatik, hogy „új lélek”, Isten

Lelke lakjék benne (vö. Ez 36,24-28).^[12]

Ezért a súlyos – „egy valaki jó” – kijelentés után, Jézus így felel az ifjúnak: „Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat.” (Mt 19,17)

Ezzel Jézus kijelenti, hogy szoros összefüggés van az örök élet és az Isten parancsai iránti engedelmesség között: Isten parancsolatai mutatják az élet útját az embernek, és elvezetik az életre. Jézus, az új Mózes újra megajándékozza az embereket a Tízparancsolat törvényeivel; véglegesen megerősíti, s mint az üdvösség útját és föltételét adja elénk őket. *A parancs ígérethez kötődik:* az Ószövetségben az ígéret tárgya egy olyan föld birtoklása, ahol a nép szabadon és igazságban élhet (vö. MTörv 6,20-25); az Új Szövetségben az ígéret tárgya a „Mennyeek országa”, amint azt Jézus a Hegyi beszéd elején mondja – abban a beszédben, amely az „új törvény” bőségesebb és teljesebb megfogalmazása (vö. Mt 5-7. f.), nyilvánvaló összefüggésben a Tízparancsolattal, melyet Isten a Sinai hegyen adott át Mózesnek. Ugyancsak a mennyek országára utal az „örök élet”, mely részesedés Isten életében: tökéletesen csak a halál után valósul meg, de a hitben már most az igazság fénye, az élet értelmének forrása, Krisztus követésében a megkezdett beteljesedés. Jézus ugyanis a gazdag ifjúval való találkozás után mondja tanítványainak: „Mindaz, aki elhagyta otthonát, fivéreit és nővéreit, atyját és anyját, gyermekeit és földjét az én nevemért, százannyit kap és birtokolni fogja az örök életet.” (Mt 19,29)

13. Jézus válasza nem elégítette ki az ifjút, ezért tovább kérdezi a Mestert, milyen parancsolatokat kell megtartania: „Az megkérdezte: Melyeket?” (Mt 19,18). Azt kérdezi, mit kell tennie az életben, ha ki akarja nyilvánítani Isten szentségének elismerését. Jézus pedig, miután az ifjú tekintetét Isten felé fordította, most a Tízparancsolatnak a felebarátra vonatkozó részeire emlékezteti őt: „Ne ölj, ne törj házasságot, ne lopj, ne szólj hamis tanúságot, tiszteld atyádat és anyádat, és szeresd felebarátodat, mint önmagadat.” (Mt 19,18-19)

A szövegösszefüggésből – különösen ha összevetjük Szent Máté szövegét Márk és Lukács párhuzamos részeivel – kiviláglik, hogy Jézusnak nem szándéka „az életre való belépéshez” szükséges összes parancsolatok felsorolása, hanem inkább fölhívja az ifjú figyelmét „a *Tízparancsolat központi jellegére*” az összes törvények között, mely megmondja az embernek, mit jelent ez: „Én vagyok a te Urad, Istened”. Mindazonáltal nem kerülheti el a figyelmünket, hogy az Úr melyik parancsolatokra emlékezteti az ifjút. Olyan parancsolatok ezek, melyek a Tízparancsolat ún. „második táblájához” tartoznak, melynek foglalatja (vö. Róm 13,8-10) és alapja a felebaráti szeretet parancsa: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat” (Mt 19,19; vö. Mk 12,31). Ez a parancs az emberi személy egyedülálló méltóságát fejezi ki, mely abban áll, hogy az ember „az egyedüli teremtmény, akit Isten nem más teremtmény szolgálatáért, hanem Önmagáért akart.” (GS 24) A Tízparancsolat egyes parancsolatai nem mások, mint a személy javához tartozó egyetlen parancsolat részletezései, mindazoknak a javaknak a szintjén, melyek az ember testlélek mivoltához tartoznak Istennel, a felebaráttal és a teremtetett dolgokkal való kapcsolataiban. Miként a *Katolikus Egyház Katekizmusa* mondja: „a Tíz parancsolat az isteni kinyilatkoztatáshoz tartozik. Ugyanakkor az ember igazi emberségét tanítják, megvilágítják a lényeges kötelezettségeket és

közvetve az emberi személy természetéhez tartozó alapvető jogokat."^[13]

A parancsolatok, melyeket Jézus felsorol az ifjúnak, az Isten képeire alkotott személy *javai* védelme által a személy *javának* védelmére szolgálnak. „Ne ölj, ne törj házasságot, ne lopj, ne szólj hamis tanúságot” – tiltó formában megfogalmazott erkölcsi szabályok. E tiltó parancs különleges erővel fejezi ki az emberi élet, a házassági közösség, a magántulajdon, az igazmondás és a becsület feltételek nélküli védelmének követelményét.

A parancsolatok tehát a felebaráti szeretet alapfeltételei; ugyanakkor teljesítésük a felebaráti szeretet bizonyága is. *A szabadság felé vezető úton az első állomás és a szabadság kezdete*: „A szabadság kezdetben – írja Szent Ágoston – az olyan gaztettektől való mentességben áll, ... mint a gyilkosság, a házasságtörés, a paráznaság, a lopás, a csalás, a szentségtörés stb. Amikor valaki kezdi nem birtokolni ezeket a gaszágokat (s ez a nembirtoklás minden keresztény ember kötelessége), kezdi fölemelni a fejét a szabadságra, de ez még nem a tökéletes szabadság, csak a szabadság kezdete...”^[14]

14. Ez azonban nem azt jelenti, hogy Jézus a felebaráti szeretetet az istenszeretet elé akarná helyezni, vagy egyenesen el akarna tőle szakítani. Ennek ellenkezőjét bizonyítja a törvénytudóval folytatott dialógusa. A törvénytudónak, aki a gazdag ifjúéhoz nagyon hasonló kérdést tett föl, Jézus az *isten és a felebaráti szeretet két parancsát idézi* (vö. Lk 10,25-27) és figyelmezteti rá, hogy csak ezek megtartása vezet az örök életre: „Tedd ezt és élni fogsz” (10,28). Jellemző, hogy a parancsolatok közül épp a második kelti föl a törvénytudó kíváncsiságát és kérdését: „Ki az én felebarátom?” (10,29) A Mester az irgalmas samaritánus példabeszédével válaszol, amely kulcs a felebaráti szeretet parancsának teljes megértéséhez (10,30-37).

A két parancsolat, melyektől „függ az egész Törvény és a Próféták” (Mt 22,40), szorosan összetartozik és kölcsönösen áthatja egymást. *Elválaszthatatlan egységüket* Jézus életével és szavaival tanúsította: küldetése a megváltó kereszten éri el tetőpontját (vö. Jn 3,14-15), mely jelzi, hogy az Atya és az emberiség iránti szeretete egymástól elválaszthatatlan (vö. 13,1).

Mind az Ó-, mind az Újszövetség kifejezetten állítja, hogy *a felebaráti szeretet nélkül*, mely a parancsolatok megtartásában válik konkréttá, *lehetetlen az igaz istenszeretet*. Szent János rendkívüli erővel írja: „Ha valaki azt mondja: „Én szeretem Istent” és gyűlöli a felebarátját, hazug az. Aki tehát nem szereti a felebarátját, akit lát, nem szeretheti Istent, akit nem lát.” (1Jn 4,20)

Az evangélista összhangban van Krisztus erkölcsi prédikációjával, mely csodálatos és páratlan módon fejeződött ki az irgalmas samaritánus példabeszédében (vö. Lk 10,19-37) és az utolsó ítéletről szóló „beszédben”. (vö. Mt 25,31-46)

15. A hegyi beszédben, mely az evangéliumi erkölcs *Magna Chartája*,^[15] Jézus azt mondja: „Ne gondoljátok, hogy föloldani jöttem a törvényt vagy a prófétákat; nem föloldani jöttem, hanem beteljesíteni” (Mt 5,17). Krisztus az Írások kulcsa: „Vizsgáljátok az Írásokat: azok tanúskodnak rólam” (vö. Jn 5,39); Ő az üdvösség rendjének központja, az Ó- és Újszövetség, a törvény

ígéreteinek és az ígéretek evangéliumi beteljesedésének foglalata; az eleven és örök összekötő kapocs az Ó- és Újszövetség között. Szent Pálnak „a törvény vége Krisztus” (Róm 10,4) mondatát kommentálva írja Szent Ambrus: „Krisztusban tehát nem megszűnik a törvény, hanem beteljesedik; mert nem feloldani, hanem beteljesíteni jött a törvényt. Miként ugyanis szövetség az Ószövetség, de az igazság az Újszövetségben van, úgy a Mózes által adott törvény is előképe a törvénynek. Az a törvény tehát az igazságnak árnyképe.”^[16]

Jézus tökéletessé teszi Isten parancsait, különösen a felebaráti szeretet parancsát azáltal, hogy benső és értékesebb gyökerekhez vezeti vissza: a felebaráti szeretet szerető szívből fakad, s éppen azért, mert szeret, képes a legnagyobb igényeket is kielégíteni. Jézus megmutatja, hogy a parancsolatokat nem úgy kell érteni, mint egy alsó küszöböt, amit nem szabad áthágni, hanem inkább mint szabad utat az erkölcsi haladás és a lelki tökéletesség előtt, melynek éltető lelke a szeretet (vö. Kol 3,14). Így a „ne ölj” parancs fölhívás a gondos szeretetre, mely óvja és támogatja a felebarát életét; a házasságtörést tiltó parancs felhívás a tiszta tekintetre, mely képes rá, hogy tisztelje a test jegyesi jellegét: „Hallottátok, hogy mondatott a régieknek: Ne ölj!; aki öl, méltó az ítéletre. Én pedig mondom nektek, aki haragszik a testvérére, méltó az ítéletre... Hallottátok, hogy mondatott: Ne törj házasságot; Én pedig mondom nektek, aki asszonyra néz, hogy megkívánja őt, már házasságtörést követett el vele a szívében.” (Mt 5,21-22.27-28) Maga Jézus a Törvény eleven „beteljesedése”, mert megvalósítja teljes önátadásával igazi jelentését: Ő maga eleven és személyes Törvénné válik, aki követésre hív, a Szentlélek által adja a kegyelmet, hogy megossza velünk életét és szeretetét, és fölkínálja az erőt, hogy a választásokban és cselekedetekben tanúskodjunk mellette (vö. Jn 13,34-35)

„Ha tökéletes akarsz lenni...” (Mt 19,21)

16. A parancsolatokról adott válasz az ifjúnak nem elegendő: „Ezeket mind megtartottam; *mi hiányzik még nekem?*” (Mt 19,20) Nem könnyű jó lelkiismerettel kijelenteni: „Ezeket mind megtartottam” – ha az ember igazán fölfogja Isten törvényének követelményeit. S ha mégis ilyen választ adhatott, ha gyermekkorától fogva komolyan és nagylelkűen követte az erkölcsi eszményt, a gazdag ifjú tudja, hogy még messze van a céltól: Jézus személye előtt észreveszi, hogy valami még hiányzik neki. És Jézus ennek az elégtelenségnek a tudatához fordul utolsó válaszában: *a parancsok legalista értelmezését meghaladó teljesség utáni vágyat* megszólítva hívja a jó Mester az ifjút, hogy lépjen a *tökéletesség útjára*: „Ha tökéletes akarsz lenni, menj, add el, amid van, és add a szegényeknek, és kincsed lesz a mennyben; aztán jöjj és kövess engem.” (Mt 19,21)

Miként Jézus válaszában előző részét, úgy ezt is az evangélium erkölcsi üzenetének, s különösen a hegyi beszéd boldogságainak összefüggésében kell olvasni és értelmezni. Mert az első boldogság éppen a szegényeké, a „lelki szegényeké”, ahogy Szent Máté mondja (5,3), vagyis az alázatosaké.

Ebből a szempontból mondható, hogy a nyolc boldogság is benne van a válaszban, melyet Jézus az ifjú „Mi jót kell tennem, hogy örök életem legyen?” kérdésére adott. A boldogságok mindegyike ugyanis más-más szempontból éppen azt a „jót” ígéri, mely megnyitja az embert az örök élet számára, sőt, amely maga az örök élet.

A *boldogságok* igazában nem cselekvési szabályok, hanem habitusokról és az emberi lét alapvető érzületéről (az erényekről, ford. megj.) beszélnek, ezért *nem vágnak egybe pontosan a parancsolatokkal*. Másrészt azonban *nem idegenek* és *nem választhatók* el egymástól a boldogságok és a parancsolatok: mindkettő a jóra, az örök életre vonatkozik. A hegyi beszéd a boldogságok meghirdetésével kezdődik, de vannak benne utalások a parancsolatokra is (vö. Mt 5,20-48). Ugyanakkor ez a beszéd mutatja a parancsolatok irányát és nyitottságát a tökéletesség felé, mely a boldogságok sajátja. Mi több, a boldogságok *ígéretei*, melyekből közvetett formában előírások is következnek az erkölcsi élet számára. Eredeti mélységükben *Krisztus önarcképe* rajzolódik ki bennük, s éppen ezért *fölhívások az Ő követésére, s a vele való életközösségre*.^[17]

17. Nem tudjuk, hogy az evangéliumi ifjú mennyire fogta föl Jézus első válaszában – „ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat” – mély és igényes tartalmát; az azonban bizonyos, hogy az odaadás, melyet az ifjú kifejezett az erkölcsi törvények teljesítésében, az a termő föld, amelyben csírázni és növekedni tud a tökéletesség utáni vágy, azaz a törvények tartalmának teljes megvalósulása Krisztus követésében. Jézus beszélgetése az ifjúval segít minket abban, hogy megértsük a *tökéletességre meghívott ember erkölcsi gyarapodásának föltételeit*: az ifjú, aki megtartotta az összes parancsolatokat, alkalmatlannak mutatkozik arra, hogy a saját erejéből megtegye a következő lépést. Ennek megtételéhez ugyanis érett emberi szabadság – „ha akarod” – és a kegyelem isteni ajándéka – „jöjj és kövess engem” – szükséges.

A *tökéletesség igényli az önátadásnak azt az érettségét, amelyre az emberi szabadság hivatott*. Jézus az ifjúnak a parancsolatokat úgy mutatta meg, mint az örök élet első, elengedhetetlen föltételét; ezzel szemben a birtokolt javak elhagyása és az Úr követése elhatározás jellegű: „Ha akarod...”. Jézus szava föltárja a szabadság érettség felé tartó növekedésének különleges dinamikáját, s ugyanakkor megmutatja a *szabadság és az isteni törvény alapvető viszonyát*. Az emberi szabadság és az isteni törvény nem szemben állnak egymással, hanem épp ellenkezőleg, kölcsönösen föltételezik egymást. Krisztus tanítványa tudja, hogy hivatása a szabadságra szól. Pál apostol lelkes örömmel mondja: „Ti ugyanis, testvérek, a szabadságra nyertetek meghívást”, de mindjárt hozzáteszi: „csak vissza ne éljete a szabadsággal a test javára, hanem szeretettel szolgáljatok egymásnak” (Gal 5,13). A határozottságnak, mellyel az apostol szembeszáll azokkal, akik a törvény teljesítésével akarnak megigazulni, semmi köze az ember hamis „felszabadításához” a parancsok alól, melyek – épp ellenkezőleg – a szeretet gyakorlásának szolgálatára vannak: „Mert aki szereti felebarátját, betöltötte a törvényt; mert a *Ne törj házasságot, ne öl, ne lopj, ne kívánd a másét* és a többi parancsolat mind ebben az egyben foglaltatnak össze: *szeresd a felebarátodat, mint önmagadat*.” (Róm 13,89)

Szent Ágoston, miután szólt a törvények megtartásáról mint a szabadság első, tökéletlen fokáról,

így folytatja: „Erre valaki azt kérdezi, hogy miért nem tökéletes még? Azért, mert „a tagjaimban más törvényt érzek, és ellentétben állnak értelmem törvényével”... A részleges szabadság részleges rabszolgaság: még nem teljes, még nem tiszta, még nem tökéletes a szabadság, mert még nem vagyunk az örökkévalóságban. Részben még magunkban hordozzuk a törékenységet, s csak részben értük el a szabadságot. A keresztségben összes bűneink eltöröltettek, de vajon a gonoszság eltűntével eltűnt-e a törékenység? Ha eltűnt volna, akkor a földön bűn nélkül élnénk. De ki merné ezt állítani azon kívül, aki gőgös, s aki méltatlan a szabadítás irgalmára? ... Mivel tehát megmarad bennünk bizonyos törékenység, merem mondani, hogy amennyiben Istennek szolgálunk, szabadok vagyunk, s amennyiben a bűn törvényének szolgálunk, rabszolgák vagyunk.”^[18]

18. Aki „test szerint” él, Isten törvényét súlynak, sőt saját szabadsága megkötésének vagy tagadásának érzi. Aki ellenben a szeretetből él és „lélek szerint jár” (Gal 5,16) és szolgálni kíván másoknak, Isten törvényében megtalálja az alapvető és szükséges utat ahhoz, hogy a szabadon választott és megélt szeretetet gyakorolja. Sőt, érzi a belső sürgetést – igazi és sajátos „szükségletet”, de nem kényszert, hogy ne álljon meg a törvény minimális követelményeinél, hanem a maga „teljességében” tegye meg. Ez az út, amíg itt a földön élünk, bizonytalan és gyenge, de lehetséges a kegyelem által, mely megajándékoz bennünket Isten fiainak teljes szabadságával (vö. Róm 8,21), s lehetővé teszi, hogy az erkölcsi életben válaszoljunk a magasztos hívásra, mellyel „fiúk vagyunk a Fiúban.”

A tökéletes szeretetre szóló meghívás nemcsak egy szűk kör kiváltsága. A „menj, add el, amid van, s add a szegényeknek” *felszólítás* a „kincsöd lesz a mennyben” *ígérettel* együtt mindenkinek szól. Mert nem egyéb, mint a felebaráti szeretet parancsának radikális változata, miként a rákövetkező „jőjj és kövess engem” *fölszólítás* az istenszeretet parancsának új, végső formája. A parancsolatok és Jézus hívása az ifjú felé az egy és oszthatatlan szeretet szolgálatában állnak, mely önkéntelenül a tökéletességre törekszik, melynek egyedül Isten a mértéke: „Legyetek hát tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes”. (Mt 5,48) Lukács evangéliumában Jézus pontosabban meghatározza e tökéletesség jelentését: „Legyetek irgalmasok, miként a ti Atyátok irgalmas.” (Lk 6,36)

„Jőjj és kövess engem.” (Mt 19,21)

19. E tökéletesség útja és tartalma *Krisztus követése* azután, hogy az ember lemondott saját javairól és önmagáról. Pontosán ezzel zárul Jézus és az ifjú párbeszéde: „... aztán jőjj és kövess engem” (Mt 19,21). Olyan meghívás ez, melynek csodálatos mélységét a tanítványok teljesen csak Krisztus föltámadása után fogják majd föl, amikor a Szentlélek bevezeti őket a teljes igazságba (vö. Jn 16,13).

Jézus veszi kézbe a kezdeményezést, és Ő hív a követésre. A felszólítás a Tizenkettővel

kezdődően elsősorban azoknak szól, akikre különleges küldetést bíz; de az is világos, hogy minden hívő állapotyszerűen Krisztus tanítványa (ApCsel 6,1). Éppen ezért *Krisztus követése a keresztény erkölcs eredeti és lényeges fundamentuma*: miként Izrael népe követte Istent, aki vezette őt a pusztában az ígért földje felé (vö. Kiv 13,21), a tanítványnak úgy kell követnie Krisztust, akihez maga az Atya vonzza őt (vö. Jn 6,44).

Itt nem csupán arról van szó, hogy meg kell hallgatni egy tanítást vagy engedelmeskedni kell egy parancsnak, hanem *Krisztus személyéhez kell ragaszkodni*, osztozni kell vele életében és sorsában, részesülni kell az Atya akarata iránti szabad és szeretetteljes engedelmisségében. A hitttel követve a megtestesült Bölcsességet, Jézus tanítványa valójában *Isten tanítványa* lesz (vö. Jn 6,45). Jézus ugyanis a világ világossága, az élet világossága (vö. Jn 8,12); Ő a pásztor, aki vezeti és táplálja a nyáját (vö. 11,16); Ő az út, az igazság és az élet (vö. 14,6); Ő az, aki az Atyához vezet, annyira, hogy Őt, a Fiút látni az Atya látásával egyenlő. (vö- 14,6-10). Ezért utánozni a Fiút, a „láthatatlan Isten képmását” (Kol 1,15) az Atya utánzását jelenti.

20. Jézus megköveteli, hogy a szeretet útján kövessük és utánozzuk Őt, egy olyan szeretet útján, mely Isten iránti szeretetből teljesen odaadja magát a testvéreinek: „Ez az én parancsom, hogy szeressétek egymást, *miként* én szerettelek titeket” (Jn 15,12). Ez a „miként” követeli Jézusnak, az Ő szeretetének *utánzását*, melynek jele a lábmosás: „Ha tehát én, az Úr és a Mester megmostam lábatokat, nektek is mosnotok kell egymás lábát. Példát adtam nektek, hogy *miként* én cselekedtem, ti is úgy cselekedjete” (Jn 13,14-15). Jézus cselekvésmódja és szava, tettei és parancsai a keresztény élet erkölcsi törvénye. Cselekedetei ugyanis – s egész különlegesen szenvedései és kereszthalála – az eleven kinyilatkoztatások az Atya és az emberek iránti szeretetéről. S Jézusnak épp ez a szeretete kívánja, hogy utánozzák azok, akik követik Őt. Ez az „új” parancs: „Új parancsot adok nektek, hogy szeressétek egymást; *miként* én szerettelek titeket, úgy szeressétek ti is egymást. Arról fogja megismerni mindenki, hogy tanítványaim vagytok, hogy szeretettel lesztek egymás iránt.” (Jn 13,34-35).

Ez a „miként” mutatja a *mértéket* is, mellyel Jézus szeretett, s mellyel tanítványainak szeretniük kell egymást. Miután azt mondta, hogy „Az az én parancsom; hogy szeressétek egymást, *miként* én szerettelek titeket” (Jn 15,12), beszédét azokkal a szavakkal folytatja, melyek életének a kereszten történő föláldozásáról szólnak, ami nem más, mint egy „mindvégig” való szeretet bizonyossága (Jn 13,1): „Senkinek sincs nagyobb szeretete annál, aki életét adja a barátaiért” (Jn 15,13).

Amikor az ifjút követésre hívja a tökéletesség útjára, Jézus azt kívánja tőle, hogy a szeretet parancsában legyen tökéletes, az „Ő” parancsában: hogy olvadjon bele az Ő teljes odaadásába, utánozza és élje újra a „jó” Mester szeretetét, azét, aki „mindvégig” szeretett. Jézus a maga részéről minden embertől ezt kívánja, aki követője akar lenni: „Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye föl keresztyét és kövessen engem.” (Mt 16,24)

21. Krisztus követése nem külső utánzás, mert az embert a szíve mélyéig érinti. Krisztus

tanítványának lenni azt jelenti, hogy *hasonlóvá válni hozzá*, aki Szolga lett és odaadta magát egészen a keresztig (vö. Fil 2,58) A hit által Krisztus a hívő szívében lakik, (vö. Ef 3,17), és így a tanítvány hasonló Urához. Ez a *kegyelemnek*, a bennünk lévő Szentlélek tevékeny jelenlétének *gyümölcse*.

Beleoltódván Krisztusba a keresztény ember *az Egyháznak, az Ő testének tagja lesz* (vö. 1Kor 12,13.27) A keresztség a Szentlélek erejéből a halál és a feltámadás húsvéti misztériumában a hívőt teljesen hasonlóvá teszi Krisztushoz, Krisztusba öltözteti (vö. Gal 3,27) Szent Ágoston a megkereszteltékhez így kiált: „Örvendjünk és adjunk hálát, mert nem csupán krisztusivá, hanem Krisztussá lettünk. ... Ámuljatok és örvendjete, Krisztussá váltunk!”^[19] A megkeresztelt ember meghalván a bűnnek, új életet nyer (vö. Róm 6,3-11). S mert Krisztusban Istennek él, arra hivatott, hogy a Lélek szerint járjon, és életében gyümölcsöket hozzon (vö. Gal 5,16-25) Az Eucharishtiában, az Új Szövetség szentségében való részesedés (vö. 1Kor 11,23-29) a Krisztushoz való hasonulás csúcsa, az örök élet forrása (vö. Jn 6,51-58) a teljes önátadás kezdete és ereje, melynek emlékeztére a liturgiában és az életben Szent Pál szava szerint Jézus parancsot adott: „Valahányszor esztek ebből a kenyérből és isztok ebből a kehelyből, az Úr halálát hirdetitek, amíg el nem jön.” (1Kor 15,26)

„Istennél minden lehetséges.” (Mt 19,26)

22. Szomorúan zárul Jézus és a gazdag ifjú beszélgetése: „Mikor pedig az ifjú hallotta az igét, szomorúan elment, mert nagy vagyona volt.” (Mt 19,22) Nem csupán a gazdag ifjú, hanem maguk a tanítványok is megdöbbenek Jézus követésre szólításától, melynek igényei meghaladják az emberi törekvéseket és erőket: „E szavak hallatára a tanítványok nagyon csodálkoztak és kérdezték: „Akkor hát ki üdvözülhet?” (19,25) De a Mester Isten hatalmára hivatkozik: „Embereknél ez lehetetlen, Istennél azonban minden lehetséges.”(19,26)

Máté evangéliumának ugyanebben a fejezetében (19,3-10) a házasság mózesi törvényét értelmezve Jézus elutasítja a váláshoz való jogot azzal, hogy Mózes törvényénél ősbib és hitelesebb „kezdetre” hivatkozik: Istennek az emberre vonatkozó eredeti tervére, mely terv megvalósítására az ember a bűnnel alkalmatlanná vált: „Mózes a szívetek keménységére való tekintettel engedte meg nektek, hogy elbocsássátok feleségeket, de kezdetben nem így volt.” (Mt 19,8) A „kezdetre” való hivatkozás megzavarta a tanítványokat, akik így reagáltak: „Ha így áll az ember dolga az asszonnyal, nem érdemes megnősülni” (19,10). Jézus pedig sajátos módon utalván a „mennyei országáért” vállalt cölíbatús karizmájára, ugyanakkor meghirdetvén egy általános szabályt, szól az új és meglepő lehetőségről, mely Isten kegyelméből nyílik az ember előtt: „Így válaszolt nekik: „Nem mindenki tudja ezt fölfogni, hanem csak azok, akiknek megadatott.” (19,11)

Krisztus szeretetét utánózni és viszonzni az ember képtelen pusztán a saját erőivel. *Csak egy*

kapott ajándék erejéből válik erre képessé. Miként az Úr Jézus Atyjától kapja a szeretetet, ugyanúgy ingyen közli a maga részéről tanítványaival: „Miként az Atya szeret engem, úgy szeretlek én is titeket, maradjatok meg szeretetemben”. (Jn 15,19) *Krisztus ajándéka az Ő Lelke,* kinek első „gyümölcse” (vö. Gal 5,22) a szeretet: „Isten szeretete kiáradt a szívünkbe a Szentlélek által, aki nekünk adatott.” (Róm 5,5) Szent Ágoston fölteszi a kérdést: „Vajon a szeretet tartatja-e meg a parancsolatokat, vagy a parancsolatok megtartása teszi-e a szeretetet? De ki kételkednék abban, hogy a szeretet az elsőbbség? Mert aki nem szeret, annak *nincs miből megtartania* a parancsolatokat.”^[20]

„A Jézus Krisztusban való élet Lelkének törvénye megszabadított téged a bűn és a halál törvényétől.” (Róm 8,2)

23. Pál apostol e szavakkal szemünk elé állítja a (régi) törvény és a kegyelem (az új törvény) közti összefüggést a Jézus Krisztusban beteljesült üdvtörténet távlatában. Elismeri a Törvény pedagógiai szerepét, mely azáltal, hogy megmutatja a bűnös embernek a maga elégtelenségét és elveszi tőle önelégült dicsekvését, megnyitja a „Lélekben való élet” hívására és befogadására. Csak ebben az új életben lehetséges Isten parancsainak teljes megtartása. Ugyanis a Krisztusba vetett hit által igazulunk meg (vö. Róm 3,28): ezt az „igazságot” a Törvény követeli, de képtelen adni, ugyanakkor minden hívő megtalálja és megkapja az Úr Jézustól. Szent Ágoston csodálatosan foglalja össze a Törvény és a kegyelem szentpáli dialektikáját: „A Törvény tehát azért adatott, hogy keressék a kegyelmet; a kegyelem pedig azért adatott, hogy beteljesítsék a Törvényt.”^[21]

A szeretet és az evangélium szerinti élet nem gondolható el elsősorban parancs formájában, mert amit igényelnek, meghaladja az ember erőit: csak úgy lehetségesek, mint Isten ajándékának gyümölcse. Isten ugyanis meggyógyítja, újjáteremti és átformálja az ember szívét kegyelmével: „Mert a Törvény Mózes által adatott, a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által valósult meg.” (Jn 1,17)

Emiatt az örök élet ígérete össze van kötve a kegyelem ajándékával, és a Szentlélek ajándéka, melyet megkaptunk, már „örökségünk foglalója” (Ef 1,14).

24. Így mutatkozik meg a szeretet parancsának igazi és eredeti arca, és a tökéletességé is, melyre törekszik: olyan *képességről* van szó, *mely az embernek kegyelemből adatik*, Isten ajándéka szeretetből. Másrészt éppen annak fölismeréséből, hogy ajándékot kaptunk, hogy Jézus Krisztusban birtokoljuk Isten szeretetét, születik és él az Isten és a felebarátok iránti teljes szeretet *felelős válasza*, miként azt János apostol első levelében sürgeti: „Szeretteim, szeressük egymást, mert a szeretet Istentől való, és mindenki, aki szeret, az Istentől való és ismeri az Istent. Aki nem szeret, nem ismeri az Istent, mert az Isten szeretet...”

Ha Isten így szeretett minket, nekünk is szeretnünk kell egymást... Mi azért szeretjük Isten, mert Ő

előbb szeretett minket.” (1Jn 4,7-8.11.19)

E feloldhatatlan kapcsolatot az Úr kegyelme és az emberi szabadság, az ajándék és a feladat között Szent Ágoston egyszerű és mély szavakkal fejezi ki, amikor így imádkozik: „*Add, amit parancsolsz, és parancsold, amit akarsz.*” [22]

Az ajándék nem csorbítja, hanem erősíti a szeretet erkölcsi követelményét. „Az az Ő parancsa, hogy higgyünk az Ő Fiának, Jézus Krisztusnak nevében, és szeressük egymást, ahogy parancsolta nekünk.” (1Jn 3,23) Az Ő szeretetében „megmaradni” csak az tud, aki megtartja parancsait, miként Jézus mondta: „Ha megtartjátok parancsaimat, megmaradtok az én szeretetemben, miként én megtartottam Atyám parancsait, és megmaradok az Ő szeretetében”. (Jn 15,10)

Összegyűjtve mindazt, ami Jézus és az apostolok prédikációinak erkölcsi tanításához tartozik, és csodálatos szintézisbe fogva össze Kelet és Nyugat atyáinak nagy hagyományát – különösen Szent Ágostonét[23] – Szent Tamás azt mondja, hogy *az új Törvény a Szentlélek kegyelme, mely a hit által Krisztusban adatott.*[24] A parancsolatok, melyekről az evangélium beszél, erre a kegyelemre készítenek elő vagy következményeit viszik az életbe. Az új Törvény ugyanis nem csupán megmondja, mit kell tenni, hanem erőt is hoz az „igazság megtételéhez” (vö. Jn 3,21). Ugyanakkor Aranyhajó Szent János megjegyzi, hogy az új Törvény akkor hirdettetett ki, amikor Pünkösöd napján a Szentlélek leszállt a mennyből, és hozzáteszi, hogy az apostolok „nem hegyről jöttek le, kezükben kőtáblákkal, mint Mózes, hanem a Szentlelket hordozták körbe a szívükben... a kegyelem által eleven könyvekké és élő Törvényekké váltak.”[25]

„Íme, én veletek vagyok minden nap a világ végezetéig.” (Mt 28,20)

25. Jézus beszélgetése a gazdag ifjúval bizonyos értelemben a *történelem minden korszakában, ma is* folytatódik. A kérdés: „Mester, mi jót kell tennem, hogy örök életem legyen?” – minden emberi szívben fölmerül, és mindig s egyedül Krisztus az, aki teljes és kielégítő választ kínál. A Mester, aki tanítja Isten parancsolatait, aki meghív a követésre és adja a kegyelmet egy új élethez, mindig jelen van és működik közöttünk az ígélet szerint: „Íme, én veletek vagyok minden nap a világ végezetéig.” (Mt 28,20) *Krisztus egyidejű léte a mindenkori emberrel az Ő Testében, az Egyházban valósul meg.* Ezért ígerte az Úr apostolainak a Szentlelket, aki „eszükbe juttatta” és megértette velük a parancsolatokat (vö. Jn 14,26), és a világban egy új élet forrása lett (vö. Jn 3,58; Róm 8,1-13).

Az erkölcsi parancsokat – melyeket Isten az Ószövetségben adott és amelyek Isten megtestesült Fiának személyében elérték tökéletességüket az Új és örök szövetségben – hűségesen kell őrizni és folyamatosan meg kell valósítani végig a történelmen a különböző kultúrákban. E parancsolatok értelmezését Jézus az apostolokra és utódaikra bízta, és hozzáadta az igazság Lelkének különleges segítségét: „Aki titeket hallgat, engem hallgat.” (Lk 10,16) A Szentlélek

világosságával és erejével teljesítették az apostolok küldetésüket: hirdették az evangéliumot és megmutatták az Úr „útját” (vö. ApCsel 18,25), tanítván mindenekelőtt Krisztus követését és utánzását: „Nekem az élet Krisztus.” (Fil 1,21)

26. Az *apostolok erkölcsi katekézisében* a korabeli történelemhez és kultúrához kötődő buzdítások és útbaigazítások mellett megtalálható egy pontos szabályokba fogalmazott etikai tanítás, mely az apostoli *levelekből* gyűjthető össze. Azokból a levelekből, melyek a Szentírás részei, s a Szentlélek irányítása alatt adják az Úr parancsainak értelmezését, hogy miként kell élni a különböző kulturális körülmények között (vö. Róm 12-15. f.; 1Kor 11-14.f.; Gal 5-6.f.; Ef 4-6.f.; Kol 3-4. f.; 1Pt; Jak) Az apostolok – mint az evangélium megbízott hirdetői – lelkipásztori felelősségük erejével az Egyház kezdete óta *ügyeltek a keresztények kifogástalan életére*^[26], ugyanúgy, ahogyan ügyeltek a hit tisztaságára és a szentségekben az isteni ajándékok továbbadására.^[27] Az első keresztények, akár a zsidóságból, akár a pogány népekből tértek meg, nem csupán a hitükben és liturgiájukban, hanem az új Törvény által sugallt erkölcsi magatartásukban is különböztek a pogányoktól.^[28] Az Egyház ugyanis egyszerre közössége a hitnek és az életnek; Törvénye a „hit, mely a szeretet által tevékeny” (Gal 5,6).

Semmi nem zavarhatja meg *a hit és az élet harmóniáját: az Egyház egységét* nemcsak azok a keresztények sebzik meg, akik megcsonkítják vagy elutasítják a hitigazságait, hanem azok is, akik megtagadják az erkölcsi kötelességek teljesítését, melyekre az evangélium hívja őket (vö. 1Kor 5,9-13). Az apostolok határozottan elutasítottak minden törekvést, amely szét akarta választani a szívbeli hitet azoktól a tettektől, melyek azt kifejezik és bizonyítják, (vö. 1Jn 2,36) s az apostoli kortól kezdve az Egyház pásztorai nyíltan kárhoztatták azok eljárását, akik tanításukkal vagy magatartásukkal e szétválasztást elősegítették.^[29]

27. A hit és az erkölcsi élet előmozdítása és őrzése az Egyház egységében olyan feladat, melyet Jézus apostolaira bízott (vö. Mt 28,19-20), folytatódik utódaik szolgálatában, és az Egyház eleven hagyományában található meg. E hagyomány által – miként a II. Vatikáni Zsinat tanítja – „az Egyház a maga tanításában, életében és istentiszteletében örök időkre megőrzi és minden nemzedéknek átadja mindazt, ami önnön lényege, és mindazt, amit hisz. Ez az apostoloktól származó hagyomány a Szentlélek segítségével bontakozik ki az Egyházban.” (DV 8) Az Egyház a Szentlélekben átveszi és továbbadja a Szentírást mint Isten történelemben végbevitt „nagy műveinek” tanúságát (vö. Lk 1,49) az egyházatyák és egyháztanítók ajka által vallja a megtestesült Ige igazságát; a vértanúk áldozatában s a szent férfiak és nők életében gyakorlattá teszi az Ő parancsolatait és a szeretetet, és a Belé vetett reményt ünnepli a liturgiában. A hagyomány által jut el a keresztényekhez „az evangélium élő hangja” mint a bölcsesség és az isteni akarat hűséges kifejezése.

A Szentlélek segítségével a hagyományon belül bontakozik ki az Úr Törvényének hiteles *magyarázata*. Ugyanaz a Szentlélek, aki jelen van Jézus parancsainak és tanításának kinyilatkoztatásánál, biztosítja, hogy mindezt szentül őrizték, hűségesen közölgék és kifogástalanul alkalmazzák különböző korok körülményei között. A parancsok „aktualizálása”

annak jele és gyümölcse, hogy az Egyház egyre mélyebben hatol a kinyilatkoztatásba, s egyre jobban megérti a hit fényénél az új történelmi és kulturális helyzeteket. Ez az aktualizálás azonban nem egyéb, mint a kinyilatkoztatás érvényességének folyamatos megerősítése és bekapcsolódás az értelmezés folyamatába, melyet az Egyház tanításának és életének nagy hagyománya ad a kinyilatkoztatásról. E hagyomány tanúi az egyházatyák tanítása, a szentek élete, a liturgia és a Tanítóhivatal megnyilatkozásai.

Részletekben azonban, miként a Zsinat tanítja, „kizárólag az Egyház – tekintélyét Jézus Krisztus nevében gyakorló – eleven Tanítóhivatalára van bízva az a feladat, hogy hitelesen magyarázza Isten írott vagy áthagyományozott igéjét” (DV 10). Ily módon az Egyház a maga életében és tanításában úgy mutatkozik meg, mint „az igazság oszlopa és alapja” (1Tim 3,15), az erkölcsi cselekvés igazságának kérdésében is. Ugyanis „az Egyház illetékes arra, hogy mindig és mindenütt hirdesse az erkölcsi elveket a társadalmi renddel kapcsolatban is, továbbá hogy ítéletet mondjon bármely emberi dologról, ha az emberi személy alapvető jogai vagy a lelkek üdve megkívánja.”^[30]

A Tanítóhivatal – hűségben Jézus Krisztushoz és folytatván az Egyház hagyományát – főleg azokban az erkölcsi kérdésekben, melyeket ma vitatnak, s melyekről új irányzatok és elméletek szólnak, sürgető kötelességének érzi ítéletének és tanításának följánlását annak érdekében, hogy segítse az embert az igazság és a szabadság felé vivő útján.

MÁSODIK FEJEZET

„NE HASONULJATOK E VILÁGHOZ” (Róm 12,2)

Az Egyház és néhány mai erkölcssteológiai nézet megítélése

A józan tanítást kell tanítani. (vö. Tit 2,1)

28. A Jézus és a gazdag ifjú között lefolyt dialógusról elmélkedve számba vehettük az Ó- és Újszövetség erkölcsi kinyilatkoztatásának lényeges elemeit, melyek a következők: *az ember és cselekvésének alárendelése Istennek*, Annak, aki „egyedül jó”; *az emberi cselekedetek erkölcsi jósága és az örök élet kapcsolata*; *Krisztus követése*, mely megnyitja az ember előtt a tökéletes szeretet távlatát; s végül a *Szentlélek ajándéka*, „az új teremtmény” erkölcsi életének eredete és forrása (vö. 2Kor 5,17).

Erkölcsi gondolkodásában az Egyház mindig szem előtt tartotta Krisztusnak a gazdag ifjúhoz intézett szavait. A Szentírás ugyanis az Egyház erkölcsi tanításának eleven és termékeny forrása, miként a II. Vatikáni Zsinat mondja: „Az evangélium minden üdvös igazság és erkölcsi tanítás forrása (DV 7). Az Egyház hűségesen megőrizte mindazt, amire Isten igéje tanítja, nem csupán a hitigazságokban, hanem az erkölcsi – azaz Istennek tetsző (vö. 1Tesz 4,1) – cselekvésre nézve is,

egy olyan tanfejlődés útját járva, mely hasonló a dogmatörténetben látható fejlődéshez.

Az Egyház – a Szentlélek segítségével, aki bevezeti a teljes igazságba (vö. Jn 16,13) – szüntelenül kutatta „a megtestesült Ige misztériumát”, amelyben „az ember misztériuma igazán fölragyog” (GS 22), és e kutatást soha nem hagyhatja abba.

29. Az Egyház erkölcsi gondolkodása, mely mindig Krisztusnak, a „jó Mesternek világosságában történt”, a teológia tudományának külön ágává, „*erkölcssteológiává*” fejlődött. Olyan tudománnyá, mely hallgatja és kérdezi az isteni kinyilatkoztatást és válaszol az emberi értelem igényeire. Az erkölcssteológia tárgya a „moralitás”, azaz az emberi cselekedetek és a cselekvő személy jósága és rosszassága, s ily módon nyitott minden ember felé; de „teológia”, amennyiben az erkölcsi cselekvés kezdetét és végét abban ismeri el, aki „egyedül jó”, s aki Krisztusban az embernek ajándékozva önmagát, följajánlja az embernek az isteni élet boldogságát.

A II. Vatikáni Zsinat fölhívta a tudósok figyelmét arra, hogy „különös gondot fordítsanak az erkölcsstan tökéletesítésére, oly módon, hogy tudományos kifejtése jobban alapuljon a Szentírásra, világosítsa meg a hívők magasztos hivatását Krisztusban, és mutassa be kötelezettségüket, hogy szeretetből hozzanak gyümölcsöt a világ életéért” (OT 16). Ugyanez a Zsinat fölszólította a teológusokat, hogy „tisztelőben tartván a teológiai tudományok sajátos módszereit és követelményeit, keressék a módját, hogy az eddiginél alkalmasabban közölhessék a tanítást koruk embereivel. Mert más maga a hitletétel, vagyis a hit igazsága, és más az előadás módja – természetesen úgy, hogy az értelem és a jelentés mindig ugyanaz maradjon.” (GS 62) Ezért az összes hívőknek, különösen a teológusoknak szól a következő: „A hívők a legszorosabb egységben éljenek kortársaikkal, iparkodjanak megérteni gondolkodásmódjukat és érzésvilágukat, amint ezek a kultúrában megmutatkoznak.” (Uo.)

Sok teológus erőfeszítései, akik hallgattak a Zsinat bátorítására, már meghozták gyümölcsüket azokban a hit és erkölcs igazságaira vonatkozó érdekes és hasznos gondolatokban, melyeket a mai ember számára érthetőbb módon fogalmaztak meg. Az Egyház és különösen a püspökök, akikre Krisztus elsősorban bízta a tanítás szolgálatát, hálás szívvel fogadják ezeket az erőfeszítéseket, s további munkára bátorítják a teológusokat, melyre a mély és őszinte istenfélelem serkenti őket, hiszen „az Úr félelme a tudomány kezdete” (vö. Péld 1,7).

Ugyanakkor azonban a zsinat utáni teológiai viták során *kialakult a keresztény erkölcsnek néhány olyan értelmezése, melyek nem férnek össze a „józan tanítással”*. (2Tim 4,3) Az egyházi Tanítóhivatal – s ezt tudni kell – nem akar a hívőkre ráerőltetni semmiféle különleges teológiai, még kevésbé filozófiai módszert, de hogy Isten ígését „szentül őrizze és hűségesen terjessze elő” (DV 10), kötelessége kinyilvánítani, hogy a teológiai gondolkodás bizonyos irányzatai és bizonyos filozófiai állítások nem férnek össze a kinyilatkoztatott igazsággal.

30. Midőn ezzel az enciklikával hozzátok fordulok, Főtisztelendő Testvéreim a Püspökségben, meg akarom hirdetni *azokat az elveket, melyek szükségesek annak megítéléséhez, mi ellenkezik*

a „józan tanítással”, hivatkozván az Egyház erkölcsi tanításának azon elemeire, melyek, úgy tűnik, ma különösen is ki vannak téve a tévedés, a félreértés vagy feledés veszélyének.

Olyan elemek ezek, melyektől függ „az emberi lét megoldatlan rejtélyeire adott válasz, melyek mint régen, ma is mélységesen nyugtalanítják az emberi szívet: ki az ember, mi életünk értelme és célja, mi a jó és mi a bűn, honnan ered és mi az értelme a fájdalomnak, melyik út vezet az igaz boldogságra, mi a halál, az ítélet és a halál utáni igazságszolgáltatás, s végül mi az a létünket körülvevő kimondhatatlan misztérium, melyből eredünk, s mely felé tartunk.” (NAe 1)

Ezeket és a hasonló kérdéseket – pl. mi a szabadság, s milyen viszony van a szabadság és Isten Törvényének igazsága között; mi a szerepe a lelkiismeretnek az embererkölcsi arculatának formálásában; hogyan lehet megkülönböztetni az emberi személy jogait és kötelességeit összhangban az erkölcsi jóval? – egybe lehet fogni abban az egyetlen, alapvető kérdésben, melyet az evangéliumi ifjú tett föl Jézusnak: „Mester, mi jót kell tennem, hogy örök életem legyen?” Az Egyház, mely Jézustól küldetést kapott az evangélium hirdetésére, s arra, hogy „tanítson minden nemzetet..., tanítván őket mindannak megtartására”, amit Ő parancsolt (vö. Mt 28,19-20), ma is a Mester válaszát mondja. E válaszban világosság és erő van, s képes megoldani a legvitatottabb és legbonyolultabb kérdéseket is. E világosság és erő serkenti az Egyházat, hogy állandóan fejlessze gondolkodását nem csupán dogmatikus, hanem erkölcsi témakörökben is a különböző tudományokkal határos területeken, miként ez különösen az új problémák esetében szükséges (GS 43, 44).

Ugyanennek a világosságnak és erőnek birtokában az egyházi Tanítóhivatalnak feladata a szétválasztás, meghallván és megszívlevén az intelmet, melyet Szent Pál Timóteushoz intézett: „Kérve kérlek az Istenre és Krisztus Jézusra, aki ítélkezni fog élők és holtak fölött, az Ő eljövetelére és országára: hirdesd az igét, állj elő vele, akár alkalmas, akár alkalmatlan. Érvelj, ints, buzdíts nagy türelemmel és hozzáértéssel. Mert jön idő, amikor a józan tanítást nem fogják elviselni, hanem saját ízlésük szerint szereznek maguknak tanítókat, hogy fülüket csiklandoztassák. Az igazságot nem hallgatják meg, de a meséket elfogadják. Te azonban figyelmesen virrassz, viseld el a bajokat, teljesítsd az evangélium hirdetőjének feladatát, töltsd be szolgálatodat.” (2Tim 4,1-5; vö. Tit 1,10.13-14)

„Megismeritek majd az igazságot, és az igazság szabaddá tesz titeket.” (Jn 8,32)

31. A mai erkölcsi gondolkodásban leginkább vitatott s különféle módokon megoldott problémák, még ha eltérő módon is, egy pontba futnak össze, s ez az *emberi szabadság*.

Kétségtelen, korunk különösen érzékeny lett a szabadságra. „A mi korunkban az emberek egyre inkább tudatára ébrednek az emberi személy méltóságának”, miként ezt a Zsinat vallásszabadságról szóló *Dignitatis humanae* kezdetű nyilatkozata mondja.[31] Ebből fakad az

igény, hogy „az emberek megfontoltan és felelős szabadsággal cselekedjenek, nem kényszerből, hanem kötelességük ismeretében.” (DH 1)

Különösen a vallásszabadsághoz és az igazságot kereső lelkiismeret tiszteletben tartásához való jogot érzik egyre inkább az összes személyi jog alapjának.

Kétségtelen, a modern kultúra pozitív vívmánya az emberi személy méltóságának, egyediségének és lelkiismereti szabadságának fokozott érzéke. Ez az önmagában hiteles és igaz érzékenység sok – többé kevésbé helyes – formában fejeződött ki, bizonyos formák azonban eltérnek az Isten képére teremtett ember igazságától, ezért korrekcióra és megtisztításra szorulnak a hit világosságánál.^[32]

32. Néhány újabb iskola odáig jutott a szabadság magasztalásában, hogy *abszolút értékke tette, a javak forrásává és kezdetévé*. Ebben az irányban hatnak azok a tanítások, melyek elveszítik a transzcendencia iránti érzéket, vagy kifejezetten ateisták.

A személyes lelkiismeretet teszik az erkölcsi ítélet legfőbb fórumává, mely minden külön indoklás nélkül (kategorikusan) és tévedhetetlenül dönthet a jó és a rossz kérdésében. Az elvet, mely szerint mindenkinek követnie kell a lelkiismeretét, azzal a tévedéssel alapozzák meg, hogy az erkölcsi ítélet azért igaz, mert a saját lelkiismeretből fakad. Így azonban az igazság követelménye szertefoszlik, s átadja helyét az öszinteség, a hitelesség, a „magammal való összhang” kritériumának, annyira, hogy ezen az úton eljutottak az erkölcsi ítélet teljesen szubjektív fölfogásához.

Miként nyilvánvaló, ettől a folyamattól nem idegen az *igazság krízise*. Ha elvész az emberi értelem számára megismerhető jó egyetemes igazságának fogalma, elkerülhetetlenül megváltozik a lelkiismeret fogalma is: már nem a maga eredeti valóságában mint a személyes értelem aktusát tekintik, melynek az a feladata, hogy a jó egyetemes ismeretét alkalmazza egy meghatározott helyzetben és így egy itt és most jó cselekvést kimondó ítélet legyen; ehelyett az egyéni lelkiismeretet fölruházzák a kiváltsággal, hogy autonóm módon állapítsa meg a jó és a rossz ismertetőjegyeit, s az ebből fakadó cselekvést. Ez az elgondolás szorosan kapcsolódik az individualista etikához, mely szerint mindenki a másokétól különböző, *saját* igazságához igazodik. Véggökövetkezményében az individualizmus az emberi természet fogalmának tagadásába torkollik.

Az eddig említett fogalmakból fakadnak azok az irányzatok, melyek az erkölcsi törvény és a lelkiismeret, ill. a természet és a szabadság közötti ellentétet állítják.

33. A szabadság fölmagasztalásával *párhuzamosan* s paradox módon a *modern kultúra ugyanezt a szabadságot teljesen kétségbe vonja*. Néhány tudomány azonban, melyeket összefoglalóan „embertudományoknak” neveznek, joggal hívta föl a figyelmet azokra a szociális és pszichológiai kényszerekre, melyek nagyon megnehezítik az emberi szabadság gyakorlását. E kényszerek fölismerése és a rájuk fordított figyelem jelentős vívmányok, s bizonyos területeken már jelentkezett is a hatásuk, mint pl. a pedagógiában vagy az igazságszolgáltatásban. Néhányan

azonban túllépve a határt, ameddig e megfigyelésekből helyes következtetéseket lehet levonni, odáig jutottak, hogy az emberi szabadság igazságát kétségbe vonják vagy tagadják.

Meg kell említeni néhány, az antropológiai kutatás területével kapcsolatos téves értelmezést: az emberiség egészében megfigyelhető sokféle erkölcsi hagyományból, szokásból és intézményből azt a következtetést vonják le, hogy nincsenek egyetemes emberi értékek, vagy az erkölcs teljesen viszonylagos.

34. „Mester, mi jót kell tennem, hogy örök életem legyen?” Az *erkölcsi kérdés*, melyre Krisztus válaszol, *nem választható el a szabadság kérdésétől, sőt a szabadságot központi helyre teszi*, mert nincs erkölcsiség szabadság nélkül: „Az ember csak szabadon fordulhat a jó felé.” (GS 17) *De miféle szabadság ez? A Zsinat kortársainknak – akik „oly nagyra tartják” a szabadságot, melyet „buzgón keresnek”, de „gyakran rosszul élnek vele, mert úgy vélik, minden megengedett, ami tetszik, beleértve a rosszat is” – szeme elé állítja az „igaz” szabadságot.* „Az igaz szabadság az ember *istenképmás voltának legvilágosabb jele*. Isten ugyanis szándékosan hagyta az embert a saját döntésére (vö. Sir 15,14) hogy így az a maga elhatározásából keresse a Teremtőjét, és hozzá ragaszkodva szabadon jusson el a teljes és boldog tökéletességre.” (GS 17) Ha létezik az igazság keresésében a saját út tiszteletben tartásának joga, akkor előbb és még inkább létezik mindenki súlyos kötelezettsége az igazság keresésére és a megismert igazsághoz való ragaszkodásra.^[33] Newman bíboros, aki a lelkiismeret jogainak jeles képviselője, ebben az értelemben állította nagyon határozottan: „A lelkiismeretnek azért vannak jogai, mert vannak kötelességei.”^[34]

Az említett szubjektivista és individualista áramlatok hatására az erkölcssteológián belül néhány irányzat új módon értelmezi a szabadság kapcsolatát az erkölcsi törvénnyel, az emberi természettel és a lelkiismerettel, és új ítéleteket vezetnek be a cselekedetek erkölcsi értékeléséhez. Eme irányzatok egyetértenek abban, hogy gyengítik vagy egyenesen tagadják a *szabadság függését az igazságtól*.

Ha kritikus ítéletet akarunk mondani ezen irányzatokról – olyan ítéletet, mely elismeri bennük azt, ami indokolt, hasznos és értékes, ugyanakkor kimutatja kétértelműségüket, veszedelmüket és tévedésüket, akkor a szabadság igazságtól való abszolút függésének fényénél kell őket vizsgálnunk. Ennek az alávetettségnek a súlyát Krisztus szavai világosan és tekintéllyel fejezik ki: „Megismeritek majd az igazságot, és az igazság szabaddá tesz titeket.” (Jn 8,32)

I. A SZABADSÁG ÉS A TÖRVÉNY

„A jó és a rossz tudásának fájáról ne egyél.” (Ter 2,17)

35. A *Teremtés könyvében* olvassuk: „Az Úristen parancsot adott az embernek: A kert minden fájáról ehetsz, de a jó és a rossz tudásának fájáról ne egyél, mert amely napon eszel róla,

meghalsz.” (2,16-17)

Ezzel a képpel a kinyilatkoztatás azt tanítja, hogy *a jó és a rossz megítélésének hatalma nem az emberé, hanem egyedül Istené*. Az ember kétségtelenül szabad, mert föl tudja fogni és el tudja fogadni Isten parancsait. Szabadsága nagy, mert „a kert minden fájáról ehet”, ám nem korlátlan: „a jó és a rossz tudásának fája” előtt meg kell torpannia, mert az erkölcsi törvényt, melyet Isten az embernek ad, el kell fogadnia: amikor ezt elfogadja az ember, a saját szabadságát valóban tökéletessé teszi. Isten, aki egyedül jó, tökéletesen tudja, mi jó az embernek, és szeretetének erejével adja neki a törvényeit.

Isten törvénye tehát nem nyomja el, s még kevésbé veszi el az emberi szabadságot, sőt oltalmazza és elősegíti. Ezzel ellentétben néhány mai kultúrirányzatból olyan etikai fölfogások születtek, melyek szerint *elemi összeütközés van a szabadság és a törvény között*. Ezek azok a tanítások, melyek az egyes embereket vagy bizonyos csoportokat fölruháznak a *jó és a rossz meghatározásának* képességével. Szerintük az emberi szabadság „teremti az értékeket” és elsőbbsége van az igazsággal szemben, annyira, hogy maga az igazság is a szabadság terméke. Ez pedig oly nagyfokú *erkölcsi autonómiával* járna, ami gyakorlatilag az ember *abszolút szuverenitását* jelentené.

36. A modern autonómiára való törekvés *hatott a katolikus erkölcssteológia területén is*. Jóllehet nem akarta szembeállítani az emberi szabadságot az isteni törvénnyel, sem az erkölcsi törvény végső, vallásos megalapozását nem tette kérdésessé, mégis kiváltotta az értelem és a hit szerepének átgondolását azoknak az erkölcsi törvényeknek felfedezésében, melyek az „evilági” erkölcsre, azaz az emberre önmagára, a többiekre vagy a természet dogaira vonatkoznak.

El kell ismerni, hogy ezen újragondolásban vannak bizonyos *pozitív törekvések*, de ezek nagyrészt a katolikus gondolkodás jó hagyományához tartoznak. A II. Vatikáni Zsinat hatására a modern kultúrával való dialógust akarták elősegíteni azáltal, hogy kiemelték azoknak az erkölcsi normáknak racionális – azaz egyetemesen érthető és közölhető – jellegét, melyeket a természetes erkölcsi törvény foglal magába.^[35] Emellett hangsúlyozták a természetes erkölcsi törvényből következő etikai követelmények belső jellegét, tudniillik, hogy csak azáltal kötelezik az akaratot, hogy előzőleg az emberi értelem és konkrétan a személyes lelkiismeret elismerte azokat.

Néhányan azonban elfeledkeztek az emberi értelemnek az isteni Bölcsességtől való függéséről, s arról, hogy az isteni kinyilatkoztatás van, és az elesett emberi természetnek a jelen állapotban szüksége van rá még a természetes erkölcsi igazság megismeréséhez is.^[36] Ezért odáig jutottak, hogy megfogalmazták az *értelem teljes szuverenitásának* elméletét az evilági életet rendező erkölcsi normák területére. Ezek a normák egyfajta csupán „emberi” erkölcsöt alkotnának, azaz egy olyan törvényt fejeznének ki, melyet az ember autonóm módon adna önmagának, és forrása kizárólag az emberi értelem lenne. E törvénynek Isten nem lehetne Szerzője, csak abban az értelemben, hogy az emberi értelem a maga törvényhozó autonómiáját egy őseredeti és teljesen átfogó isteni parancs erejében gyakorolja. Ezek a gondolkodási irányzatok a Szentírással és az

Egyház állandó tanításával ellentétben tagadják, hogy Isten a szerzője a természetes erkölcsi törvénynek, s hogy az ember, amikor értelmét használja, részesedik örök törvényben, de nem alkotója annak.

37. Néhány moralista, mivel az erkölcsi életet meg akarta tartani keresztény keretek között,[37] a katolikus tanítással ellenkező módon különbséget tett egy emberi eredetű és csak világi értékű etikai rend és egy üdvrend között, melyben csak néhány, az Istennel és a felebaráttal kapcsolatos belső szándéknak és erénynek volna jelentősége. Következésképpen tagadják az isteni kinyilatkoztatásban a meghatározott erkölcsi tartalmat, mely egyetemesen és állandóan érvényes. Isten szava szerintük csak buzdításokat tartalmaz, általános pedagógiai jó tanácsokat, melyeket aztán egyedül az autonóm emberi értelemnek kell megtöltenie „objektív”, a konkrét történelmi körülményeknek megfelelő normatív tartalommal. Ez az autonómiaszemlélet természetesen tagadja az Egyház és Tanítóhivatala illetékességét az ún. „emberi javak” területéhez tartozó erkölcsi normák esetében: ezek ugyanis szerinte nem tartoznak a kinyilatkoztatáshoz, s nincs is jelentőségük a lélek üdvössége szempontjából.

Ki nem látja, hogy az emberi értelem autonómiájának ilyen értelmezése a katolikus tanítással össze nem egyeztethető tételeket hoz magával?

Ilyen összefüggésben föltétlenül tisztázni kell – Isten ígéjének és az Egyház eleven hagyományának fényénél – az emberi szabadság és az erkölcsi törvény fogalmát, valamint mély és bensőséges egybetartozásukat. Csak így tudunk megfelelni az emberi értelem jogos követelményeinek, magunkévá téve a mai erkölcssteológia irányzatainak értékes elemeit anélkül, hogy az autonómia téves fogalmából eredő tételekkel csorbítanánk az Egyház erkölcsi örökségét.

Isten az embert „saját döntésére” bízta. (Sir 15,14)

38. Sirák könyvének szavait idézve a II. Vatikáni Zsinat így fejt ki az „igaz szabadságot”, mely az emberben az „istenképiség legnagyobb jele”: „Isten az embert a „saját döntésére” akarta bízni, hogy így az a maga elhatározásából keresse Teremtőjét, és hozzá ragaszkodva szabadon jusson el a teljes boldogság tökéletességére.” (GS 17) Ezek a szavak megmutatják az isteni uralkodásban való részesedés csodálatos mélységét, melyre az ember hivatást kapott: megmutatják, hogy az ember uralma bizonyos értelemben önmagára is kiterjed. A teológiai gondolkodás állandóan hangsúlyozza ezt a szempontot, amikor az emberi szabadságról beszél és a királyság képével írja körül. Nisszai Szent Gergely például ezt írja: „A lélek kiválósága és királysága mutatkozik meg abban, hogy nincs tulajdonosa és szabad, s akaratával önhatalmúlag irányítja magát. Ki másnak vannak ilyen tulajdonságai, ha nem a királynak? ... Így az emberi természet, mely arra teremtett, hogy ura legyen a többi teremtménynek, az egész univerzum szuverén Urával való hasonlósága révén eleven képe lett az Őstípusnak, részesedik méltóságában és nevében.”[38]

Már a *világ kormányzása* az ember számára nagy és felelősségteljes feladat, mely magában foglalja a Teremtő iránti engedelmes szabadságát: „Töltsétek be a földet és hajtsátok uralmatok alá.” (Ter 1,28) Ezért mind az egyes embert, mind az emberi közösséget megillet egyfajta jogos autonómia, melynek a Gaudium et Spes külön figyelmet szentel. A földi dolgok autonómiája azt jelenti, hogy „a teremtetett dolgoknak és maguknak a közösségeknek is megvannak a saját törvényei és értékei, melyeket az embernek lépésről lépésre kell fölfedeznie, használnia és rendeznie.” (GS 36)

39. De nemcsak a világ, hanem *maga az ember is a saját gondjára és felelősségére bízott*. Isten a „saját döntésére” bízta, (Sir 15,14) hogy keresse Teremtőjét és szabadon jusson el a tökéletességre. *Eljutni* azt jelenti: *személyesen építeni önmagában ezt a tökéletességet*. Miként ugyanis kormányozva a saját értelme és akarata szerint alakítja a világot, úgy jó erkölcsi cselekedeteivel elfogadja, fejleszti és megszilárdítja önmagában az istenhasnolóságot.

A Zsinat mindazonáltal arra int, hogy óvakodjunk a földi dolgok autonómiájának hamis fölfogásától, mely szerint „a teremtetett dolgok nem függenek Istentől és az ember bánhat velük anélkül, hogy összefüggésbe hozná azokat a Teremtővel”. (Uo.) Az autonómiának ilyen fölfogása az ember esetében különösen is káros következményekkel jár, mert végső soron Isten tagadására vezet: „A teremtmény ugyanis a Teremtő nélkül semmivé válik... Sőt, ha Isten feledésbe merül, maga a teremtmény érthetatlenné válik.” (Uo.)

40. Másrészt a Zsinat tanítása hangsúlyozza az *emberi értelem tevékenységét* az erkölcsi törvény megtalálásában és alkalmazásában: az erkölcsi élet megkívánja a személy sajátos kreativitását és gondosságát, megfontolt cselekedeteinek forrása és oka. Másrészt az értelem a maga igazságát és tekintélyét az örök törvényből meríti, mely nem más, mint maga az isteni bölcsesség.[39] Az erkölcsi élet alapja tehát az ember „jogos autonómia” (GS 41) elve, az emberé, aki cselekedeteinek személyes alanya. *Az erkölcsi törvény Istentől származik, s forrását mindig benne találja meg*: ugyanakkor az emberi értelemnek az isteni bölcsességből eredő természetes erejében az erkölcsi törvény *az ember saját törvénye*. A természetes törvény ugyanis, mint láttuk „nem más, mint az értelem Istentől belénk öntött világossága. Ennek köszönhetően ismerjük meg azt, amit tennünk, ill. amit kerülnünk kell. Ezt a világosságot és ezt a törvényt Isten a teremtésben adta az embernek.”[40] A gyakorlati gondolkodás jogos autonómiája azt jelenti, hogy az ember magában hordozza a Teremtőtől kapott saját törvényét. *Mindazonáltal az értelem autonómiája nem jelentheti azt, hogy az értelem teremti az erkölcsi értékeket és normákat*. [41] Ha ez az autonómia tagadná, hogy a gyakorlati értelem társa a Teremtő és az isteni törvényhozó bölcsességének, vagy ha valamiféle teremő szabadságot sugallna az adott történelmi, társadalmi és kulturális körülményekhez igazodó erkölcsi normák megalkotásához, az ilyen autonómia ellentmondana az ember igazságáról szóló egyházi tanításnak (GS 47). Az igaz szabadság halálát jelentené: „de a jó és a rossz tudásának fájáról ne egyél, mert amely napon eszel róla, meghalsz.” (Ter 2,17)

41. Az ember igazi erkölcsi autonómiája nem elveti, hanem befogadja az erkölcsi törvényt, Isten

parancsát: „Az Úristen parancsot adott az embernek...” (2,16). *Az ember szabadsága és Isten törvénye összhangban állnak egymással és teljesen áthatják egymást*, amennyiben az ember szabadon engedelmesedik Istennek, Isten pedig ingyenes jóakarattal van az ember iránt. Ezért az Isten iránti engedelmisség nem *heteronómia*, mint egyesek érvelnek, mintha az erkölcsi élet egy, az ember számára idegen és szabadságával ellentétben álló abszolút mindenhatóság akaratának lenne alávetve. Valójában ha az erkölcsi heteronómia tagadná az ember szabad önmeghatározását, vagy javától idegen törvény ráerőszakolását jelentené, ez ellentmondana a Szövetség és a megváltó Megtestesülés kinyilatkoztatásának. Az ilyen heteronómia az isteni bölcsességgel, s vele együtt az emberi személy méltóságával teljesen ellentétes elidegenedés volna.

Egyesek joggal *theonómiáról* vagy *részesedett theonómiáról* beszélnek, mert az ember szabad engedelmissége Isten törvénye iránt az emberi értelem és akarat részesedését jelenti az isteni bölcsességben és gondviselésben. Amikor Isten megtiltotta az embernek, hogy „egyék a jó és a rossz tudásának fájáról”, ezzel azt állította, hogy az ember eredetileg nincs ennek az „ismeretnek” birtokában, hanem csak részesedik benne a természetes értelem és az isteni kinyilatkoztatás fényével, melyek kinyilvánítják számára az örök bölcsesség elvárásait és felszólításait. A törvény tehát az isteni bölcsesség egyik kifejeződése: ha aláveti magát neki, a szabadság, a teremtés igazságának veti alá magát. Ezért föl kell ismernünk az emberi személy szabadságában Isten képmását és Isten közelségét, aki „mindenben benne van” (vö. Ef 4,6); ugyanakkor meg kell vallanunk a mindenség Istenének fönségét és imádnunk kell a dolgokat végtelenül felülmúló, transzcendens Isten törvényének szentségét. *Isten mindig nagyobb.*^[42]

Boldog ember, aki az Úr törvényében leli örömét. (vö. Zsolt 1,12)

42. Az emberi szabadságot, mely Isten akarata szerint jött létre, nem csupán nem tagadja az isteni törvény iránti engedelmisség, hanem egyenesen csak ezen engedelmisség által tud igaz és az ember méltóságának megfelelő maradni, miként a Zsinat nyíltan mondja: „Az ember méltósága tehát megkívánja, hogy tudatos és szabad választások alapján cselekedjék, azaz ne vak belső ösztön vagy külső kényszer, hanem személyes meggyőződés indítsa és vezesse. De ezt a méltóságot akkor éri el az ember, ha kiszabadulva a szenvedélyek rabszolgaságából, a jó szabad választásával törekszik célja felé és őszinte akarattal és leleménnyel biztosítja magának az alkalmas eszközöket.” (GS 17) Az „egyedül jó” Isten felé törekvésében az embernek szabadon kell tennie a jót és kerülnie a rosszat. Ehhez azonban szükség van arra, hogy az ember *szét tudja választani a jót a rossztól*. Ez elsősorban az értelem természetes világosságával történik, mely Isten arca ragyogásának tükröződése az emberben. Szent Tamás ebben az értelemben írja a 4. zsoltár kommentárjában: „Miután azt mondta: ajánljátok föl az igazság áldozatait, mintha valaki megkérdezte volna: mik lennének az igazság tettei, a Zsoltáros hozzáteszi: *Sokan mondják: a jót ki mutatja meg nekünk? És válaszolván a kérdésre mondja: A te arcod fényessége, ó Uram, ragyogott fölöttünk*. Mintha azt akarná mondani, hogy az értelem természetes világossága, mellyel megkülönböztetjük a jót a rossztól – ami a természetes törvényhez tartozik – nem más, mint az

isteni világosság tükröződése bennünk." [43] Ebből következik az is, miért hívják e törvényt *természetes* törvénynek. Nem azért, mert az értelem nélküli létezők természetével van kapcsolatban, hanem mert az értelem, amely kihirdeti, az emberi természet sajátja. [44]

43. A II. Vatikáni Zsinat emlékeztet arra, hogy „az emberi élet legfőbb szabálya az egyetemes, objektív, örök isteni törvény, mellyel Isten bölcs és jóságos terve szerint rendezi, irányítja és kormányozza az egész világot és az emberiség útjait. Isten e törvényének részesévé teszi az embert úgy, hogy az ember az isteni gondviselés szelíd irányítása alatt egyre jobban megismerheti a változhatatlan igazságot.” (DH 3)

A Zsinat *Isten örök törvényének* klasszikus tanítására hivatkozik. Szent Ágoston ezt a törvényt úgy definiálja, hogy „Isten rendelkezése vagy akarata, mely parancsolja a természet rendjének megtartását és tiltja annak megzavarását”. [45] Szent Tamás ezt a törvényt az isteni bölcsesség rendelkezésével azonosítja, mely mindent megfelelő céljához vezet. [46] Isten bölcsessége pedig gondviselés, gondoskodó szeretet. Isten tehát szereti teremtését, és gondoskodik a szó legszorosabb értelmében az egész teremtésről (vö. Bölcs 7,22; 8,11). Az emberről azonban másképp gondoskodik Isten, mint a többi, nem személyes létezőről: nem „kívülről”, a természet fizikai törvényei által, hanem „belülről”, az értelem által, mely természetes világosságával megismeri Isten örök törvényét és meg tudja mutatni az embernek a szabad cselekvés helyes útját. [47] Így módon Isten az embert arra hívja, vegyen részt gondviselésében, mert az ember által, értelmes és felelős gondoskodása által akarja vezetni a világot, de nem csupán az értelem nélküli természet világát, hanem az emberi személyek világát is. A személyes szférában a természetes törvény Isten örök törvényének emberi kifejeződése: „A többi teremtménnyel összevetve – írja Szent Tamás – az értelmes teremtmény kiemelkedőbb módon áll az isteni gondviselés alatt, mert azáltal, hogy önmagáról és másokról gondoskodik, részt vesz magában a gondviselésben. Ezért rá is vonatkozik az örök rendelés, mely által természetes hajlandósága van a kellő cselekvésre és célra; s az értelmes teremtménynek az örök törvényben való részesedését nevezzük természetes törvénynek.” [48]

44. Az Egyház gyakran idézte Szent Tamás tanítását az erkölcsi törvényről és fölvette erkölcsi tanításába. Így tiszteletreméltó Elődöm, XIII. Leó így magyarázta az *értelem és az emberi törvény lényegi alávetettségét az isteni Bölcsességnek és törvénynek*. Miután kijelentette, hogy „a természetes törvény bele van írva és vésve az összes és minden egyes ember lelkébe, mert ez a törvény nem más, mint a jót parancsoló és a rosszat tiltó emberi értelem”, XIII. Leó az isteni Törvényhozó „magasabb rendelkezésére” hivatkozik: „Az emberi értelem parancsának nem volna törvényereje, ha nem egy magasabb rendelkezés tolmácsa és hangja volna, melynek lelkünk és szabadságunk engedelmisséggel tartozik.” A törvény ereje ugyanis a kötelezettségeket megszabó, jogokat adó és bizonyos cselekvéseket büntető tekintélyre támaszkodik: „Mindez lehetetlen volna az emberben, ha önmaga legfőbb törvényhozója volna.” És ezzel fejezi be: „Ebből következik, hogy a természetes törvény az értelemmel megajándékozott lényekben lévő *örök törvény*, mely a nekik megfelelő cselekvésre és célra hajlítja őket; nem más, mint a mindenség Teremtőjének és Kormányzójának örök rendelése.” [49]

Az ember megismerheti a jót és a rosszat e kettő szétválasztásával, melyet értelme ítéletével, nevezetesen az isteni kinyilatkoztatás és a hit által megvilágosított értelem ítéletével tesz, annak a törvénynek erejében, melyet Isten a sinai parancsolatoktól kezdve adott választott népének. Izrael arra hivatott, hogy – mint különleges ajándékot, az isteni szövetség és a kiválasztás jelét és Isten áldásának biztosítékát elfogadja Isten törvényét és szerinte éljen. Mózes így szólhatott Izrael fiaihoz: „Melyik az a nagy nemzet, melyhez istenei olyan közel volnának, mint hozzánk az Úr, a mi Istenünk, valahányszor csak hozzá folyamodunk? És melyik nagy népnek vannak olyan tökéletes törvényei és szabályai, mint az az egész törvény, melyet én ma elétek tárok?” (MTörv 4,7-8) És a zsoltárokból a választott népet dicséretre, hála és tiszteletre hívják Isten törvénye iránt, s buzdítják, hogy ismerje meg az Úr törvényét, elmélkedjék róla és ültesse át életébe: „Boldog ember, ki nem indul a gonoszok tanácsa nyomán, aki nem jár a bűnösök útján és nem ül le az oktanok gyülekezetében, hanem az Úr törvényében leli örömét, s az Ő törvényéről elmélkedik nappal és éjjel”. (Zsolt 1,1-2) „Az Úr törvénye tökéletes, felüdíti a lelket; az Úr tanúsága igazmondó, bölcsé teszi az egyszerű embert. Az Úr parancsai igazak, megörvendeztetik a szívet, az Úr rendelései világosak, fényességet adnak a szemnek.” (Zsolt 19,8-9)

45. Az Egyház tisztelettel hallgatja és szeretettel őrzi a kinyilatkoztatás egész letéteményét; vallásos tisztelettel kezeli és teljesíti küldetését, hogy az evangélium világosságánál hitelesen értelmezze Isten törvényét. Ezen túlmenően az Egyház ajándékként fogadja az *új törvényt*, mely Isten törvényének „beteljesedése” Jézus Krisztusban és az Ő Lelkében. Ez az új törvény „belső”, (vö. Jer 31,31-33), „nem tintával van írva, hanem az élő Isten Lelkével, nem is kőtáblákra, hanem az élő szív lapjaira” (2Kor 3,3); a tökéletesség és a szabadság törvénye (vö. 2Kor 3,17); a Lélek törvénye, mely életet ad Krisztus Jézusban (Róm 8,2). Erről a törvényről írta Szent Tamás: Kettős értelemben beszélhetünk a Lélek törvényéről. „Az első értelemben maga a Szentlélek...; de amikor a Szentlélek a lélekben lakik, nem csupán az értelmet világosítja meg a teendőkre, hanem az érzületet is hajlítja a helyes cselekvésre..., a második értelemben a lélek törvénye a Szentlélek sajátos hatása, ti. a szeretet által tevékeny hit (Gal 6,5), mely belsőleg tanítja a teendőket..., és hajlítja az érzületet a cselekvésre.”^[50]

Jóllehet az erkölcszociológiában meg szokás különböztetni Isten pozitív kinyilatkoztatott törvényét a természetes törvénytől, továbbá az ószövetségi törvényt az újszövetségitől, nem szabad megfeledkezni arról, hogy ezek a különbségtételek mindig arra a törvényre vonatkoznak, melynek szerzője ugyanaz az Isten, címzettje pedig az ember. A különböző módok, melyekkel Isten a történelemben gondoskodik a világról és az emberről, nemcsak hogy nem mondanak ellent egymásnak, hanem kölcsönösen támogatják és átjárják egymást. Mind abból az örök, bölcs és szeretetteljes tervből fakadnak és arra irányulnak, mellyel Isten úgy rendelkezett, hogy az emberek „Fiának képmását öltse magukra” (Róm 8,29). Ebben a tervben semmi nem sérti az ember igaz szabadságát; épp ellenkezőleg, csak e terv elfogadása szilárdítja meg a szabadságot.

A törvény követelménye a szívünkbe van írva (Róm 2,15)

46. A szabadság és törvény közti összeütközés, melyet fõnt említettünk, ma különleges erõvel mutatkozik meg a természetes törvénnyel, pontosabban a természettel kapcsolatban. A természet és szabadság vitája valójában végigkíséri az erkõlcsstan történetét, s különös hangsúlyt kapott a reneszánszban és a reformációban, miként ez a Trienti Zsinat tanításából látható.^[51]

Hasonló feszültség mutatkozik ma is, bár más tartalommal: a tapasztalati megfigyelések érzéke, a tudományos bizonyítási folyamatok, a technikai fejlõdés, a liberalizmus néhány formája magával hozta a két fogalom szembeállítását, mintha a szabadság és természet közti dialektika – ha nem kifejezett konfliktus – az emberi történelem jellegzetessége lenne. Régebbi korokban, úgy látszik, a „természet” a maga erõivel és meghatározottságaival teljesen maga alá gyûrte az embert. Ma is sokan vannak, akik úgy látják, hogy a látható világ tér-idõ koordinátái a fizikai-kémiai állandók, a test ösztönei, a pszichikai impulzusok és a társadalmi föltételek azon egyedüli tényezõk, melyek igazában meghatározzák az emberi valóságot. Ebben az összefüggésben, figyelmen kívül hagyva sajátosságait, az erkõlcsi tényeket is úgy tekintik, mint statisztikailag kiszámítható magatartásformákat, melyek pusztán pszichoszociális mechanizmusokkal leírhatók és magyarázhatók. Ezért *néhány etikus*, kinek hivatásszerû feladata volna az ember cselekedeteinek és tényeinek vizsgálata, abba a kísértésbe eshet, hogy tudományát, esetleg annak törvényeit is a többség erkõlcsi véleményéhez és konkrét emberi magatartások statisztikai számításaihoz igazítja.

Más moralisták viszont, akik az értékekre akarnak nevelni, nagyon érzékenyek a szabadság méltóságára, de gyakran úgy fogják föl, hogy szemben vagy ellentétben áll a biológiai és anyagi természettel, melyet fokozatosan uralma alá kellene hajtania. Ebben különbözõ fölfogások fognak össze arra, hogy feledtessék a természet teremtmény voltát és megbontsák egységét. Egyesek számára a természet az emberi képességek és cselekvések pusztá nyersanyaga, melyet mélységesen át kell formálni, s ha gátol vagy ellenkezik, szabadon át lehet rajta gázolni. *Mások* számára, akik szerint az ember határtalan hatalmának vagy szabadságának tárgyai a gazdasági, társadalmi, kulturális és erkõlcsi értékek, a természet mindannak foglalata, ami az emberben és a világban a szabadság hatáskörén kívül esik. Ez a természet elsõ helyen az emberi test a maga alkatával és erõivel, s e fizikai adottság szemben állna azzal, amit az ember „alkot”, azaz a „kultúrával”, mely a szabadság gyümölcse. Az így értett emberi természet nem volna más, mint mindig rendelkezésre álló biológiai és társadalmi anyag.

Ez azt jelenti, hogy a szabadság végsõ soron önmagát határozza meg, s önmagának és értékeinek teremtvõ fóruma. Így azonban az embernek nem volna természete, és a saját létének eredetévé válna. Az emberbõl nem maradna más, csak a szabadsága!

47. Ilyen körülmények között született a természetes törvény hagyományos fölfogásával szemben a fizicizmus és naturalizmus ellenvetése, melyek szerint a természetes törvény a pusztán biológiai törvényszerûségeket tünteti föl erkõlcsi törvényeknek. Így – nagyon felületesen fogalmazva – bizonyos emberi magatartásformáknak állandóságot és változatlanságot tulajdonítanak, s ennek alapján egyetemesen érvényes erkõlcsi normákba fogalmazzák azokat. Néhány teológus szerint

ilyen „biologista vagy naturalista” érvelés az egyházi Tanítóhivatal bizonyos dokumentumaiban is megtalálható, különösen azokban, melyek a házassági és szexuális etikáról szólnak. A nemi aktus naturalisztikus fölfogása alapján volna elítélhető mint erkölcsileg meg nem engedett cselekedet a fogamzásgátlás, a közvetlen sterilizáció, az autoerotika, a házasság előtti nemi kapcsolat, a homoszexuális kapcsolatok és a mesterséges megtermékenyítés. Mármost e teológusok véleménye szerint az ilyen cselekedetek erkölcsi elítélése nem veszi kellően figyelembe az ember értelmes és szabad voltát, sem az erkölcsi szabályok függését a kultúrától. Azt mondják, hogy az ember mint értelmes lény nem csupán megteheti, hanem köteles szabadon dönteni cselekedeteinek értelméről. Ennek az „értelmét eldönteni” mozzanatnak nyilvánvalóan számolnia kell az emberi lét sokszoros korlátozottságával, testi és történeti föltételeivel, továbbá figyelembe kell vennie a cselekvési mintákat és a tettek jelentését egy bizonyos kultúrában. És mindennek fölött tiszteletben kell tartania az isten és a felebaráti szeretet alapvető parancsát. Isten azonban – mondják tovább – az embert értelmesen szabad lénnyek teremtette, „szabad döntésére” bízta életét, és azt várja tőle, hogy értelmesen alakítsa. A felebaráti szeretet mindenekelőtt és kizárólagosan a másik ember önmagára vonatkozó szabad döntésének tiszteletben tartását jelenti. Az emberek sajátos szokásai és az ún. „természetes hajlandóságok” legfeljebb a helyes cselekvés általános irányát határoznák meg – mondják, de nem szabhatnák meg a számos feltételtől függő egyes emberi tettek erkölcsi értékét.

48. Egy ilyen értelmezés színe előtt figyelmesen szemügyre kell venni az emberi természet és szabadság helyes viszonyát, s különösen azt, *milyen hely illeti meg az emberi testet a természetes törvény kérdéseiben*. A teljes függetlenségre törekvő szabadság végül az emberi testet állati adottságnak tekinti, melynek sem értelme, sem erkölcsi értéke nincs mindaddig, míg a szabadság tárgya nem lesz. Következésképpen az emberi természet és a test a szabad választásnak *föltételei* és *kezdetei*, és materialiter *szükségesek*, de a személy, az alany és az emberi cselekedet számára *külsődlegesek*. A test és a természet erői nem játszhatnak szerepet az erkölcsi választásban, mert céljaik csupán *fizikai „javak”*, bizonyos szerzők szerint „erkölcs előttiék”. S ha valaki úgy hivatkozik rájuk, hogy az erkölcsi rend értelmes megnyilatkozását keresi bennük, azt fizicizmussal vagy biologizmussal kell vádolni. A szabadság és a természet ilyen megszorított fogalmának szembeállítása magának az embernek a megosztását jelenti.

Ez az erkölcsi elmélet nem egyezik az ember és szabadsága igazságával. Ellentmond az Egyház tanításának, mely az ember egységéről beszél, akinek értelmes lelke *per se et essentialiter*, „önmagában és lényegileg” formája a testnek.^[52] A szellemi és halhatatlan lélek az ember egységének elve. Általa egész – „test és lélek egysége”(GS 14) – mint személy. Ezek a meghatározások nemcsak azt állítják, hogy a test is részese lesz a dicsőségnek, mert ígéretként kapta a föltámadást, hanem emlékeztetnek az értelem és a szabad akarat kapcsolatára az összes testi és érzéki képességgel. *A személy, testét is beleértve, teljesen magára bízott, s a lélek és a test egységében alanya saját erkölcsi cselekedeteinek*. A személy az értelem világosságánál és az erény segítségével fedezi fel testében – a teremtő bölcs tervének megfelelően – az önátadás előjeleit, ígéretét és kifejezését. Az értelem – szem előtt tartva az emberi személy méltóságát, melynek önértéke van – fölfogja bizonyos javak különleges erkölcsi értékét, melyre a személy

természete szerint törekszik. S mivel az emberi személy nem vezethető vissza egyfajta öntörvényű szabadságra, hanem szellemi és testi természete van, a személy tiszteletben tartásának és szeretetének erkölcsi követelménye magába zárja bizonyos alapvető javak tiszteletben tartását is, melyek nélkül relativizmusba és önkényeskedésbe süllyedünk.

49. Az a tanítás, mely elszakítja az erkölcsi cselekedetet testi föltételeitől, eltér a Szentírás parancsolataitól és ellentmond a hagyomány tanításának is. Az ilyen tanítás új formában éleszt föl néhány régi tévedést, melyeket az Egyház mindig elvetett, mert az emberi személyt tisztán formális, „spirituális” szabadságra redukálják. Ez a redukálás tagadja a test és a vele kapcsolatos cselekedetek erkölcsi tartalmát. (vö. 1Kor 6,19). Pál apostol kijelenti, hogy nem lesz része a mennyek országában „az erkölcsteleneknek, bálványimádóknak, házasságtörőknek, kéjenceknek, szodomitáknak, tolvajoknak, kapzsiknak, részegeseknek, átkozódóknak, rablóknak” (vö. Uo. 6,9-10). Ez a kárhoztató ítélet – melyet a Trienti Zsinat megerősített[53] – „halálos bűnnek és „becstelen cselekménynek” nevez néhány sajátos cselekvést, melyeknek szándékos végrehajtása kizárja a hívőket az ígért örökségből. *A test és a lélek ugyanis elválaszthatatlanok: a személyben, a szándékos cselekvőben és a megfontolt cselekvésben együtt állnak vagy buknak.*

50. Most lehet megérteni a természetes törvény igazi tartalmát, mely az ember eredeti és sajátos természetéhez tartozik, ti. „az emberi személy” természetéhez (GS 51), amely *maga a személy a test és a lélek egységében*, biológiai és lelki adottságaival és egyéb jellegzetességeivel együtt, melyek mind szükségesek célja eléréséhez. „A természetes erkölcsi törvény kifejezi és előírja azokat a célokat, jogokat és kötelességeket, melyek az emberi személy testi és lelki természetén alapulnak. Ezt a törvényt nem lehet egyszerű biológiai törvénynek tekinteni, hanem úgy kell meghatározni, mint az értelem rendjét. A Teremtő arra hívja az embert, hogy e rendnek megfelelően rendezze és irányítsa életét és cselekedeteit, használja és élvezze a testét.”[54] Annak a törvénynek például, hogy az emberi életet föltétlen tisztelni kell, eredete és fundamentuma a személy sajátos méltóságában keresendő, és nem a saját fizikai élet megőrzésének természetes ösztönében. Így az emberi élet, bár az embernek fő java, a személynek mindig önértéket képviselő javával kapcsolatban nyer erkölcsi tartalmat: erkölcsileg mindig tilos ártatlan embert ölni, de az igazság melletti tanúskodásért vagy a felebarát szeretetért odaadni az életet megengedett, dicséretes, sőt kötelező lehet (vö. Jn 15,13). Valójában a test sajátosan emberi jelentését csak akkor lehet megérteni, ha az emberi személyt „összetett egésznek”, azaz „testben megnyilvánuló léleknek és halhatatlan lélek által megformált testnek” látjuk.[55] A természetes mozgások csak annyiban erkölcsiek, amennyiben az emberi személyhez és annak kifejeződéséhez kapcsolódnak, mert a személy csak az emberi természetben tud megnyilvánulni. Az Egyház, amikor elutasítja a testiségnek olyan meghamisításait, melyek megfosztják emberi jelentésétől, az embernek szolgál és megmutatja neki az igaz szeretet útját, az egyedüli utat az igaz Istenhez.

Az így értett természetes törvény nem engedi szétválasztani a szabadságot és a természetet. Ezek ugyanis harmonikusan összeillenek és bensőségesen átjárják egymást.

51. A szabadság és a természet föltételezett összeütközése kihat a természetes törvény, mindenekelőtt *egyetemességének* és *változhatatlanságának* értelmezésére is. „Hová vannak fölírva ezek a szabályok? – kérdezte Szent Ágoston – ha nem annak a világosságnak a könyvébe, amelyet igazságnak hívnak? Innen másoltatik minden igaz törvény az igazságot cselekvő ember szívébe is, nem úgy, hogy eredeti helyét elhagyván beléköltözik, hanem lenyomatként, miként a pecsétgyűrű formája átmegy a viaszba, anélkül, hogy elhagyná a gyűrűt.”^[56] Ennek az „igazságnak” az erejéből van a *természetes törvénynek egyetemes érvénye*.

Ez a törvény, mivel a személy értelmes természetébe van írva, érvényes minden értelmes és a történelemben élő emberre. A személy, hogy a maga sajátos rendjében tökéletesedjék, köteles tenni a jót és kerülni a rosszat; gondoskodni az élet továbbadásáról és fönntartásáról, megmunkálni és gyarapítani a látható világ gazdagságát, ápolni a társas kapcsolatokat; keresni az igazságot, tenni a jót, szemlélni a szépet.^[57]

Akik elszakítják az egyéni szabadságot az összes ember közös természetétől – miként néhány mai, nagy visszhangot kapott filozófiai elméletben történik, megakadályozzák, hogy az értelem fölfogja a természetes törvény egyetemes voltát. Márpedig a természetes törvény – mivel kifejezi az emberi személy méltóságát és megalapozza alapvető jogait és kötelességeit – parancsai egyetemesek és kötelező erejük minden emberre kiterjed. *Ez az egyetemesség nem hagyja figyelmen kívül az emberek egyéniségét*, nem is ellenkezik az egyes személyek egyszerűségével és megismételhetetlenségével; épp ellenkezőleg gyökerében ragadja meg szabad cselekedeteiket, melyek tanúskodnak az igazi jó egyetemességéről. Amennyiben cselekedeteink alávetik magukat a közös törvénynek, építik a személyek igaz közösségét és Isten kegyelmével gyakorolják a szeretetet, a „tökéletesség kötelékét” (Kol 3,14). Amikor pedig ellenkezőleg, sértik vagy csak figyelmen kívül hagyják a törvényt – akár beszámítható módon, akár nem, cselekedeteink egyesek megkárosításával megsebzik a személyek közösségét.

52. Mindig és mindenki számára igazságos és jó Istennek szolgálni, megadni az Őt megillető tiszteletet, s a szülőket igazán tisztelni. Ezek és a hasonló pozitív parancsok (*conditae leges!*), melyek bizonyos tetteket és magatartási formákat írnak elő, egyetemesen kötelezőek, változhatatlanok^[58], ugyanabban a közös jóban egyesítik a történelem minden korszakának minden emberét, kik valamennyien „ugyanarra a hivatásra, s ugyanarra az isteni célra” (GS 29) teremtettek. Ezek az egyetemes és állandó törvények megfelelnek a gyakorlati értelem foglmainak, és a lelkiismeret ítélete alkalmazza őket az egyes cselekedetekre. Aki cselekszik, a törvénybe foglalt igazságot személyesen magáévá – a saját igazságává teszi a cselekedetekkel és a megfelelő erényekkel.

A természetes törvény tiltó parancsai egyetemesen érvényesek: minden körülmények között, mindig és mindenkre nézve kötelezőek. Olyan tilalmakról van ugyanis szó, melyek bizonyos

cselekedetet egyszer s mindenkorra tiltanak, kivétel nélkül, mert megtétele soha nem egyeztethető össze a cselekvő személy akaratának jóságával, az isteni életre szóló meghívásával és a felebaráttal való közösséggel. Senki soha nem szegheti meg a mindenkit minden áron kötelező parancsokat, és nem sértheti senkiben, főként önmagában a személyes méltóságot.

Az a tény, hogy csak a tiltó parancsok köteleznek mindig és minden körülmények között, nem jelenti azt, hogy az erkölcsi életben a tilalmak fontosabbak, mint a pozitív parancsok, melyek a jó megtételére köteleznek. A magyarázat inkább a következő: Isten és a felebarát szeretetének parancsa a maga pozitív erejében nem ismer felső határokat, de alsó határt igen, melyet ha valaki átlép, sérti a parancsot. Továbbá amit bizonyos körülmények között kell megtenni, az a körülményektől függ, melyeket nem lehet mind előre látni; ezzel szemben vannak cselekedetek, melyek soha semmiféle körülmények között nem tekinthetők elfogadható válasznak, ti. a személy méltóságának megfelelőnek. Végezetül mindig lehetséges, hogy akár a kényszer, akár más körülmények megakadályozzák az embert, hogy jót tegyen; de soha nem akadályozható meg az, hogy bizonyos dolgokat ne tegyen meg, főleg ha kész arra, hogy inkább meghal, mint hogy rosszat tegyen.

Az Egyház mindig tanította, hogy soha nem szabad tenni azt, amit az Ó- és az Újszövetség tiltó erkölcsi törvény formájában fogalmazott meg. Mint láttuk, maga Jézus hangsúlyozta e tilalmak elévülhetetlenségét: „Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsolatokat: Ne ölj, ne paráználkodj, ne lopj, ne szólj hamis tanúságot!” (Mt 19,17-18).

53. A mai ember rendkívüli érzékenysége a történetiség és a kultúra iránt egyeseket arra vitt, hogy kétségbe vonják a *természetes törvény változhatatlanságát*, s ezzel együtt a „moralitás objektív normáit” (GS 16), melyek minden emberre nézve érvényesek a múltban, a jelenben és a jövőben. Azt kérdezik: hogyan lehet állítani, hogy a régmúlt időkben hozott törvények egyszer s mindenkorra érvényesek, amikor nem ismerték a fejlődést, amely az emberiségre várt?

Nem tagadható, hogy az ember mindig egy konkrét kultúrában él, de az sem tagadható, hogy az ember több, mint az adott kultúra. Egyébként a kultúrák haladása maga mutatja, hogy van valami az emberben, ami fölötte áll a kultúráknak, ami transzcendens, s pontosan ez a „valami” az *emberi természet*: ez a természet a kultúra meghatározója és föltétele annak, hogy az ember egyetlen kultúrának se váljék rabszolgájává, hanem megőrizze személyes méltóságát azáltal, hogy embersége nagyszerű igazságának megfelelően él. Aki kétségbe vonja az ember maradandó alkotóelemeit, melyek testi mivoltával is összefüggenek, nem csupán az általános tapasztalással kerül szembe, hanem érthetetlenné teszi azt is, hogy Jézus a „kezdetre” hivatkozik éppen egy olyan területen, ahol az adott kor társadalmi és kulturális környezete eltorzította bizonyos erkölcsi szabályok eredeti értelmét és szerepét (Mt 19,1-9). Ebben az értelemben állítja az Egyház, hogy „minden változás alatt sok változatlan dolog van, melyeknek *végső alapja Krisztusban van*, aki mindig ugyanaz: tegnap, ma és mindörökké” (GS 10). Ő a „Kezdet”, aki magára véve az ember természetét, megvilágosította annak alkotó elemeit és dinamizmusát Isten és a felebarát szeretetében. [59]

Kétségtelenül keresni kell és meg kell találni a maradandó és egyetemes erkölcsi normák *legmegfelelőbb megfogalmazását* a különböző kultúrák számára, melyek jobban kifejezik a törvényeket a szüntelenül változó történelemben, és hitelesen érthetővé és értelmezhetővé teszik azokat. Az erkölcsi törvény ezen igazsága – miként a „hitleteteményé” – a századok folyamán bontakozik ki: a szabályok lényegüket tekintve érvényben maradnak, de „ugyanabban az értelemben”^[60] kell pontos meghatározást nyerniük az adott történelmi szituációban az Egyház Tanítóhivatalától, melynek döntését komoly tanulmányok előzik meg és kísérik, hogy a teológia tudományának és a hívők igényeinek megfelelő formulát találjon.^[61]

II. A LELKIISMERET ÉS AZ IGAZSÁG

Az ember szentélye

54. Annak a kapcsolatnak, mely az ember szabadsága és Isten törvénye között fönnáll, eleven székhelye a személy „szívében”, más szóval *erkölcsi lelkiismeretében* van: „Az ember lelkiismerete mélyén – írja a II. Vatikáni Zsinat – egy olyan törvényt fedez föl, melyet nem ő adott önmagának, hanem mely iránt engedelmességgel tartozik, s melynek szava arra hívja, hogy mindig szeresse és tegye a jót és fusson a rossztól, s a kellő pillanatban világosan mondja a szív fülébe: ezt tedd, amazt kerüld! Igen, az ember a szívében hordoz egy törvényt, melyet Isten írt belé: (vö. Róm 2,14-16) az ember méltósága, hogy megtartja ezt a törvényt, és eszerint fogják megítélni.” (GS 16)

Ezért a mód, ahogyan az ember fölfogja a szabadság és a törvény kapcsolatát, a legközvetlenebbül érinti az erkölcsi lelkiismeret ítéletét. Ebből következően a fönn említett irányzatok, melyek szétválasztják és szembeállítják a szabadságot és a törvényt, és bálványimádó módon magasztalják a szabadságot, ha következetesek, *az erkölcsi lelkiismeret „kreatív” értelmezéséhez* jutnak el, amely eltávolodik az Egyház hagyományának és Tanítóhivatalának álláspontjától.

55. Néhány teológus véleménye szerint az Egyház legalábbis a korábbi időkben a lelkiismeret tevékenységét arra korlátozta, hogy alkalmazza a személy életében az általános erkölcsi normákat az egyes esetekre. De ezek a normák – mondják – nem állhatnak azon a szinten, hogy tekintetbe vegyék az összes ember megismételhetetlen egyediségét; bizonyos módon segíthetnek a konkrét helyzetek helyes értékeléséhez, de nem helyettesíthetik a személyeket személyes döntésükben, hogy miként viselkedjenek egy konkrét esetben. Sőt, az emberi természet és erkölcsi jelentősége hagyományos értelmezését támadó kritika néhány szerzőt arra vitt, hogy azt állítsák: ezek a normák nem kötelező erejű, objektív kritériumok a lelkiismeret ítéletéhez, hanem *általános távlatot* adnak, mely első közelítésben segít az embernek, hogy személyes és társadalmi életét rendezze. Emellett e szerzők kiemelik a lelkiismeret jelenségének bonyolultságát: mélységesen összefügg a személy egész érzelmi és pszichológiai szférájával s a kulturális és társadalmi környezet sokféle befolyásával. Másrészt az egekig magasztalják a lelkiismeret értékét, melyet a Zsinat maga így határozott meg: „az ember szentélye, ahol egyedül

van Istennel, akinek hangja visszhangzik bensőjében” (Uo.) Ez a hang – mondják – nem annyira arra készíti az embert, hogy aggályoskodva tartsa meg az egyetemes normákat, mint inkább azoknak a személyes feladatoknak kreatív és felelős elfogadására, melyeket Isten bízott rá.

Annak érdekében, hogy a lelkiismeret „kreatív” jellegét kiemeljék, néhány szerző a lelkiismeret sajátos cselekedetét már nem „ítéletnek”, hanem „döntésnek” nevezi: az ember csak akkor érheti el erkölcsi tökéletességét, ha ezeket a döntéseket „autonóm módon” hozza meg. Vannak, akik szerint ezt az érlelődési folyamatot gátolják az Egyházi Tanítóhivatal túlságosan kategorikus állásfoglalásai sok erkölcsi kérdésben, s ilyen beavatkozásai a hívőkben *lelkiismereti konfliktusokat* okoznak.

56. Az ilyen állítások igazolására némelyek a kettős erkölcsi igazság bevezetését javasolták. Az egyik volna az elvont tanítás, a másik a konkrét körülmények figyelembevételének szintje. Ez a szituációkra is tekintettel lévő szint törvényesen megalapozhatna az *általános szabálytól eltérő kivételeket*, és így lehetővé tenné, hogy jó lelkiismerettel megtegyenek valamit, ami az elvont erkölcsi törvény szerint bensőleg rossz. Ily módon bizonyos esetekben létrejön egyfajta kettősség vagy szembenállás az általában érvényes parancs és tanítás, valamint az egyedi lelkiismeret normája között, mely végső fórumként döntene a jó és a rossz kérdésében. Erre próbálják alapozni azokat az ún. „lelkipásztori” megoldásokat, melyek ellenkeznek a Tanítóhivatal tanításával, és ezzel igyekeznek igazolni az ún. „kreatív” hermeneutikát, mely szerint az erkölcsi lelkiismeretet nem kötelezi minden esetben egy-egy negatív részleges parancs.

Mindenki beláthatja, hogy ezek a tanok *kiforgatják önmagából az erkölcsi lelkiismeretet* Isten törvénye és az ember szabadsága tekintetében. Csak a föntebb adott magyarázat, mely szerint a szabadság és a törvény kapcsolata az igazságra épül, teszi lehetővé a lelkiismeret ezen „kreatív” értelmezésének helyes *megítélését*.

A lelkiismeret ítélete

57. A Rómaiakhoz írt levél, mely megérteti velünk a természetes törvény lényegét, megmondja a lelkiismeret bibliai értelmét, különösen a törvénnyel való sajátos kapcsolatában: „Amikor a pogány a törvény híján a természet szavára jár el a törvény szerint, törvény híján saját magának a törvénye. Ezzel igazolja, hogy a törvény követelménye a szívébe van írva. Erről lelkiismerete tanúskodik és önítélete, mely hol vádolja, hol fölmenti...” (Róm 2,14-15).

Szent Pál szavai szerint a lelkiismeret bizonyos értelemben a törvény elé állítja az embert, és az ember „*tanúja*” lesz: tanúja törvény iránti hűségének vagy hűtlenségének, azaz erkölcsi igazságának vagy rossziaságának. A lelkiismeret az *egyetlen* tanú: ami a személy bensőjében történik, az mindenki más szeme előtt rejtve van. A lelkiismeret tanúságát egyedül a személy felé mondja ki, és viszont egyedül a személy ismeri a lelkiismeret szavára adott válaszát.

58. Soha nem tudjuk eléggé értékelni az embernek ezt az *önmagával folytatott belső dialógusát*. De ez a belső dialógus valójában az *ember dialógusa Istennel*, a törvény Szerzőjével, az ember

ősképeivel és végső céljával. „A lelkiismeret – írja Szent Bonaventura – olyan, mint Isten hírnöke és kikiáltója, s amit mond, nem önmagától parancsolja, hanem azt parancsolja, ami Istentől való. Olyan, mint a kikiáltó, aki közhírré teszi a király rendeletét. Ebből következik, hogy a lelkiismeretnek kötelező ereje van.”^[62]

Elmondható tehát, hogy a lelkiismeret tanúskodik az embernek az ember erkölcsi igazságáról vagy rosszaságáról, de ugyanakkor, sőt elsősorban a lelkiismeret *Isten tanúsága*, akinek szava és ítélete behatol az ember belsejébe egészen lelke gyökeréig, s *határozottan és kedvesen* engedelmességre szólítja föl: „Az erkölcsi lelkiismeret nem zárja be az embert egyfajta áttörhetetlen magányba, hanem kitárja Isten szava, hívása előtt. Ebben és nem másban áll az erkölcsi lelkiismeret egész misztériuma és méltósága: az a szent hely és tér, melyben Isten beszél az emberrel.”^[63]

59. Szent Pál nemcsak fölismeri, hogy a lelkiismeret tanúskodik, hanem a módot is föltárja, ahogyan a lelkiismeret e feladatát végzi. „Gondolatokról” van szó, melyek vádolják vagy fölmentik a pogányokat életmódjukhoz tartozó dolgaikban (vö. Róm 2,15). A „gondolatok” kifejezés azt jelenti, ami a lelkiismeret sajátja, azaz *erkölcsi ítélet az emberről és cselekedeteiről*. Fölmentő vagy kárhoztató ítélet aszerint, hogy az ember cselekedetei megegyeznek vagy eltérnek-e a törvénytől, melyet Isten a szívébe írt. S éppen a cselekedetek és végrehajtójuk fölötti ítéletről mondja Szent Pál ugyanott: így lesz „azon a napon, amelyen evangéliumom szerint Isten Krisztus által ítélik az emberek rejtett dolgai fölött” (Róm 2,16).

A lelkiismeret ítélete *praktikus ítélet*, azaz olyan ítélet, mely közli, hogy az embernek mit kell vagy mit nem szabad tennie, illetve értékel egy már bevégzett cselekedetet. Olyan ítélet, mely egy konkrét helyzetre alkalmazza az értelmes meggyőződést, hogy a jót szeretni és tenni, a rosszat pedig kerülni kell. A praktikus értelem ezen első elve a természetes törvényhez tartozik, sőt annak alapját képezi, amennyiben kifejezi a jó és a rossz fölötti eredeti világosságot, Isten teremő bölcsességének tükröződő fényét, mely mint egy kiolthatatlan szikra (*scintilla animae*) ragyog minden ember szívében. Mindazonáltal miközben a természetes törvény egyetemes érvénnyel nyilvánítja ki az erkölcsi jó egyetemes és objektív követelményeit, a lelkiismeret alkalmazza a törvényt a konkrét esetekre, és ez lesz az ember számára belső parancs, meghívás, hogy a konkrét szituációban teljesítse a jót. Így a lelkiismeret a természetes törvény világosságánál hirdeti meg az *erkölcsi köteleességet*: azt a köteleességet, hogy tegye, amit lelkiismerete révén *itt és most* jónak ismert meg. A kötelezettség és a törvény egyetemes volta nem kerül hatályon kívül, hanem inkább elismerést nyer, amikor az értelem ennek alapján meghatározza a konkrét teendőt. A lelkiismeret ítélete „végső soron” megállapítja egy konkrét cselekedet megfelelőségét a törvénynek; megfogalmazza egy szándékos tett moralitásának közvetlen szabályát azáltal, hogy megvalósítja „az objektív törvény alkalmazását egy egyedi esetben”.^[64]

60. Miként a természetes törvénynek és minden gyakorlati ismeretnek, úgy a lelkiismeret ítéletének is parancsoló jellege van: az embernek ennek megfelelően *kell cselekednie*. Ha az ember egy ilyen ítélet ellenére cselekszik, vagy nem bizonyos egy meghatározott cselekedet

helyessége és jósága felől, s mégis megteszi, elítéli a saját lelkiismerete, *minden ember erkölcsiségének közvetlen szabálya*. Ennek az értelmes követelménynek a méltósága, szavának és ítéleteinek tekintélye az erkölcsi jó és rossz igazságából fakad, melyet a lelkiismeretnek meg kell hallania és ki kell fejeznie. Ezt az igazságot az „isteni törvény”, az erkölcsiség *objektív és egyetemes szabálya* mutatja meg. A lelkiismeret ítélete nem törvényhozó, hanem tanúsítja a természetes törvény és a gyakorlati értelem tekintélyét a legfőbb jóra való hivatkozással, melynek vonzerejét az emberi személy érzi, és parancsait elfogadja: „a lelkiismeret nem kizárólagos és autonóm forrás annak eldöntéséhez, hogy mi jó és mi rossz, ellenkezőleg, mélységesen bele van írva az engedelmisség elve az objektív norma iránt, mely megalapozza és meghatározza a lelkiismeret döntéseinek megfelelését a parancsolatokkal és tilalmakkal, melyek az emberi cselekvés alapját alkotják”.^[65]

61. Az erkölcsi jó igazsága, melyet az értelem törvénye fejez ki, gyakorlatilag és pontosan a lelkiismeret ítéletében ismerhető meg, s ez hozza magával a jó tett és a rossz tett elkövetőjének felelősségét: Ha az ember rosszat tett, lelkiismeretének igaz ítélete továbbra is tanúskodik mind az egyetemes igazságról, mely a jóhoz tartozik, mind a rosszaságról, melyet választott. De a lelkiismeret furdalás a remény és az irgalmasság záloga is az emberben: miközben tanúskodik az elkövetett rosszról, emlékeztet a bocsánatkérésre, s arra, hogy a jót mindig tenni kell, s az erényt gyakorolni kell Isten kegyelmével.

Így a *lelkiismeret gyakorlati ítéletében*, mely a személyt egy meghatározott cselekedetre kötelezi, *megmutatkozik a szabadság és az igazság összetartozása*. Ezért a lelkiismeret „ítélet” aktusaival fejezi ki magát, melyek nem önkényes „döntések”, hanem az igazságot mutatják meg a jóról. És ezeknek az ítéleteknek – s lényegében az embernek, aki az ítéleteket hozza – az érettsége és felelőssége nem azon mérhető, hogy mennyire szabadul el a lelkiismeret az objektív igazságtól saját döntéseinek vélt autonómiája kedvéért, hanem épp ellenkezőleg azon, hogy milyen buzgón keresi az igazságot, s mennyire engedi magát vezetni az igazság által a cselekvésben.

Keresni az igazságot és a jót

62. A lelkiismeret mint egy cselekedet megítélése nem mentes a tévedés lehetőségétől. „Nem ritkán előfordul – írja a Zsinat –, hogy a lelkiismeret legyőzhetetlen tudatlanság (ignorantia invincibilis) miatt téves lesz, anélkül, hogy emiatt elveszítené méltóságát. Ez azonban nem állítható olyan esetben, amikor az ember keveset törődik a jó és az igazság keresésével, vagy amikor a lelkiismeret bűnös szokás miatt fokozatosan vakká válik.” (GS 16) A Zsinat e néhány mondata összefoglalja azt a tanítást, melyet az Egyház a századok során dolgozott ki a *téves lelkiismeretről*.

Kétségtelen, ahhoz, hogy az embernek „jó legyen a lelkiismerete” (1Tim 1,5), keresnie kell az igazságot, mely szerint ítélnie is kell. Miként Pál apostol mondja, a lelkiismeretnek a Szentlélektől megvilágosítottan, (vö. Róm 9,1), „tisztának” (2Tim 1,3) kell lennie, nem szabad ravasznak lennie és nem hamisíthatja meg Isten igéjét, hanem világosan ki kell fejeznie az igazságot (vö. 2Kor 4,2).

Másrészt maga az apostol figyelmezteti a keresztényeket: „Ne hasonuljatok a világhoz, hanem gondolkodásotokban megújulva alakuljatok át, hogy meg tudjátok ítélni, mi az Isten akarata, mi a jó, mi kedves előtte és mi tökéletes.” (Róm 12,2)

Szent Pál fölhívja a figyelmet arra, hogy lelkiismeretünk ítéleteiben mindig ott leselkedik a tévedés lehetősége, ezért intelme éberségre sürget.

A lelkiismeret nem tévedhetetlen bíró: tévedhet. Mindazonáltal a lelkiismeret tévedése lehet *legyőzhetetlen tudatlanság* gyümölcse, azaz fakadhat olyan tudatlanságból, melynek a cselekvő nincs tudatában és egymaga nem tud tőle megszabadulni.

Az ilyen legyőzhetetlen tudatlanság esetében a lelkiismeret nem bűnös – ahogy a Zsinat mondja, nem veszíti el méltóságát, mert jóllehet valójában másképp irányít, mint az objektív erkölcsi rend, mégis annak nevében szüntelenül beszél az igazságról, melyet a cselekvő alanyának őszintén keresnie kell.

63. A lelkiismeret méltósága tehát mindig az igazságból ered: a helyes lelkiismeret esetében az ember az objektív igazságot teszi; a téves lelkiismeret esetében az ember tévesen valami olyat tesz, amit *szubjektíven* igaznak tart. De mindig különbséget kell tenni az erkölcsi jóval kapcsolatos „szubjektív” tévedés és az „objektív” igazság között, mely értelmes célként áll az ember előtt; és nem tehető azonos értékűvé a helyes lelkiismerettel végrehajtott tettel az, amelyet téves lelkiismereti ítélettel cselekszenek.^[66] A legyőzhetetlen tudatlanságból vagy nem bűnösen téves ítéletből fakadó tett nem mindig beszámítható a cselekvő személynek; de a cselekedet ebben az esetben is rossz, a jó igazságához mérve rendetlenség marad. Továbbá a föl nem ismert jó erkölcsileg nem gyarapítja a cselekvő személyt: nem tökéletesíti és nem készíti elő a legfőbb Jóra. Ezért mielőtt könnyedén igazolnánk magunkat a lelkiismeretünk nevében, át kell elmélnünk a zsoltár szavát: „A tévedéseket ki érti meg? Az elrejtettektől tisztíts meg engem!” (19,13). Olyan vétkek ezek, melyeket képtelenek vagyunk meglátni, mégis vétkek maradnak, mert vonakodtunk attól, hogy a világosság felé haladjunk (vö. Jn 9,39-41).

A lelkiismeret mint végső, konkrét ítélet, elveszíti méltóságát, amikor *vétkesen téves*, azaz „amikor az ember keveset törődik a jó és az igazság keresésével, vagy amikor a lelkiismeret bűnös szokás miatt szinte vakká válik”. (GS 16) A lelkiismeret deformálódásának veszélyeire utal Jézus, amikor figyelmeztet: „A test világossága a szem; ha tehát a szemed tiszta, az egész tested világosságban lesz; de ha a szemed rossz, egész tested sötét lesz. Ha tehát a világosság benned sötétség, mekkora lesz maga a sötétség!” (Mt 6,22-23)

64. Jézus iménti szavaiban felhívást is kapunk a *lelkiismeret alakítására*, arra, hogy állandóan megtérjünk az igazságra és a jóságra. Hasonló Pál apostol buzdítása, hogy ne hasonuljunk e világ mentalitásához, hanem megújítva elménket, alakuljunk át. (vö. Róm 12,2) És valóban, az Úrhoz és a jó szeretetéhez megtért „szív” a forrása a lelkiismeret *igaz* ítéleteinek. Ugyanis „hogyan meg tudjuk ítélni, mi az Isten akarata, mi a jó, mi kedves és tökéletes előtte”, (Róm 12,2) nagyon fontos

ismerni Isten törvényét általában, de ez nem elegendő: elengedhetetlen a *hasonlóság*, a „*természetbeli hasonlóság*” az ember és az igaz jó között.[67] Ez a természetbeli hasonlóság az ember jó elhatározásaiban gyökerezik és növekszik: az okosságban és a többi sarkalatos erényben, és még inkább a hit, a remény és a szeretet isteni erényeiben. Ebben az értelemben mondta Jézus: „aki az igazságot cselekszi, a világosságra jön” (Jn 3,21).

A keresztények lelkiismeretük alakításához *igen nagy segítséget találnak az Egyházban és annak Tanítóhivatalában*, miként a Zsinat mondja: „A keresztényeknek ... lelkiismeretük alakításában gondosan figyelembe kell venniük az Egyház szent és biztos tanítását. A katolikus Egyház ugyanis Krisztus akaratából az igazság tanítója, s feladata hitelesen hirdetni és tanítani az igazságot, aki Krisztus, s ugyanakkor tekintélyével tisztázza és megerősíti az erkölcsi rendnek azokat az elveit, melyek az emberi természetből fakadnak.” (DH 14) Ezért az Egyház tekintélye, amikor ezekről az erkölcsi kérdésekről nyilatkozik, semmiképpen nem sérti a keresztények lelkiismeretének szabadságát: egyrészt azért nem, mert a lelkiismeret szabadsága soha nem az „igazságtól”, hanem mindig az „igazságban” való szabadság; másrészt azért nem, mert a Tanítóhivatal a keresztény lelkiismeret számára nem idegen igazságot hirdet, hanem olyat, melyet a lelkiismeretnek a hitből eredően már birtokolnia kell. Az Egyház mindig és csakis a lelkiismeret szolgálatára cselekszik, segítvén, hogy ne sodródják ide-oda a téves emberi tanítások szeleitől (vö. Ef 4,14), hogy le ne tévedjen az ember igaz javának útjáról, hanem főként a nehezebb kérdésekben biztonsággal érkezzék meg az igazságba, és meg tudjon maradni benne.

III. AZ ALAPVETŐ Ő VÁLASZTÁS ÉS A KONKRÉT CSELEKEDETEK

„Csak e szabadság ne legyen indoka a test szerinti életnek.” (Gal 5,13)

65. A szabadság iránti fölfokozott érdeklődés a humán és teológiai tudományok sok művelőjét készítette arra, hogy mélyebben elemezzék a szabadság természetét és erőit. Helyesen állapítják meg, hogy a szabadság nem csupán konkrét cselekvések közötti választás, hanem éppen egy ilyen választáson belül az ember *döntése önmagáról* is, a saját életének beállítása a Jó felé vagy ellenkezőleg, az igazság felé vagy ellenkezőleg, végső soron Isten mellett vagy Isten ellen. Jogosan hangsúlyozzák bizonyos választások kiemelkedő jelentőségét, melyek egy ember egész erkölcsi életének „formát” adnak, s mintegy bölcsőjévé válnak a többi mindennapos választásoknak.

Bizonyos szerzők azonban a személy és cselekedetei közti kapcsolat sokkal mélyebb átgondolását javasolják. „Alapvető szabadságról” beszélnek, mely különbözik a választási szabadságtól, mélyebb annál, s figyelembevétel nélkül sem megérteni, sem helyesen értékelni nem lehet az emberi cselekedeteket. E szerzők szerint az *erkölcsi életben a kulcsszerepet* egy bizonyos „optio fundamentalis” játssza, melyet az alapvető szabadság valósít meg, s általa a személy átfogóan dönt önmagáról, nem reflektáltan tudatos és meghatározott választással, hanem „transzcendentális” és „atematikus” módon. A belőle származó *konkrét cselekedetek* csak

részleges kísérletek, de soha nem fejezik ki teljesen, ezért csupán „jelei” vagy kísérő jelenségei ennek az opciónak. E cselekedetek közvetlen tárgya – mondják – nem az abszolút Jó (melynek színe előtt transzcendentális szinten nyilatkoznék meg a személy szabadsága), hanem a részleges javak (melyeket „kategoriális javaknak” is mondanak). Mármint néhány teológus véleménye szerint részleges természetük miatt e javak egyike sem képes meghatározni az ember mint személy szabadságát a maga teljességében, még akkor sem, ha az ember csak megvalósításuk vagy elutasításuk által volna képes kifejezni a maga optio fundamentalisát.

Így tehát odáig érkeznek el, hogy *különbséget tesznek az optio fundamentalis és egy konkrét cselekedet megfontolt választása között*. Olyan különbség ez, mely bizonyos szerzőknél a *szétválasztás* formáját ölti azáltal, hogy az erkölcsi „jó” és „rossz” fogalmát fönntartják az optio fundamentalis transzcendentális szférájának, ugyanakkor az evilági, azaz az embernek önmagához, másokhoz és a világ dolgaihoz tartozó konkrét választásait „helyesnek” vagy „hibásnak” minősítik. Eszerint az emberi cselekvésben szakadás támad az erkölcsiség két szintje között: az egyik szinten van az akarattól függő jó és rossz, a másikon a konkrét cselekedetek. E cselekedetek erkölcsi megítélése, helyes vagy hibás volta csak attól függ, hogy a tettekből következő – „premorális” vagy „fizikai” – jó és rossz következmények számaránya milyen. Ez oda vezethet, hogy egy konkrét cselekedet, még ha szabadon választották is, egyszerű fizikai folyamatnak számít, és nem az emberi cselekedet sajátos normái szerint ítélik meg. Végeredményben az ember tulajdonképpen erkölcsi minősítését az optio fundamentalisnak tartják fenn, teljesen vagy részben kizárva belőle a konkrét cselekedeteket.

66. Kétségtelen, hogy a keresztény erkölcsstan már bibliai gyökereiben is elismeri egy alapvető választás különös jelentőségét, mely minősíti az erkölcsi életet és gyökerében határozza meg a szabadságot Isten színe előtt. De ez a *hit választása, a hitbeli engedelmesség* (vö. Róm 16,26), „mellyel az ember teljesen szabadon Istenre hagyatkozik „az akarat és az értelem teljes engedelmisségét nyújtván feléje”.^[68] Ez a hit, mely „a szeretet által tevékeny”, (Gal 5,6) az ember bensejéből, a „szívéből” (vö. Róm 10,10) ered, és arra hivatott, hogy a cselekedetekben hozzon gyümölcsöt. (vö. Mt 12,33-35; Lk 6,45; Róm 8,5-8; Gal 5,22) A Tízparancsolatban a parancsolatok élén áll az alapvető formula: „Én vagyok az Úr, a te Istened” (Kiv 20,2), mely a sokféle részleges parancsolat eredeti értelmét kifejezve a szövetség erkölcsének sajátos arculatot, egységet és mélységet biztosít. Izrael alapvető választása tehát az alapvető parancsra vonatkozik (vö. Józs 24,14-25; Kiv 19,3-8; Mik 6,8). Az Újszövetség erkölcsének kezdetén is ott áll Jézus alapvető fölszólítása a „követésére” – a gazdag ifjúhoz is így szól: „Ha tökéletes akarsz lenni, ... jöjj és kövess engem” (Mt 19,21) –, erre válaszol a tanítvány egy radikális döntéssel és választással. A talált kincs és igazgyöngy, melyért az ember eladja mindenét, amiye van, evangéliumi példázatai beszédes és hatásos képei annak a föltétlen és radikális választásnak, melyet Isten országa megkíván. Követése választásának radikális voltát Jézus csodálatosan fejezi ki: „Aki meg akarja menteni az életét, elveszíti azt; de aki elveszíti az életét énértem és az evangéliumért, megmenti azt.” (Mk 8,35)

Jézus „jöjj és kövess engem” fölszólítása az emberi szabadságnak szól, és azt a lehető

legnagyobb módon fölmagasztalja, ugyanakkor tanúsítja hit és a döntések igazságát és kötelező voltát, s ezeket lehet *optio fundamentalis*nak nevezni. Az emberi szabadság hasonló fölmagasztalását találjuk Szent Pál szavaiban: „Ti, testvérek, a szabadságra vagytok hivatva” (Gal 5,13). De az apostol azonnal hozzáteszi egy súlyos figyelmeztetést: „Csak e szabadság ne legyen indoka a test szerinti életnek.” Ebben az intelemben előbbi szavai visszhangzanak: „Ezzel a szabadsággal Krisztus szabadított meg minket; álljatok hát szilárdan, és ne engedjétek, hogy újra rátok rakják a rabszolgaság igáját.” (Gal 5,1) Pál apostol éberségre int: a szabadságra mindig leselkedik a rabszolgaság. És ez főként a hitet érinti – amennyiben *optio fundamentalis*, melyet a fent említett irányzatok elszakítanak a konkrét cselekedetek választásától.

67. Ezek az irányzatok tehát eltérnek a bibliai tanítástól, mely úgy tekinti az *optio fundamentalist*, mint igazán szabad választást, és mélységesen összeköti a konkrét tettekkel. Az alapvető választás révén képes az ember irányt szabni életének s a kegyelem segítségével követve az isteni hívást végső célja felé tartani. De ez a képesség ténylegesen a konkrét tettek választásában nyilvánul meg, melyekkel az ember szabadon alakul Isten akarata, bölcsessége és törvénye szerint. Ezért állítható, hogy *az ún. optio fundamentalis abban a mértékben, amennyiben különbözik egy általános szándéktól, s ezért az akaratot még nem kötelezte el, mindig a tudatos és szabad választások által aktualizálódik. Éppen ezért visszavonják, amikor az ember tudatos választással súlyos erkölcsi kérdésben ellentétes irányba köti le akaratát.*

Az *optio fundamentalis* és a konkrét cselekedetek szétválasztása ellentmondást jelent a testből és lélekből álló erkölcsi alany épségének és személyes egységének. Ha az *optio fundamentalist* úgy kezelik, hogy nem veszik figyelembe kifejezetten az erőket, melyeket mozgósít, és a konkrét tetteket, melyek kifejezik, az nem felel meg az emberi cselekvésben általában s minden egyes megfontolt választásban konkrétan benne lévő értelmes célosságnak. Valójában az emberi cselekedetek moralitása nem csupán a szándéktól, az irányultságtól vagy *optio fundamentalist*tól függ, melyet olyan általános szándéknak értelmeznek, melyben nincs semmi meghatározott tartalom, vagy egy olyan szándék csupán, melynek nem felel meg a cselekvő erőfeszítés az erkölcsi élet kötelezettségeinek teljesítésére. Az erkölcsiséget lehetetlen megítélni, ha eltekintünk egy konkrét cselekedetnek az emberi személy méltóságával és hivatásával megegyező vagy ellentétes voltától. Minden választásban mindig benne van a szabad akarat megnyilvánulása a jó és a rossz felé, melyeket a természetes törvény követendő jóként és kerülendő rosszként fölmutat.

A pozitív erkölcsi parancsok esetében az okosságnak mindig feladata, hogy egy konkrét szituációra nézve igazolja őket, pl. összevetve más, talán fontosabb vagy sürgetőbb kötelezettségekkel. De a tiltó erkölcsi parancsok, amelyek bizonyos konkrét cselekedeteket mint belsőleg rossz tetteket tiltanak, nem engednek törvényes kivételt; nem hagynak erkölcsileg elfogadható teret az ellentétes értelmű „kreativitásnak”. Ha egyszer egy konkrét esetben az ember fölismeri, hogy a cselekedetet általános szabály tiltja, erkölcsileg egyedül az a cselekvés helyes, amelyik engedelmeskedik az erkölcsi törvénynek és tartózkodik a tiltott cselekvéstől.

68. Mindehhez hozzá kell tennünk egy jelentős lelkipásztori megfontolást. A fentebb említett vélemények logikája szerint az optio fundamentalis erejéből az ember hűséges maradhatna Istenhez, függetlenül attól, hogy egyes választásai és konkrét cselekedetei megfelelnek-e az erkölcsi törvényeknek és szabályoknak, vagy sem. A szeretetre irányuló kezdeti optióval az ember erkölcsileg jó maradhatna, megmaradhatna Isten kegyelmében, elérhetné üdvösségét akkor is, ha konkrét cselekedetei megfontoltan és súlyosan ellenkeznének Isten és az Egyház parancsolataival.

Valójában az ember nemcsak az optio fundamentalishoz való hűtlenség miatt vész el, mellyel „teljesen szabadon Istennek” ajánlotta magát.[69] Az ember minden megfontoltan elkövetett halálos bűnnel megbántja Istent, aki a törvényt adta, s az egész törvény ellen vét (vö. Jak 2,8-11). Még ha meg is őrzi a hitet, elveszíti a „megszentelő kegyelmet”, a „szeretetet” és az „örök boldogságot”. [70] „A megigazulás egyszer megkapott kegyelme – tanítja a Trienti Zsinat – nemcsak a hitetlenség által veszíthető el, mely elveszejtí magát a hitet, hanem bármely más halálos bűnnel is.”[71]

A halálos és a bocsánatos bűn

69. Az optio fundamentalis körüli meggondolások néhány teológust arra készítettek, hogy komoly revízió alá vegyék a *halálos* bűnök és *bocsánatos* bűnök hagyományos megkülönböztetését. Azt hangsúlyozzák, hogy az Isten törvényével való szembeszegülés, mely a megszentelő kegyelem elvesztését – s az ilyen bűn állapotában bekövetkezett halál esetén az ember kárhozátát – okozza, csak egy olyan cselekedet gyümölcse lehet, mely a személyt a maga teljességében átfogja, azaz az optio fundamentalis cselekedete. E teológusok szerint az embert az Istentől elválasztó halálos bűn csak Isten elutasítása esetén áll elő, de a szabadságnak olyan fokán, mely nem azonos a választás aktusával, és tudatosan reflektáló lelkiismerettel el nem érhető. Ebben az értelemben – teszük hozzá – legalábbis pszichológiailag nehéz elfogadni, hogy egy olyan keresztény, aki Jézus Krisztussal és Egyházával egységben akar maradni, könnyen és ismételten el tudna követni halálos bűnöket, mint ahogy esetenként cselekedeteinek „anyaga” ezt mutatja. Hasonlóképpen nehéz lenne elfogadni, hogy az ember képes volna gyökeresen fölmondani az Istennel való közösség kötelékét és rövid időn belül őszinte bűnbánattal visszatérni Hozzá. Ezért azt mondják, hogy a bűn súlyosságát sokkal inkább a személyi szabadság elkötelezettségének fokával kell mérni, mintsem a cselekedet anyagával.

70. A szinodus utáni *Reconciliatio et paenitentia* kezdetű apostoli buzdítás megerősítette a halálos és a bocsánatos bűnök közötti hagyományos különbségtétel jelentőségét és maradandó aktualitását. Az 1983. évi Püspöki Szinodus, melyből ez a buzdítás fakadt „nem csupán megerősítette a trienti Zsinat tanítását a *halálos* és *bocsánatos* bűnök létéről és természetéről, hanem arra is emlékeztetni akart, hogy halálos az a bűn, melynek tárgya súlyos anyag, s melyet teljes tudatossággal és szabad beleegyezéssel követnek el.”[72]

A trienti Zsinat kijelentése nemcsak a halálos bűn „súlyos anyagát” veszi tekintetbe, hanem

szükséges föltételként mondja a teljes figyelmet és szabad beleegyezést. Egyébként mind az erkölcsstanban, mind a lekipásztori gyakorlatban jól ismertek olyan esetek, melyekben egy anyaga tekintetében súlyos cselekedet nem lesz halálos bűn, mert nem teljes figyelemmel vagy nem megfontolt beleegyezéssel hajtották végre. Hasonlóképpen „óvakodni kell a halálos bűn olyan értelmezésétől, mely szerint az csak az Isten elleni – miként manapság mondják – optio fundamentalis aktusa”, mely Isten vagy a felebarát kifejezett és formális megvetését, vagy a szeretet nem tudatos és bennfoglalt elutasítását jelenti. „Ugyanis akkor is halálos bűnről van szó, amikor az ember bármilyen indokkal tudva és akarva valami súlyos rendetlenséget választ. Egy ilyen választásban ugyanis már benne van az isteni parancs megvetése, az egész teremtség és az emberiség iránti isteni szeretet elutasítása: az ember eltávolodik Istentől és elveszíti a szeretetet. *Az alapvető irányultságot tehát gyökeresen módosíthatják konkrét cselekedetek.* Kétségtelenül adódhatnak pszichológiai szempontból nagyon bonyolult és homályos helyzetek, melyek hatással vannak a bűnös beszámíthatóságára. De a pszichológiai szféra meggondolásaiból nem lehet olyan teológiai kategóriát gyártani, mint pl. az „optio fundamentalis”, mely az objektív értékelés szintjén megváltoztatja vagy kétségbe vonja a halálos bűn hagyományos fogalmát.”^[73]

Ily módon az optio fundamentalis és – az önmagukban vagy körülményeikben rossz – konkrét cselekedetek szabad választásának elszakítása egymástól magával hozza a halálos bűnre vonatkozó katolikus tanítás megvetését: „Az Egyház egész hagyományával együtt *halálos bűnnek* nevezzük azt a cselekedetet, mellyel egy ember tudva és szabadon elutasítja Istent, az Ő törvényét, a szeretet fölkínált szövetségét, s Isten akarat ellenére inkább önmaga vagy valamely véges teremtmény felé fordul (*conversio ad creaturam*). Ez megtörténhet közvetlen és formális módon, mint pl. az ateizmus, az aposztázia és a bálványimádás bűnében; de ugyanígy akkor is, ha valaki súlyos anyagban engedetlen Isten parancsai iránt.”^[74]

IV. AZ ERKÖLCSI CSELEKEDET

Teleológia és teleologizmus.

71. Az emberi szabadság és Isten törvénye közötti kapcsolat, melynek benső és eleven székhelye az erkölcsi lelkiismeret, az emberi cselekedetekben nyilvánul és valósul meg. Az ember mint ember éppen cselekedetei által tökéletesedik, mint olyan ember, aki arra hivatott, hogy önként keresse Teremtőjét és szabadon jusson el a vele való egyesülésre, a teljes és boldog tökéletességre. (GS 17)

Az emberi cselekedetek erkölcsi cselekedetek, mert kifejezik és meghatározzák a cselekvő ember jószágát vagy rosszságát.^[75] Nem csupán változást okoznak az emberen kívüli dolgokban, hanem mivel az ember szabadon választotta őket, erkölcsileg minősítik a személyt és meghatározzák mély lelki arculatát, miként ezt megkapó módon mondja Nisszai Szent Gergely: „A változó és folyamatban lévő dolgok soha nem maradandóak, hanem egyik a másikból születik és vagy jobb vagy rosszabb állapotba mennek át ... Márpedig az emberi élet állandó változásnak van alávetve, ezért mivel nem örökkévaló és változhatatlan, mindig születnie kell. De ebben az

esetben a születés nem szándékon kívüli és nem külső beavatkozás következménye, mint a testi dolgok esetében, hanem mindenki a saját választása szerint születik; ebből következően bizonyos módon *önmagunk szülői vagyunk*, s választásunkkal olyan formát adunk magunknak, amelyet akarunk." [76]

72. A cselekedetek moralitása az emberi szabadság következtében hiteles jóvá válik. Ezt a jót mint örök törvény Isten bölcsessége határozta meg, aki mindent a maga céljára rendel. Ezt az örök törvényt az ember részben természetes eszével ismeri föl (s ezért „természetes törvény”), részben teljesen és tökéletesen Isten természetfölötti nyilatkoztatásával (ezért nevezzük „isteni törvénynek”). A cselekvés erkölcsileg akkor jó, amikor a szabad választások megegyeznek az ember igaz javával, s így kifejezik a személy szándékos igazodását végső célja, azaz Isten felé. Ő az a legfőbb jó, akiben az ember megtalálja a teljes és tökéletes boldogságát. A gazdag ifjú kérdése Jézus felé: „Mi jót kell tennem, hogy örök életem legyen?” föltárja a *cselekedet erkölcsi értéke és az ember végső célja közötti lényeges összefüggést*. Válaszával Jézus megerősíti az ifjú meggyőződését: a jó cselekedetek végzése, melyeket az parancsolt, aki „egyedül jó”, az örök életre vezető út elengedhetetlen feltétele: „Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsokat” (Mt 19,16-17). Jézus válasza s a parancsokra való hivatkozás azt is kifejezi, hogy a célba vivő út az ember javát oltalmazó isteni törvények tiszteletben tartása. *Csak a jónak megfelelő cselekedet lehet olyan út, mely az életre visz.*

Az emberi cselekedet értelmes irányítása a jóra, s az értelem által megismert jó szándékos végrehajtása alkotja a moralitást. Éppen ezért az emberi cselekvés nem értékelhető erkölcsileg jónak csak azért, mert valamilyen cél elérésére szolgál, vagy mert a cselekvő alany szándéka jó. [77] A cselekvés erkölcsileg akkor jó, amikor tanúsítja és kifejezi a személy szándékos irányultságát a végső célra, s a konkrét cselekedet megegyezését az emberi jóval, miként azt a maga igazságában az értelem megismerte. Ha a konkrét cselekedet tárgya nincs összhangban a személy igaz javával, egy ilyen cselekvés választása akaratunkat s bennünket, önmagunkat is rosszá tesz, ezért szembe állít végső célunkkal, legfőbb javunkkal, magával Istennel.

73. A keresztény ember az isteni nyilatkoztatásnak és a hitnek köszönhetően ismeri azt az „újdonságot”, mely cselekedeteinek moralitását jellemzi. E cselekedetek arra vannak hivatva, hogy kifejezzék az összetartozást vagy az elkülönülést azzal a méltósággal és hivatással szemben, melyet kegyelemként kapott: Jézus Krisztusban és az Ő Lelkében a keresztény ember „új teremtmény”, Isten fia, és cselekedeteivel kinyilvánítja hasonlóságát vagy különbözőségét a Fiú képével, aki az elsőszülött a sok testvér között (vö. Róm 8,29), húségben vagy hűtlenségben él a Lélek ajándékaival, megnyílik vagy bezárul az örök élet, az Atya, a Fiú és a Szentlélek boldogságának, szeretetének és látásának közössége előtt. [78] Krisztus „a maga képmására formál minket – írja Alexandriai Szent Cirill, oly módon, hogy isteni természetének vonásai a jó és erényes élet, a megigazulás és a megszentelés által fölragyognak bennünk... E képmás szépsége világít bennünk, akik Krisztusban vagyunk, amikor a cselekedeteinkben jó embernek mutatkozunk.” [79]

Ebben az értelemben az erkölcsi életnek lényeges jellemzője a célszerűség, „*character teleologicus*”, mert az emberi cselekedetek megfontolt Istenre irányítását jelenti, arra az Istenre, aki az embernek legfőbb java és végső célja (telosz). Ezt tanúsítja az ifjúnak Jézushoz intézett kérdése: „Mi jó kell tennem, hogy örök életem legyen?” De ez a végső célra irányultság nem csupán a szándéktól függő szubjektív adat. Föltételezi, hogy ezek a cselekedetek önmagukban e célra irányíthatók, mert összhangban vannak az ember hiteles erkölcsi javával, melyet a törvények oltalmaznak. Ez az, amire Jézus az ifjúnak adott válaszával emlékeztet: „Ha be akarsz menni az életre, tartsd meg a parancsokat”. (Mt 19,17)

Nyilvánvalóan az irányulásnak értelmesnek és szabadnak, tudatosnak és megfontoltnak kell lennie, minek következtében az ember „felelős” a cselekedeteiért és Istenítélete alatt áll, aki igazságos és jóságos bíró, megjutalmazza a jót és bünteti a rosszat, miként Szent Pál mondja: „ugyanis mindnyájunknak meg kell jelennünk Krisztus ítélőszéke előtt, hogy ki-ki megkapja, amit testi életében kiérdemelt, aszerint, hogy jót vagy gonoszt tett.” (2Kor 5,10)

74. De honnan ered a szabadon cselekvő ember tetteinek erkölcsi minősítése? Mitől függ az *emberi cselekedetek Istenre irányultsága*? A cselekvő alany *szándékától*, a *körülményektől* – különösen a következményektől – vagy a cselekedet *tárgyától*?

Ez az a kérdés, amit hagyományosan az „erkölcsiség forrásainak” neveznek. Éppen e problémakörrel kapcsolatban tűntek föl – vagy éledtek újjá – az utóbbi évtizedekben új kulturális és teológiai irányzatok, melyek pontos megítélést tesznek szükségessé az Egyház Tanítóhivatala részéről.

Néhány „*teleologikusnak*” nevezett *etikai elmélet* olyannak látszik, mintha az emberi cselekedetek, valamint a kitűzött és megvalósított célok közötti megfelelésre helyeznék a hangsúlyt.

Egy cselekvés erkölcsi értékeléséhez a kritériumokat a *megvalósítandó nemerkölcsi és erkölcs előtti javak mérlegeléséből* vagy ezek tiszteletben tartásából merítik. Számukra egy konkrét cselekedet aszerint helyes vagy elhibázott, hogy képes-e jobb helyzetet létrehozni az összes érdekelt személy számára: annyira helyes a cselekedet, amennyire „maximalizálni” tudja a jót és „minimalizálni” a rosszat.

Sok katolikus moralista, aki ezt az irányt követi próbál távolságot tartani az utilitarizmustól és pragmatizmustól, melyek szerint az emberi cselekedetek moralitását a végső célra való tekintet nélkül kell megítélni. Helyesen érzik a szükségét annak, hogy értelmes érveléssel tudják igazolni az erkölcsi élet követelményeit és törvényeit. E törekvés törvényes és szükséges, feltéve, hogy a természetes törvényre támaszkodó erkölcsi rend az emberi értelem számára megközelíthető. Olyan törekvés ez, mely – különösen a pluralista társadalmakban – megfelel a nemkatolikusokkal és nemkeresztyényekkel való dialógus és együttműködés követelményeinek.

75. De azon törekvésen belül, mely ilyen racionális erkölcsöt – olykor „autonóm erkölcsnek” is nevezik – akar kidolgozni, vannak *hamis megoldások*, különösen azok, melyek *helytelenül*

értelmezik az erkölcsi cselekvés tárgyát. Egyesek nem veszik kellően figyelembe azt a tényt, hogy az akarat azonosul konkrét választásaival, melyeket végrehajt: ezek a föltételei erkölcsi jóságának, s annak, hogy a személy végső céljára irányulhasson. *Mások* olyan szabadság fogalmat vallanak, mely mellőzi a szabadság gyakorlásának föltételeit, őszinte megfelelését a jó igazságával, s a konkrét cselekvések által történő meghatározottságát. Ezen elméletek szerint a szabad akarat erkölcsileg nincs alávetve meghatározott kötelezettségeknek, választásai nem hatnak rá, mégis felelős cselekedeteiért és azok következményeiért. Ezt a „teleologizmust” mint az erkölcsi norma megtalálásának módszerét – különböző megnyilvánulásokból kölcsönözve a kifejezéseket – nevezhetjük „konszekvencializmusnak” vagy „proporcionalizmusnak”. A konszekvencializmus egy konkrét cselekedet helyességének kritériumait az előre látható következmények számából akarja nyerni. A proporcionalizmus a megvalósított értékek és javak között mérlegelve a jó és a rossz arányára koncentrál a konkrét szituációban lehetséges „nagyobb jó” vagy „kisebb rossz” figyelembevételével.

A teleológikus etikai elméletek (konszekvencializmus, proporcionalizmus) elismerik ugyan, hogy az értelem és a kinyilatkoztatás fölmutatja az erkölcsi értékeket, de úgy vélik, nem lehet megfogalmazni olyan abszolút normákat, melyek tiltják az ezen értékekkel minden körülmények között és minden kultúrában szembenálló konkrét cselekedeteket. A cselekvő alany szerzője volna a kitűzött értékek elérésének, de kettős értelemben. Az emberi cselekedetben rejlő értékek vagy javak szerintük két rendhez tartoznak: részben az *erkölcsihez* (azaz a tulajdonképpeni erkölcsi értékekhez, mint pl. az istenszeretet, a jóakarat a felebarát iránt, igazságosság stb.), részben az *erkölcs előtti rendhez* (azaz akár a cselekvő vagy más személyek számára okozott előnyökhöz vagy hátrányokhoz, mint pl. az egészség erősítése vagy károsítása, fizikai épség, élet, halál, anyagi károk stb.), melyet nemerkölcsi, fizikai vagy ontikus rendnek is neveznek. Egy olyan világban, melyben a jóhoz mindig keveredik a rossz, s minden jó hatással rosszak is járnak együtt, a cselekedet moralitását kétféleképpen kell megítélni: „erkölcsi jóságát” a cselekvő alany szándéka szerint, „helyességét” az előre látható következmények és azok arányai szerint. Következésképpen a konkrét cselekedeteket erkölcsileg „helyesnek” vagy „hibásnak” lehetne minősíteni, de szerzőjüket, az akaratot nem lehetne „jónak” vagy „rossznak” mondani.

Ily módon egy cselekedet, melyet egy egyetemes negatív törvény tilt, mert közvetlenül sért erkölcs előttinek tekintett javakat, erkölcsileg még megengedhetőnek minősíthető, ha a cselekvő alany szándéka – a konkrét cselekvésben foglalt javak „felelős” mérlegelésével – az adott körülmények között döntőnek ítélt erkölcsi értékre koncentrál.

A cselekvés következményeinek értékelése a cselekedetnek és következményeinek, illetve a következményeknek egymás közti arányára támaszkodva csupán az erkölcs előtti rendhez tartozna. A cselekedet erkölcsi fajtáját, azaz jóságát vagy rosszságát kizárólagosan az döntené el, hogy a személy hűséges-e az okosság és a szeretet magasabb értékeihez, de ez a hűség nem zárja ki a konkrét erkölcsi parancsok megsértését. Ebben a rendszerben a tiltó törvényt még súlyos anyag esetében is mindig relatív és kivételt ismerő cselekvési normának tekintik.

Ebben a fölfogásban bizonyos cselekvések, melyeket a hagyományos erkölcs meg nem engedettnek nyilvánított, nem volnának objektíven erkölcsileg rosszak.

A tudva és akarva végrehajtott tett tárgya.

76. Ezeknek az elméleteknek lehet bizonyos meggyőző erejük, mert rokonságban állnak azzal a tudományos mentalitással, mely jogosan rendezi a gazdasági és technikai tevékenységeket a termékek és haszon, folyamatok és következmények kiszámítása alapján. Föl akarják oldani az embert a szerintük embertelen, önkényes, voluntarista kötelességetika szorongatása alól.

Ezek az elméletek azonban nem hűségeseek az Egyház hagyományához, és azt hiszik, hogy erkölcsileg jónak igazolhatnak olyan tudatosan és szabadon végrehajtott cselekedeteket, melyek szembenállnak az isteni és a természetes törvénnyel. Ezek az elméletek nem hivatkozhatnak a katolikus erkölcsi hagyományra. Mert igaz ugyan, hogy a katolikus hagyomány kifejlesztett egy olyan kazuisztikát, mely bizonyos körülmények között mérlegeli a nagyobb jó lehetőségeit, másrészt azonban az is igaz, hogy ez csak azokra az esetekre vonatkozott, amikor a törvény bizonytalan volt. Éppen ezért nem tette kérdésessé a kivétel nélkül, mindig kötelező tiltó erkölcsi parancsok abszolút érvényét.

A hívőknek ismerniük, tisztelniük és tartaniuk kell azokat az erkölcsi parancsokat, melyeket az Egyház Istennek, az Úrnak és Teremtőnek nevében kijelent és tanít.^[80] Amikor Pál apostol a „szeresd felebarátodat, mint önmagadat parancsban foglalja össze a törvény összes parancsolatát” (vö. Róm 13,8-10), nem gyengíti a parancsolatokat, hanem éppen erősíti őket, mert kiemeli követelményüket és súlyukat. *Isten és a felebarát szeretete elválaszthatatlan a szövetség törvényeinek megtartásától*, mely Jézus Krisztus vérében és a Szentlélek ajándékában új szövetséggé lett. A keresztényeknek becsületére válik, hogy inkább engedelmeskedhetnek Istennek, mint az embereknek (vö. ApCsel 4,19; 5,29), s ezért még a vértanúságot is vállalhatják, miként az Ó- és Újszövetség szentjei, férfiak és nők tették, akiket épp ezért tisztelünk szentnek, mert inkább odaadták az életüket, mintsem valamilyen, a hittől vagy az erénnyel ellenkező, konkrét cselekedet végrehajtsanak.

77. Az említett elméletek annak érdekében, hogy a helyes erkölcsi döntéshez értelmes támpontokat adjanak, az emberi cselekedet *szándékát* és *következményeit* veszik számításba. Kétségtelenül nagyra kell értékelni mind a szándékot – miként ezt Jézus különös erővel hangsúlyozza az írástudókkal és farizeusokkal ellentétben, akik bizonyos külső cselekedeteket kínos pontossággal előírtak, de figyelmen kívül hagyták a szívet (vö. Mk 7,20-21; Mt 15,19) –, mind a következményeket, a konkrét cselekedet által elért jókat és elkerült rosszakat. De a következmények és a szándék nem elegendő egy konkrét választáserkölcsi minőségének értékeléséhez. Egy cselekvés előre látható jó és rossz következményeinek mérlegelése nem megfelelő módszer annak meghatározásához, hogy egy konkrét cselekvés választása „fajtája szerint” vagy „önmagában” erkölcsileg jó-e vagy rossz, megengedett-e vagy tiltott? Az előre látható következmények a cselekedetnek azon körülményei közé tartoznak, melyek módosíthatják

egy rossz cselekedet súlyosságát, de erkölcsi fajtáját nem tudják megváltoztatni, azaz jóvá nem tudják tenni.

Egyébként mindenki ismeri a nehézségeit, jobban mondva a lehetetlenségét annak, hogy a saját cselekedet minden jó és rossz – erkölcs előttinek nevezett – következményét értékeljük: egy kimerítő, értelmes számítás lehetetlen. Akkor miként volna lehetséges az arányokat megállapítani, melyek egy csak homályos ismérvekre támaszkodó értékelés függvényei? És hogyan lehetne igazolni egy abszolút kötelezettséget ennyire vitatható számítások alapján?

78. *Az emberi cselekedet moralitása mindenekelőtt és alapvetően a megfontolt akarat értelmesen választott tárgyától függ*, miként Szent Tamás mindmáig érvényes mélyreható elemzése bizonyítja.^[81] Hogy meg tudjuk érteni a tárgyat, mely a cselekedetet erkölcsileg minősíti, a *cselekvő személlyel kell kapcsolatba hoznunk*. Az akarat aktusának tárgya ugyanis egy szabadon választott cselekedet. Amennyiben összhangban van az értelem rendjével, e tárgy okozza az akarat jóságát, erkölcsileg tökéletesít bennünket és fölkészít arra, hogy végső célunkat a tökéletes jóban, az igazi szeretetben ismerjük föl. Egy meghatározott erkölcsi cselekedet tárgyaútl tehát nem tekinthető egy pusztán a fizikai rendbe tartozó folyamat vagy esemény, mely aszerint értékelendő, hogy a külvilág dolgaiban miféle változásokat okoz. Ez a tárgy a megfontolt választás közvetlen célja, mely a cselekvő személy akaratának oka. Ebben az értelemben, miként a *Katolikus Egyház Katekizmusa* tanítja „vannak konkrét cselekedetek, melyeknek választása tévedéssel teljes, mert választásuk az akarat rendetlenségét, azaz erkölcsi rosszat jelent.”^[82] »Ugyanis gyakran előfordul – írja Szent Tamás, hogy valaki jó szándékkal cselekszik, de haszontalanul, mert hiányzik a jó akarat: mint pl. abban az esetben, amikor valaki lop, hogy tápláljon egy szegényt, megvan a jó szándék, de hiányzik az akarat helyessége. Következésképpen a jó akarattal elkövetett rossz soha nem menthető: „...mint azok, akik azt mondják: tegyünk rosszat, hogy jó következzen belőle; az ilyenek elítélése jogos”^[83]

Annak magyarázata, hogy miért nem elegendő a jó szándék, s miért szükséges a cselekedetek helyes megválasztása is, abban áll, hogy az emberi cselekedet a tárgyától függ, azaz attól, hogy az Istenre irányítható-e vagy sem, Istenre, aki „egyedül jó”, s ezért tökéletessé teszi a személyt. A cselekedet jó, ha tárgya összhangban van a személy javával és a számára fontos erkölcsi javakat szolgálja. A keresztény etika tehát, mely különös figyelmet fordít az erkölcsi tárgyra, nem utasítja el a cselekvés belső „teleológiájának” figyelembevételét, amennyiben az előmozdítja a személy igaz javát, de tudja, hogy ezt a jót csak akkor lehet elérni, ha az emberi természet lényeges elveit tiszteletben tartják. A tárgy szerint jó emberi cselekedet *irányítható* a végső célra is. Egy cselekedet akkor éri el végső tökéletességét, amikor az akarat a szeretet által ténylegesen Istenre irányítja. Így tanítja a gyóntatók és moralisták védőszentje: „Nem elég tenni a jó tetteket, hanem jól kell tenni őket. Ahhoz, hogy cselekedeteink jók és tökéletesek legyenek, tisztán azért kell tennünk őket, hogy Istennek tessenek.”^[84]

A „belsőleg rossz”: nem szabad rosszat tenni jó cél elérésére (vö. Róm 3,8)

79. *El kell tehát utasítanunk a teleológikus és proporcionalista elméletek sajátos tételét, mely szerint lehetetlen fajtája – „tárgya” – szerint erkölcsileg rossznak minősíteni bizonyos cselekedeteket vagy megfontolt választásokat, függetlenül a szándéktól vagy előre látható következményeiktől.*

Az emberi cselekedet tárgya az erkölcsi ítélet elsődleges és döntő eleme, mely eldönti a cselekedetnek a *jóra, a végső célra, azaz Istenre irányíthatóságát*. Ezt az irányíthatóságot az értelem a teljes egységében szemlélt emberségben fedezi föl, azaz természetes ösztöneivel, erőivel, célosságával együtt, melyeknek mindig spirituális vonatkozása is van. Éppen ezeket tartalmazza a természetes törvény, azaz a „személyt szolgáló javak” együttesét, melyek „a személy javának” szolgálatára vannak, annak a jónak, mely a személy tökéletessége. Olyan javak ezek, amelyeket Szent Tamás szerint az egész természetes törvényt tartalmazó isteni parancsolatok oltalmaznak.^[85]

80. Márpedig az értelem tanúskodik arról, hogy vannak az emberi cselekedetnek olyan tárgyai, melyek „nem irányíthatók” Istenre, mert gyökerükben ellentmondanak a személy javának, aki Isten képeire teremtett. Ezek azok a cselekedetek, melyeket az Egyház erkölcsi hagyománya „bensőleg rosszaknak (*intrinsece malum*)”: mindig és lényegük szerint, azaz tárgyük szerint, függetlenül a cselekvő szándékától és körülményeitől, rosszak. Ezért anélkül, hogy a legkisebb mértékben is tagadná a körülmények és a szándék befolyását az erkölcsiségre – az Egyház tanítja, hogy „vannak cselekedetek, melyek önmagukban, függetlenül a körülményektől, tárgyük alapján mindig súlyosan tiltottak.”^[86] Maga a II. Vatikáni Zsinat az emberi személyt megillető tisztelettel kapcsolatban bőséges példákat hoz az ilyen cselekedetekre: „Minden, ami az élet ellen irányul: a gyilkosság bármilyen formája, a népirtás, az abortusz, az eutanázia és a szándékos öngyilkosság, mindaz, ami sérti az emberi személy épségét: a csonkítások, a testi vagy lelki kínzás, a lélektani kényszer alkalmazása, mindaz, ami sérti az emberi méltóságot: az embertelen életkörülmények, az önkényes bebörtönzés, az elhurcolás, a rabszolgotartás, a prostitúció, a nőkkel vagy ifjakkal való kereskedelem, de az is gázság, ha lealacsonyító munkafeltételek között pusztán jövedelmező eszköznek tekintik a munkásokat, nem pedig szabad és felelős személyeknek; mindezek és a hozzájuk hasonló eljárások szégyenletesek, s miközben mérgezik az emberiséget, nem azokat mocskolják be, akik elszenvedik, hanem azokat, akik művelik és igen nagy mértékben sértik a teremtő dicsőségét. (GS 27)

A bensőleg rossz cselekedetokről, nevezetesen a fogamzásgátló módszerekről, melyekkel a házastársi aktust szándékosan terméketlenné teszik, VI. Pál pápa tanítja: „Igaz ugyan, hogy néha szabad eltérni a kisebb erkölcsi rosszat egy nagyobb rossz elkerülése céljából, vagy hogy egy nagyobb jót előmozdítsunk, sohasem szabad, még a legsúlyosabb okokból sem rosszat tenni, hogy abból következzen (vö. Róm 3,8); ti. olyat akarni, ami bensőleg rendetlenség, s ezért méltatlan az emberi személyhez, még akkor is, ha azért történik, hogy egyes emberek, családok vagy a társadalom javait mentse vagy előmozdítsa.”^[87]

81. Az Egyház a Szentírás tanítását követi, amikor arra tanít, hogy vannak bensőleg rossz cselekedetek. Pál apostol teljes komolysággal mondja: „Ne ámítsátok magatokat: sem erkölcstelenek, sem bálványimádók, sem házasságtörők, sem kéjencek, sem szodomiták, sem tolvajok, sem részegesek, sem átkozódok, sem rablók nem fogják örökölni Isten országát.” (1Kor 6,9-10)

Ha a cselekedetek bensőleg rosszak, a jó szándék vagy a különös körülmények csökkenthetik a rosszasságot, de nem tudják megszüntetni: „orvosolhatatlanul” rosszak e cselekedetek, önmaguk által és önmagukban nem irányíthatók Istenre, sem a személy javára. Szent Ágoston írja: „Mivel már maguk a cselekedetek bűnök, mint pl. a lopás, a házasságtörés, a káromlás és más hasonló cselekedetek, ki merné állítani, hogy jó motívumokkal hajtván végre őket, már nem volnának bűnök, vagy ami még képtelenebb következtetés, hogy igazolt bűnök volnának?”^[88]

Ezért egy tárgya miatt bensőleg rossz cselekedetet a körülmények vagy a szándék soha nem tudna átalakítani „szubjektíve” jó vagy megvédhető választássá.

82. Egyébként a szándék akkor jó, amikor a végső célt figyelembe véve törekszik a személy igaz javára. De azok a cselekedetek, melyeknek tárgya „nem irányítható” Istenre és „méltatlan az emberi személyhez”, mindig és mindenütt ellenkeznek ezzel a jóval. Ebben az értelemben azoknak a törvényeknek a tiszteletben tartása, melyek e tetteket tiltják és mindig és mindenütt kötelezőek, azaz nem ismernek kivételt, nem csupán nem korlátozza a jó szándékot, hanem éppen annak alapvető kifejeződése.

A tárgyról mint az erkölcsiség forrásáról szóló tanítás hitelesen tárja föl a Szövetség, a parancsolatok, a szeretet és az erények szentírási erkölcsét. Az emberi cselekvés erkölcsi minősége az engedelmesség és a szeretet jelétől, a parancsolatokhoz való hűségtől függ. És ezért – újra mondom – vissza kell utasítani mint tévedést azt a véleményt, mely szerint bizonyos cselekedeteket vagy megfontolt választásokat lehetetlen fajtájuk – „tárgyuk” – szerint erkölcsileg ex genere suo rossznak minősíteni, függetlenül a szándéktól vagy előre látható következményeiktől. *Az emberi cselekvés erkölcsiségének ezen racionális meghatározása nélkül lehetetlen volna egy „objektív erkölcsi rend” (DH 7) megállapítása, s bármi olyan törvény megfogalmazása, mely nem ismer kivételt; ez pedig súlyosan károsítaná az emberi testvériséget, az ember igaz javát és az egyházi közösséget is.*

83. Mint látható, az emberi cselekedetek erkölcsiségének, s főként a bensőleg rossz cselekedetek létének kérdésében bizonyos értelemben találkozunk magának az embernek, az ember igazságának és a belőle fakadó erkölcsi következményeknek a kérdése. Az Egyház azzal, hogy elismeri és tanítja bizonyos emberi cselekedetek benső rosszasságát, hűséges marad az ember teljes igazságához, tiszteletben tartja és előmozdítja annak méltóságát és hivatását. Következésképpen vissza kell utasítani a fenn ismertetett elméleteket, melyek ellenkeznek ezzel az igazsággal.

Nekünk azonban, Testvéreim a Püspökségben, nem szabad megállnunk ott, hogy csupán figyelmeztetjük a híveket bizonyos etikai elméletek tévedéseire és veszedelmeire, hanem mindenekelőtt meg kell mutatnunk annak az igazságnak ragyogását, aki maga Jézus Krisztus. Benne, aki maga az Igazság (vö. Jn 14,6), az ember teljesen megértheti s a jó cselekedetek által tökéletesen élheti a maga szabadságra szóló hivatását, azáltal, hogy engedelmes az Isten és a felebarát iránti szeretet parancsában összefoglalt isteni törvénynek. Mindez a Szentlélek, az igazság, a szabadság és a szeretet Lelkének ajándékából történik: benne megadatik nekünk, hogy magunkévá tegyük a törvényt, s úgy fogjuk föl és úgy éljük meg, mint az igaz személyes szabadság dinamizmusát: „a szabadság tökéletes törvényében.” (Jak 1,25)

HARMADIK FEJEZET

„HOGY KRISZTUS KERESZTJE EREJÉT NE VESZÍTSE” (1Kor 1,17)

AZ ERKÖLCSI JÓ AZ EGYHÁZ ÉS A VILÁG ÉLETE JAVÁRA

„Ezzel a szabadsággal Krisztus szabadított meg minket.” (Gal 5,1)

84. Az *alapvető kérdés*, melyet a fentebb említett elméletek különleges erővel vetnek föl, az emberi szabadság és Isten törvénye kapcsolatának, végső soron *az igazság és a szabadság kapcsolatának kérdése*.

A keresztény hit és az Egyház tanítása szerint „csak az a szabadság vezeti el az ember személyt igaz javához, mely aláveti magát az Igazságnak. A személy java: az Igazságban lenni és *tenni* az Igazságot.”^[89]

Az Egyház tanításának és a mai kulturális társadalmi helyzetnek szembetalálkozása világossá teszi annak sürgető szükségét, hogy *éppen ebben az alapvető kérdésben az Egyház részéről intenzív lelkipásztori tevékenység bontakozzék ki*: »Az Igazság –Jóság-Szabadság lényeges összetartozását a mai kultúra legnagyobbbrészt elvesztette. Ezért az Egyháznak a világ üdvösségéért ennek fölfedezésére kell elvezetnie az embert. Pilátus kérdése: „Mi az igazság?” annak az embernek vigasztalan kétkedésében is fölmerül, aki gyakran nem tudja, *kicsoda* ő, *honnan* jön és *hová* megy? Ezért látjuk, hogy az emberi személy nemritkán a szakadék szélére, melyben elpusztíthatja önmagát. Egyesek azt mondják, többé nem kell elismerni néhány erkölcsi érték érinthetetlen, abszolút voltát. Mindannyiunk szeme láttára vetik meg a már megfogant és még meg nem született emberi életet; folyamatosan sértik a személy alapvető jogait; gonoszul rombolják az emberi élethez szükséges javakat, sőt történt valami, ami még ezeknél is súlyosabb: az ember többé nincs meggyőződve arról, hogy csak az igazságban találhatja meg az üdvösséget. Elvetik az igazság üdvözítő erejét, s egyedül a minden objektivitástól független szabadságra bízzák, hogy döntse el, mi jó és mi rossz. Ez a relativizmus a teológia területén

bizalmatlansággá válik Isten bölcsességével szemben, aki az erkölcsi törvénnyel vezérli az embert. Azzal szemben, amit az erkölcsi törvény előír, az ún. konkrét szituációkat állítják szembe, s már nem tartják igaznak, hogy Isten törvénye *mindig* egyetlen java az embernek.«[90]

85. Az említett etikai elméletek megítélése az Egyház részéről nem szorítkozik pusztán elítélésükre és elvetésükre, hanem pozitív módon nagy szeretettel segíteni akarja a híveket egy olyan erkölcsi lelkiismeret kialakításában, mely az igazságnak megfelelően tud ítélni és dönteni, miként Pál apostol mondja: „Ne hasonuljatok a világhoz, hanem gondolkodásotokban megújulva alakuljatok át, hogy meg tudjátok ítélni, mi az Isten akarata, mi a jó, mi kedves előtte és mi tökéletes.” (Róm 12,2) Az Egyháznak ez a tevékenysége erőforrását – belső „titkát” – nem annyira a hirdetett tanításban és az éberségre szólító lelkipásztori felhívásokban találja meg, mint inkább abban, hogy *tekintetét az Úr Jézusra szegezi*. Az Egyház minden áldott nap fáradhatatlan szeretettel tekint Jézusra, annak teljes tudatában, hogy csak Őbenne van igaz és végső válasz az erkölcsi kérdésre.

Jézusban, mégpedig a megfeszítettben talál választ az Egyház a kérdésre, mely manapság annyi embert kínoz: az egyetemes és változhatatlan erkölcsi törvények iránti engedelmesség hogyan képes tiszteletben tartani a személy megismételhetetlen egyediségét, s nem csorbítani szabadságát és méltóságát? Az Egyház magáénak vallja azt az öntudatot, melyet Pál apostol küldetésével kapcsolatban így fejez ki: „Krisztus... az evangélium hirdetésére küldött engem, de nem bölcselkedő beszéddel, hogy Krisztus keresztje erejét ne veszítse... Mi a megfeszített Krisztust hirdetjük, aki a zsidóknak botrány, a pogányoknak ostobaság, a meghívottaknak azonban, akár zsidók, akár görögök, Krisztust hirdetjük, Isten erejét és Isten bölcsességét.” (1Kor 1,17.23-24) *A megfeszített Krisztus nyilatkoztatja ki a szabadság igazi értelmét, mert teljes önátadásban éli meg a teljes szabadságot*, és arra hívja tanítványait, hogy részesüljenek az Ő szabadságában.

86. Az értelmes gondolkodás és a mindennapos tapasztalat bizonyítja, mennyire gyenge az emberi szabadság. Valóságos szabadság, de véges: mindentől független kiindulópontját nem önmagában bírja, hanem egy olyan létben, mely a szabadság számára egyidejűleg jelent korlátot és lehetőséget. Teremtmenyi szabadság, azaz ajándékozott szabadság, melyet úgy kell fogadni, mint egy magot, s felelősségteljesen nevelni kell. Alkotórésze annak a teremtetett képmásnak, mely megalapozza a személy méltóságát: benne visszhangzik az az őseredeti hívás, mellyel a Teremtő az embert az igaz Jóra hívja, s még inkább Krisztus kinyilatkoztatásával barátságra hívja, hogy részesedjék az isteni életben. Ugyanakkor ez a szabadság elidegeníthetetlen önbirtoklás és kitárulkozás minden ember felé azáltal, hogy kilép önmagából a másik megismerésére és szeretésére (vö. GS 24). A szabadság tehát az ember igazságában gyökerezik és közösségre törekszik.

Az értelem és a tapasztalat nemcsak az emberi szabadság gyöngeségéről, hanem annak drámájáról is beszél. Az ember érzi, hogy szabadsága titokzatos módon hajlik az Igaz és Jó elárulására, s hogy nagyon gyakran előnyben is részesíti a felszínes, véges és mulandó javakat.

Mi több, a tévedésekben és rossz választásokban az ember észreveszi egy alapvető lázadás csíráját, mely arra indítja, hogy vesse el az igazságot és a jót, s helyettük önmagát állítsa abszolút elvül: „Olyanok lesztek, mint az Isten”. (Ter 3,5) *A szabadságnak tehát szabadulásra van szüksége, és Krisztus a szabadítója: Ő, „aki megszabadított minket, hogy szabadok legyünk”(Gal 5,1).*

87. Krisztus kinyilatkoztatja, hogy a hiteles szabadság föltétele az *igazság* becsületes és nyílt elismerése: „megismeritek majd az igazságot, és az igazság szabaddá tesz titeket.” (Jn 8,32).^[91] Az igazság tesz szabaddá a hatalmasok előtt és ad erőt a vértanúságra. Így történt ez Jézussal Pilátus előtt: „Én arra születtem, és azért jöttem e világra, hogy bizonyosságot tegyek az igazságról.” (18,37) Így kell imádniuk Istent igaz imádóinak „lélekben és igazságban”: (4,23) ebben az imádásban válnak szabaddá. Az igazsággal való kapcsolat és Isten imádása úgy mutatkozik meg Jézus Krisztusban, mint a szabadság gyökere.

Jézus azt is kinyilatkoztatja, s nem csupán szavakkal, hanem a léteével is, hogy a szabadság a *szeretetben*, azaz az *önátadásban* valósul meg. Ő, aki azt mondja: „Senkinek sincs nagyobb szeretete annál, aki életét adja a barátaiért”, (15,13) szabadon megy a szenvedés elé (vö. Mt 26,46) és az Atya iránti engedelmisségben a kereszten odaadta életét minden emberért (vö. Fil 2,6-11). Ily módon a megfeszített Krisztus szemlélése az az út, melyen az Egyháznak naponta járnia kell, ha meg akarja érteni a szabadság teljes értelmét: az önátadást *Isten és a testvérek szolgálatában*. A megfeszített és föltámadott Úrral való közösség a kimeríthetetlen forrás, melyből az Egyház folyamatosan merít, hogy a szabadságban, önátadásban és szolgálatban tudjon élni. A „szolgálatok az Úrnak vidámságban” zsoltársort kommentálva mondja Szent Ágoston: „Szabad a szolgálat az Úrnál; szabad a szolgálat ott, ahol nem a kényszer, hanem szeretet szolgál ... A szeretet tegyen szolgává, mert az igazság tett szabaddá téged... Egyszerre vagy szolga és szabad: szolga, mert teremtvé vagy; szabad, mert Isten, aki teremtett szeret téged, sőt azért is szabad vagy, mert szereted azt, aki teremtett ... Az Úr szolgálja vagy, az Úr szabadosa vagy. Ne keress olyan fölszabadítást, mely eltávolít téged a fölszabadítód házából!”^[92]

Ily módon az Egyház, s benne minden egyes keresztény arra hivatott, hogy részesedjék Krisztus királyságában a kereszten (vö. Jn 12,32), az Emberfia kegyelmében és felelősségében, aki „nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy Ő szolgáljon és odaadja az életét váltságul sokakért.” (Mt 20,28).^[93]

Jézus tehát az Isten akarata iránti teljes engedelmisségben a tökéletes szabadság eleven és személyes foglalatja. Az Ő megfeszített teste az igazság és a szabadság elválaszthatatlan kapcsolatának teljes kinyilatkoztatása, miként a halálból való föltámadása az Istenben megélt szabadság üdvözítő erejének és termékenységének legnagyobb fölmagasztalása.

A világosságban járni (vö. 1Jn 1,7)

88. A szabadság és igazság szembeállítása, sőt gyökeres szétválasztása csak megnyilvánulása és beteljesedése *egy súlyosabb és veszedelmesebb kettősségnek, mely szétválasztja a hitet és az erkölcsöt.*

Ez a szétválasztás jelenti az Egyház legégetőbb lelkipásztori gondját a szekularizmus mostani folyamatában, melyben oly sokan gondolkodnak és élnek úgy, „mintha Isten nem léteznék”. Olyan mentalitás ez, mely gyakran áthatja még a keresztények magatartását és cselekedeteit is, amennyiben hitük erejét veszti, elveszíti újdonságát és eredetiségét a társadalmi, családi és személyes életben. Az ítélet és választás törvényei, melyekkel maguk a keresztények is élnek egy nagyon elkereszténytelenedett kultúrában, gyakran idegenek vagy ellentétesek az evangéliummal.

A keresztények fedezzék föl újra *hitük újdonságát és ítélő erejét* az uralkodó és rájuk zúduló kultúrával szemben. „Valaha sötétség voltatok – figyelmeztet Pál apostol, most legyetek világosság az Úrban. Éljetek úgy, mint a világosság fiai; a világosság gyümölcse csupa jószág, igazságosság és igazság. Azt keressétek, ami kedves az Úrnak, és ne legyen részetek a sötétség terméketlen tetteiben, hanem inkább ítéljétek el azokat nyíltan... Gondosan ügyeljétek tehát arra, hogyan éltek: ne balgán, hanem bölcsen. Használjátok föl a jelen időt, mert rossz napok járnak.” (Ef 5,8-11.15-16; vö. 1Tesz 5,48)

Vissza kell nyerni és újra meg kell mutatni a keresztény hit igaz arcát, mely nem csupán értelemmel igazolandó és befogadandó állítások összessége, hanem eleven ismeretség Krisztussal, eleven emlékezet a parancsolataira, *megélendő igazság*. Egyébként a szót valójában nem hallottuk meg, ha nem megy át cselekedetekbe. A hit olyan döntés, mely az egész létet áthatja: találkozás, dialógus, a szeretet és az élet közössége a hívő és Jézus Krisztus, az Út, az Igazság és az Élet között (vö. Jn 14,6). Megkívánja a bizalom és a Krisztusra hagyatkozás tettét, s megajándékoz bennünket azzal, hogy úgy éljünk, ahogyan Ő élt (vö. Gal 2,20), azaz Isten és a testvérek legnagyobb szeretetében.

89. A hitnek erkölcsi tartalma is van: megfelelő életet szül és követel, magával hozza az isteni parancsok meghallását és megtartását. Miként János evangélista írja: »Isten világosság és nincs benne semmi sötétség. Ha azt állítjuk, hogy közösségben vagyunk vele és sötétségben járunk, hazudunk és nem igazodunk az igazsághoz... Abból tudjuk, hogy megismertük Őt, hogy megtartjuk parancsait. Aki azt mondja: „Ismerem Őt”, de parancsait nem tartja meg, az hazug és nincs benne az igazság; de aki megtartja szavait, abban Isten szeretete valóban tökéletes. Ebből tudjuk, hogy Őbenne vagyunk. Aki azt mondja, hogy Krisztusban él, annak úgy kell cselekednie, ahogyan Ő cselekedett.« (1Jn 1,5-6; 2,3-6)

Az erkölcsi élet által válik a hit „hitvallássá”, nem csupán Isten, hanem az emberek előtt is: *tanúságot* tesz. „Ti vagytok a világ világossága – mondta Jézus; a hegyre épített várost nem lehet elrejteni, mécsest sem azért gyújtanak, hogy véka alá tegyék, hanem lámpatartóra, hogy világítson mindenkinek, akik a házban vannak. Így ragyogjon a ti világosságtok is az emberek előtt, hogy lássák jó tetteiteket és dicsőítsék Atyátokat, aki a mennyekben van.” (Mt 5,14-16) Ezek

a jó tettek mindenekelőtt a *szeretet tettei* (vö. Mt 25,31-46) és a hiteles szabadságé, mely önátadásból él és nyilvánul meg, *a teljes önátadásból*, miként Jézus tette, aki a kereszten „szerette az Egyházat és önmagát adta érte” (Ef 5,25). Krisztus tanúságtétele forrás, példa és minta a tanítvány tanúságtételéhez, aki arra hivatott, hogy ugyanazon az úton járjon: „Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye föl a keresztjét minden nap és kövessen engem.” (Lk 9,22) A szeretet az evangélium parancsolatai szerint eljuttathatja a hívőt a *vértanúság* végső tanúságáig. Mindig a kereszten meghalt Krisztus példája szerint: „Legyetek tehát Isten utánzó, mint szeretett fiak – írja Pál az efezusi híveknek – és éljete a szeretetben oly módon, ahogyan Krisztus is szeretett minket és odaadta magát értünk, följajánlva magát Istennek, kellemes illatú áldozatul.” (Ef 5,1-2)

A vértanúság Isten törvénye sérthetetlen szentségének fölmagasztalása.

90. A hit és az erkölcs összetartozása teljes fényével ragyog föl abban *a föltétlen tiszteletben, mellyel minden ember csorbíthatatlan személyes méltóságának tartozunk*. E méltóságot védik az erkölcsi törvények, melyek kivétel nélkül tiltják a belsőleg rossz tetteket. Az erkölcsi törvény egyetemessége és változhatatlansága kinyilvánítja, s ugyanakkor védelmezi a személyi méltóság abszolút természetét, ti. az ember sérthetlenségét, kinek arcán Isten ragyogása csillog. (vö. Ter 9,5-6)

A „teleológikus”, „konszekvencialista” és „proporcionalista” etikai elméletek elfogadhatatlanságát – melyek tagadják a bizonyos cselekedeteket tiltó erkölcsi törvényeket és azok kivételt nem ismerő érvényét – nagyon beszédesen megerősíti a keresztény vértanúság, mely mindig kísérte és ma is kíséri az Egyház életét.

91. Már az Ószövetségben találkozunk az Isten szent törvénye iránti hűség csodálatos tanúságaival, melyeket a halál önkéntes elfogadása erősített meg. Nagyon kifejező Zsuzsanna története: a két gonosz öreg bírónak, akik azzal fenyegették, hogy megölik, ha nem enged tisztátalan vágyaiknak, így válaszolt: „Minden felől szorongatás vesz körül. Ha engedek, az a halálom; ha tiltakozom, nem tudok kimenekülni kezeitekből. De jobb nekem ártatlanul a ti kezetekbe esnem, mint vétkezni az Úr előtt.” (Dán 13,22-23) Zsuzsanna, aki inkább azt választotta, hogy „ártatlanul essék” a bírók kezébe, nem csupán Istenbe vetett hitéről és bizalmáról tanúskodik, hanem engedelmségéről is az erkölcsi rend feltétlen igazsága iránt: azzal, hogy késznek mutatkozik a vértanúságra, kinyilvánítja, hogy nem helyes olyat tenni, amit Isten törvénye rossznak mond, csak azért, hogy valami jó származzék belőle. Zsuzsanna a „jobbik részt” választja magának: a kompromisszum nélküli egyértelmű tanúságtételt a jó igazsága és Izrael Istene mellett; tetteivel így kinyilvánítja Isten szentségét.

Az Újszövetség küszöbén Keresztelő János, aki nem hallgatott az Úr törvényéről és nem kötött egyességet a rosszal, „életét adta az igazságért és az igazságosságért”,^[94] és így a Messiás előfutára lett a vértanúságban is. (vö. Mk 6,17-29) Ezért „sötét börtönbe zárták azt, aki azért jött,

hogyan tanúságot tegyen a világosságról, s aki a világosságtól, Krisztustól kiérdemelte, hogy lámpásnak és világító mécsest nevezze őt... saját vérében keresztkedett meg az, akinek megadatott, hogy megkeresztelje a világ Megváltóját." [95]

Az újszövetségi Szentírásban *Krisztus követésének* számos tanújával találkozunk – élükön István diakónussal (vö. ApCsel 6,8-7,60) és Jakab apostollal (vö. 12,1-2) –, akik vértanú halált haltak azért, hogy megvallják hitüket és szeretetüket a Mester iránt és meg ne tagadják Őt. Követték az Úr Jézust, aki Kaifás és Pilátus előtt „megtette a maga jó tanúságát” (1Tim 6,13) azzal, hogy igehirdetésének igazságát megerősítette élete föláldozásával. A többi megszámlálhatatlan vértanú inkább elszenvedte az üldözéseket és a halált, minthogy a császár szobra előtt a bálványimádás gesztusaként tömjént égessen. (vö. Jel 13,7-10). Még azt is elutasították, hogy színleljék ezt a kultuszt, példát adván ezzel arra, hogy egyetlen olyan konkrét cselekedetet sem szabad végrehajtani, ami ellenkezik Isten szeretetével és a hitvallással. Az engedelmisségben, miként maga Krisztus, az Atyára bízták életüket, aki meg tudta őket szabadítani a haláltól (vö. Zsid 5,7).

Az Egyház számos *szent férfi és nő* példáját mutatja be, akik tanúskodtak az erkölcsi igazság mellett és védték azt egészen a vértanúságig, vagy inkább választották a halált, mint egyetlen halálos bűnt. Azzal, hogy oltárra emelte őket, az Egyház kanonizálta tanúságtételüket és igaznak nyilvánította ítéletüket, mely szerint Isten szeretete kötelező módon magába zárja az Ő parancsainak megtartását, még a legsúlyosabb körülmények között is, és tiltja ezek elárulását, akkor is, ha ezzel valaki megmenthetné az életét.

92. A vértanúságban, az erkölcsi rend sérthetlenségének bizonyosságában fölragyog Isten törvényének szentsége, s az Isten képére és hasonlatosságára teremtet emberi személy méltóságának érinthetlensége. Olyan méltóság ez, amelyet soha nem szabad elsilányítani vagy tagadni, még jó szándékkal sem, bármilyen nehézségek is támadjanak. Jézus a legnagyobb komolysággal így figyelmeztet: „Mit használ az embernek, ha megnyeri az egész világot, és elveszíti a saját lelkét?” (Mk 8,36)

A vértanúság illuzórikusnak és hamisnak nyilvánít minden „emberi jelentést”, amit akár „kivételes” feltételek között egy önmagában erkölcsileg rossz cselekedetnek akarnának tulajdonítani; sőt megmutatja igazi arcát, az *ember „emberségének” megsértését*, ami inkább a bűn elkövetőjét sújtja, mint az elszenvedőjét. (vö. GS 27) A vértanúság tehát a tökéletes „emberségnek” és a személy igaz „életének” fölmagasztalása is, miként Antiochiai Szent Ignác tanúsítja a római keresztényekhez írt levelében: „Legyetek részvétellel irántam, testvérek: Meg ne akadályozzátok, hogy éljek, ne akarjátok, hogy meghaljak... engedjétek elérnem a tiszta világosságot, mert ha elérem, *ember leszek*. Engedjétek, hogy utánzója legyek az én Istenem szenvedésének.” [96]

93. Végezetül a vértanúság az *Egyház szentségének nagyszerű jele*: az Isten szent törvénye iránti, halállal bizonyított hűség nyilvánvaló üzenet és misszió egészen a *vérontásig*, azért, hogy az erkölcsi igazság ragyogása el ne homályosodjék a társadalom és az egyes emberek szokásaiban és gondolkodásában. Ez a tanúságtétel rendkívüli mértékben járul hozzá ahhoz,

hogyan – nemcsak a civil társadalomban, hanem magán az egyházi közösségen belül is – bele ne szédüljünk abba a legveszedelmesebb krízisbe, ami csak fenyegetheti az embert: össze *ne keveredjék a jó és a rossz*, mely lehetetlenné teszi a közösségek és az egyes emberek erkölcsi rendjének fölépítését és megőrzését. A vértanúk, s tágabb kört vonva az Egyház összes szentjei – az erkölcsi igazság ragyogó fényétől teljesen átalakult élet vonzó és beszédes példájával – a történelem minden korszakát megvilágítják és ébresztgetik az erkölcsi érzéket. Világos tanúságot téve a jó mellett, eleven váddá válnak a törvénszegők ellen (vö. Bölcs 2,12), s ma is visszhangozzák a prófétai szavakat: „Jaj azoknak, akik jónak nevezik a rosszat és rossznak a jót, akik világossággá teszik a sötétséget és sötétséggé a világosságot, akik fölcserélik édesre a keserűt és keserűre az édest.” (Iz 5,20)

A vértanúság az erkölcsi igazság melletti tanúságtétel csúcsa, melyre viszonylag kevesen hivatottak, de mellette van egy olyan tanúság, melyre az összes keresztényeknek készen kell lenniük, akár szenvedések vagy súlyos áldozatok árán is. A legrendezettebb körülmények között is adódnak ugyanis olyan nehézségek, melyekben az erkölcsi rendhez való hűség megkövetelheti a hívőtől, hogy olykor nehéz feladatát is teljesítse Isten imádságban kért kegyelme segítségével és az erősség erényétől támogatva, mellyel – miként Nagy Szent Gergely mondja, még arra is képes, hogy „az örök jutalomra való tekintettel szeresse evilág nehézségeit”.^[97]

94. Az erkölcsi jó föltétel nélkülisége melletti tanúságtételben a *keresztények nincsenek egyedül*: támogatja őket az összes népek erkölcsi érzéke, nyugat és kelet nagy vallási és bölcsességi hagyományai, melyekből nem hiányzik Isten Lelkének titokzatos benső működése. Mindenkire érvényes Juvenalis latin költő mondása: „A legnagyobb gaztettnek tartsd: a becsület elé helyezni a túlélést, s a fizikai életért elveszíteni az élet értelmét.”^[98] A lelkiismeret szava mindig egyértelműen hirdette, hogy vannak erkölcsi igazságok és értékek, melyekért még az élet odaadására is késznek kell lenni. E szóban, s mindenekelőtt az erkölcsi értékekért föláldozott élet tanúságában az Egyház fölismeri az igazság melletti tanúságtételt, mely igazság már a teremtésben jelen van, és teljességében Krisztus arcán ragyog föl: „Tudjuk – írja Szent Jusztin, hogy a sztoikusok tanításának követőit gyűlölték és megölték, amikor bölcsességről tettek tanúságot erkölcsi tanításukban... az Ige magva miatt, mely benne van az egész emberi nemből.”^[99]

A változhatatlan és egyetemes erkölcsi törvények a társadalom és a személy szolgálatában.

95. Az Egyház tanítását, s különösen következetességét abban, hogy védi a bensőleg rossz cselekedeteket tiltó törvények egyetemes és kivétel nélküli érvényességét, gyakran túrhetetlen keménységnek ítélik, különösen a mai társadalom és a mai ember erkölcsi életének rendkívül összetett és bonyolult helyzeteiben. Ezt a keménységet ellentétben állónak látják az Egyház anyaságával.

Azt mondják, hiányzik belőle a megbocsátás és az irgalom. Valójában azonban az Egyház anyasága soha nem választható el tanítói küldetésétől, melyet Krisztus, az Igazság jegyeseként

kell teljesítenie: „Mint Tanító fáradhatatlanul hirdeti az erkölcsi törvényt... Ennek a törvénynek az Egyház sem nem szerzője, sem nem bírja. Engedelmeskedvén Krisztus igazságának, kinek képmása tükröződik az emberi személy természetében és méltóságában, az Egyház értelmezi az erkölcsi törvényt és előterjeszti minden jó akaratú embernek, nem hallgatván el, hogy ez a törvény nem középszerű kötelezettségekkel jár és igényli és a tökéletességet.”^[100]

Az igazi jóság és a méltányos irgalom szeretet a személy, annak igaz java és hiteles szabadsága iránt. Nem titkolja és nem silányítja el az erkölcsi igazságot, hanem sértetlen épségében adja át, mint Isten Krisztusban hozzánk eljött örök Bölcsességének kisugárzását, s mint szolgálatot, mely elősegíti az ember növekedését a szabadságban és célba érését a boldogságban.^[101]

Ugyanakkor az erkölcsi igazság egyértelmű és eleven bemutatása soha nem mellőzheti a mélységesen őszinte, bizalommal és türelmes szeretettel teljes tiszteletet, melyre az embernek – a nehézségek, a gyengeségek és a fájdalmas helyzetek miatt gyakran fáradságos – erkölcsi zarándokútján mindig szüksége van. Az Egyháznak, mely soha nem tagadhatja meg „az igazság és az összetartozás elvét, amiért nem hajlandó jónak mondani a rosszat és rossznak a jót”,^[102] mindig ügyelnie kell rá, hogy el ne törje a megroppant nádszálat, s a füstölgő mécsbelet ki ne oltsa (vö. Iz 42,3). VI. Pál írta: „Nem csorbítani semmiben Krisztus üdvözítő tanítását, a lelkek iránti szeretet kiemelkedő formája. De ennek mindig társulnia kell a türelemmel és a jósággal, melyre maga az Úr adott példát az emberekkel való érintkezésben. Ő, aki nem ítélni, hanem üdvözíteni jött, (vö. Jn 3,17) kemény volt a rosszal, de irgalmas a személlyel szemben.”^[103]

96. Az Egyház következetessége a változhatatlan és egyetemes erkölcsi normák védelmében egyáltalán nem elítélendő. Az ember igaz szabadságának szolgálatában áll: mivel nincs szabadság az igazságon kívül vagy az igazság ellenére, az ember személyes méltósága elengedhetetlen követelményének kategorikus, azaz engedmények és kompromisszumok nélküli védelméről azt kell mondanunk, hogy a szabadság létének föltétele és a hozzá vezető út.

Ez a szolgálat *minden embernek* szól a maguk megismételhetetlen egyediségükben: az ember csak az egyetemes erkölcsi törvények iránti engedelmességben találja meg a maga személyes egyediségének teljességét, s a lehetőséget arra, hogy erkölcsileg valóban gyarapodjék. Éppen ezért e szolgálat az *összes embernek* – nemcsak egyenként, hanem közösségben is, s a társadalomnak mint ilyennek is – szól. Ezek a törvények ugyanis rendíthetetlen alapok és biztos garanciák az igazságos és békés emberi együttéléshez, azaz egy igaz demokráciához, mely csak összes tagjainak egyenlőségéből tud megszületni és gyarapodni, akiknek közös jogai és kötelességei vannak. *A bensőleg rosszat tiltó erkölcsi törvények előtt nincsenek kiváltságok és kivételek senki számára.* Legyen valaki a világ ura, vagy az utolsó „nyomorult” a földön, nincs különbség: az erkölcsi követelmények előtt valamennyien teljesen egyenlőek vagyunk.

97. Így az erkölcsi törvényeknek, s elsősorban azoknak a negatív törvényeknek, melyek tiltják a rosszat, tartalma és kötelező ereje egyszerre személyes és társadalmi: miközben oltalmazza az egyes ember személyi méltóságának sérthetatlenségét, hozzájárulnak az emberi társadalom

fennmaradásához, s helyes és termékeny fejlődéséhez is. Különösen a Tízparancsolat második táblájának parancsolatai, melyekről Jézus is beszélt az evangéliumi ifjúnak (vö. Mt 19,18) minden társadalmi élet első szabályai.

Ezek a parancsolatok általános értelemben vannak megfogalmazva. De az a tény, hogy „az összes társadalmi intézmény kezdete, alanya és célja az emberi személy” (GS 25), megengedi, hogy pontosabb formát kapjanak és részletesen kifejtsek őket a konkrét cselekedetek kódexében. Ebben az értelemben a társadalmi élet alapvető erkölcsi szabályai olyan *meghatározott követelményeket* hordoznak, melyekhez mind a polgároknak, mind a közhatalom viselőinek igazodniuk kell. Minden jó szándék és gyakran nehéz körülmény ellenére sem a polgári hatóságok, sem a polgárok nem nyernek fölhatalmazást, hogy megsérthessék az emberi személy elidegeníthetetlen és alapvető jogait. Így tehát csak egy olyan erkölcs képes biztosítani akár a nemzeti, akár a nemzetközi társas együttélés etikai fundamentumát, amely elismeri a kivételt nem tűrő, mindig és mindenre nézve kötelező törvényeket.

Az erkölcs és a politikai és társadalmi élet megújítása.

98. Az egész népeket és nemzeteket érintő súlyos társadalmi és gazdasági igazságtalanságok és politikai korrupció miatt növekszik azoknak a személyeknek méltatlankodó reakciója, akiket alapvető emberi jogaikban sértenek és aláznak meg, s egyre inkább terjed és erősödik a radikális személyes és társadalmi megújulás igénye, mely képes arra, hogy biztosítsa az igazságosságot, a szolidaritást, a becsületet és az áttekinthetőséget.

Kétségtelenül hosszú és fáradságos utat kell bejárni; sok és nagy erőfeszítést kell tenni, hogy egy ilyen megújulás megtörténjék, mert sok és súlyos ok gerjeszti és táplálja a mai világban jelenlévő igazságtalan helyzeteket. De miként a történelem és az egyéni tapasztalat tanítja, nem nehéz megtalálni e helyzetek alapjában a sajátosan „kulturális” – azaz meghatározott világnézetekhez, társadalom és emberértékelésekhez kötődő – okokat. Valójában a *kulturális kérdés* központjában az *erkölcsi érzék* áll, mely a maga részéről a vallásos érzékben gyökerezik és abban teljesedik ki.”

[104]

99. Egyedül Isten, a legfőbb Jó a megingathatatlan alapja és helyettesíthetetlen föltétele a moralitásnak, és különösen azoknak a negatív parancsolatoknak, melyek mindig és minden esetben tiltják az emberi személy méltóságával összeférhetetlen cselekedeteket és magatartást. Így a legfőbb Jó és az erkölcsi jó az *igazságban* találkoznak: a teremtő és megváltó Isten, s az általa teremtetten és megváltott ember igazságában. Csak erre az igazságra alapozva lehetséges fölépíteni egy megújított társadalmat, s megoldani azokat a súlyos és bonyolult problémákat, melyek terhelik, melyek között az első a totalitarizmus legkülönbözőbb formáinak legyőzése, hogy megnyíljon az út az ember hiteles szabadsága előtt. „A totalitarizmus az objektív értelemben vett igazság tagadásából születik: ha nem létezik egy transzcendens igazság, melynek engedelmeskedve az ember megtalálja a maga teljes identitását, akkor nincs semmi biztos elv, ami biztosítaná az emberek közötti igazságos kapcsolatokat. Nemzeti, csoport és osztályérdekeik

elkerülhetetlenül szembeállítja egyik embert a másikkal. Ha nem ismernek el valami transzcendens igazságot, akkor győz a hatalom ereje, s mindenki arra törekszik, hogy a rendelkezésére álló eszközökkel ráerőszakolja a másokra a saját érdekeit vagy a saját véleményét, tekintet nélkül a másik jogaira. Az embert csak annyiban veszik tekintetbe, amennyiben a hatalom növelésére szközül szolgál. A modern totalitarizmus gyökerét tehát abban kell megjelölnünk, hogy tagadja a láthatatlan Isten látható képmásának, az emberi személynek transzcendens méltóságát, aki természete szerint senki által nem sérthető jogok alanya: nem sértheti sem egyén, sem csoport, sem osztály, sem nemzet, sem az állam. Egy társadalmi testület többsége sem sértheti a kisebbség jogait azzal, hogy mellőzi, elnyomja, kizsákmányolja vagy megsemmisítésére tör." [105]

Ezért az igazság és szabadság elszakíthatatlan kapcsolatának – ami az isteni akarat és az isteni bölcsesség lényegi összetartozását fejezi ki – nagyon fontos jelentése van a társadalmigazdasági és társadalmipolitikai környezetben élő személyek életére. Ez világlik ki az Egyház társadalmi tanításából – mely „a teológia, pontosabban az erkölcteológia területéhez tartozik” [106] – és azoknak a parancsolatoknak hirdetéséből, melyek nemcsak az általános magatartás, hanem a konkrét cselekvés szabályozásával irányítja a társadalmi, gazdasági és polgári életet.

100. Így a *Katolikus Egyház Katekizmusa*, megállapította, hogy »az emberi méltóság tiszteletben tartása gazdasági téren igényli a *mértéktartást*, hogy az evilág javaihoz való ragaszkodás rendezett legyen; az *igazságosságot*, hogy tiszteletben tartsák a felebarát jogait és megadják neki azt, ami jár; és a *szolidaritást*, követve az arany szabályt és Úr nagylelkűségét, aki „gazdag lévén értünk szegénnyé lett, hogy mi gazdaggá legyünk az Ő szegénysége által”« (2Kor 8,9). [107]

Ezután felsorolja azokat a magatartásokat és cselekedeteket, melyek ellenkeznek az emberi méltósággal: a lopás, a kölcsönkapott vagy elveszített dolgok megtartása, a kereskedelmi csalás (vö. MTörv 25, 13-16), az igazságtalan bérek (vö. Uo. 24,12-15; Jak 5,4) a mások kiszolgáltatottságára vagy tudatlanságára spekuláló áremelések (vö. Ám 8,4-6) egy vállalkozás köztulajdonának kisajátítása vagy magáncélra való használata, a rosszul végzett munka, az adócsalás, a mértéktelen haszon stb. [108] Továbbá »a hetedik parancsolat tiltja azokat a kezdeményezéseket és cselekvéseket, melyek bármilyen egoista vagy ideológiai, kereskedelmi vagy diktatórikus megindoklással *szolgaságba hajtanak embereket*, megtagadván tőlük a személyi méltóságot, adják veszik és cserélik őket, mintha áruk volnának. Embereket erőszakkal használati értékévé és haszonforrásává alacsonyítani súlyos bűn, méltóságuk és alapvető jogaik ellen. Szent Pál elrendelte egy keresztény úrnak, hogy keresztény rabszolgáját „már ne mint rabszolgát, hanem ... mint testvért, mint embert...”, az Úrban” (Filem 16) tekintse.« [109]

101. A politika terén ki kell emelni, hogy a kormányzók és kormányzottak közötti igazmondás, a nyilvános adminisztráció áttekinthetősége, a közügyek szolgálatában a pártatlanság, a politikai ellenfelek jogainak tiszteletben tartása, a vádlottak jogainak védelme a kollektív vádak és elítélések ellen, a közpénzek becsületes és helyes kezelése; a vagyonszerzés tiltott vagy méltánytalan eszközeinek, a hatalom minden áron való megtartásának és növelésének elvetése olyan elvek, melyeknek első gyökere – és egyedülálló sürgőssége – a személy transzcendens értékében és az állam működésének objektív erkölcsi követelményeiben található. [110]

Valahányszor ezeket nem tartják tiszteletben, meginog a politikai együttélés alapja, s fokozatosan az egész társadalmi élet válságba kerül és fölbomlik (Zsolt 13,3-4; Jel 18,2-3.9-24) Miután sok országban megbuktak azok az ideológiák, melyek a politikát a világ totalitárius fölfogásához kötötték – közöttük első a marxizmus, ma nem kisebb veszedelem fenyeget arra, hogy megtagadják az emberi személy alapvető jogait és a politikában fölszívódják a vallási kérdés, mely minden ember szívében lakik: ez a demokrácia és az etikai relativizmus szövetségének veszedelme, mely a polgári együttéléstől elvesz minden erkölcsi fogódzó pontot, s még mélyebben, megfosztja az igazság elismerésétől. Ugyanis „ha nincs végső igazság, mely irányítja és vezeti apolitikai cselekvést, nagyon könnyű hatalmi célok eszközévé tenni az eszméket és meggyőződéseket. Miként a történelem mutatja, egy értékek nélküli demokrácia könnyen átfordul nyílt vagy rejtett totalitarizmussá”.^[111]

Így az erkölcs – mely az igazságra alapszik és az igazságban kitárul a hiteles szabadság előtt – a személyes, családi, társadalmi és politikai élet minden területén eredeti, pótolhatatlan és igen nagy értékű szolgálatot tesz, nemcsak az egyes személynek, hogy gyarapodjék a jóban, hanem a társadalomnak is igaz fejlődése érdekében.

A kegyelem és az Isten törvénye iránti engedelmesség.

102. Az embernek a legnehezebb helyzetekben is meg kell tartania az erkölcsi törvényt, hogy engedelmes lehessen Isten szent parancsa iránt, és hű maradjon saját személyes méltóságához. Bizonyos, hogy a szabadság és az igazság harmóniája olykor nem közönséges áldozatokat kíván és nagy árat kell érte fizetni: vértanúsággal is járhat. De miként az általános és mindennapi tapasztalat mutatja, az embert megkísérli, hogy elrontsa ezt a harmóniát: „Nem azt teszem, amit akarok, hanem amit rosszallok..., nem a jót teszem, amit akarok, hanem rosszat, amit nem akarok.” (Róm 7,15.19)

Végülis honnan ered az embernek ez a belső hasadása? Története a bűnnel kezdődik, amikor az ember nem ismeri el többé az Urat Teremtőjének, hanem teljes függetlenségben ő maga akarja meghatározni, mi a jó és mi a rossz. „Olyanok lesztek, mint az Isten, tudván a jót és a rosszat” (Ter 3,5): ez az első kísértés, ezt visszhangozza minden kísértés, melyekre az ember könnyebben hajlik az eredeti bűn sebei következtében.

De a kísértések legyőzhetők, a bűnöket el lehet kerülni, mert parancsaival együtt az Úr megtartásuk lehetőségét is nekünk ajándékozza: „Az Úr szeme azokon van, akik őt félik, ismeri az emberek minden tettét. Senkinek nem adott parancsot arra, hogy gonosz legyen és senkinek nem engedélyezte, hogy vétkezzék.” (Sier 15,19-20) Isten törvényének megtartása bizonyos helyzetekben nehéz, nagyon nehéz lehet: de soha nem lehetetlen. Ez az Egyház hagyományának állandó tanítása, melyet a trienti Zsinat így fejez ki: »Még ha megigazult is valaki, nem tekintheti mentesnek magát a parancsolatok megtartásától; senki nem vallhatja azt a valmerő és az atyák által elítélt tételt, mely szerint a megigazult embernek lehetetlen megtartania Isten parancsait. Isten ugyanis lehetetlent nem parancsol, hanem a parancsban buzdít, hogy tedd meg, amire

képes vagy, kérd, amire nem vagy képes, és segít, hogy képes légy rá; ugyanis „Isten parancsai nem nehezek” (1Jn 5,3) és „az Ő igája édes és az Ő terhe könnyű” (vö. Mt 11,30).«[\[112\]](#)

103. Az *isteni kegyelem segítségével és az emberi szabadság közreműködésével* az ember előtt mindig nyitva áll a lelki út a reményre.

Krisztus üdvözítő keresztségében, a Szentlélek ajándékában és a megváltó átszúrt oldalából fakadó szentségekben (vö. Jn 19,34) a hívő megtalálja a kegyelmet és az erőt, hogy mindig, még a legsúlyosabb nehézségek közepette is megtartsa Isten szent törvényét. Miként Krétai Szent András mondja, a törvény „a kegyelemtől kelt életre és annak szolgálatába állított harmónikus és termékeny együttesben. Mindkettő megőrizte a maga jellegzetességeit, változások és keveredések nélkül. Mindazonáltal a törvény, mely korábban súlyos és zsarnoki terhet jelentett, Isten műveként könnyű teher és a szabadság forrása lett.”[\[113\]](#)

Csak a krisztusi megváltás misztériumában léteznek az ember „konkrét” lehetőségei. »Súlyos tévedés volna azt a következtetést levonni..., hogy az Egyház által tanított törvény önmagában csak „ideál”, melyet az ember ún. konkrét lehetőségeihez kell illeszteni, alkalmazni, lefokozni „a szóbanforgó kérdés különböző javainak mérlegelésével.” De melyek az ember „konkrét lehetőségei”? És *miféle* emberről van szó? A bűnös vágytól vezérelt, vagy a *Krisztus által megváltott* emberről? Mert ez az, amiről szó van, a krisztusi megváltás *valósága*. *Krisztus megváltott minket!* Ez azt jelenti: megajándékozott a *lehetőséggel*, hogy létünk *teljes* igazságát megvalósítsuk; megszabadította szabadságunkat a bűnös vágy *uralmától*. S ha ezek után a megváltott ember vétkezik, ez nem Krisztus megváltó tette tökéletlenségének tudandó be, hanem az ember akarátának, hogy kivonja magát a kegyelem alól, mely a megváltó tetteből fakad. Az isteni parancs arányos az emberi képességekkel, de azokkal a képességekkel, melyek ajándékba kapták a Szentlelket, s annak az embernek a képességeivel, aki még ha vétett is, mindig bocsánatot nyerhet és örülhet a Lélek jelenlétének.«[\[114\]](#)

104. Ebben az összefüggésben tárul ki a tér a megtérő bűnös ember felé irányuló isteni irgalmasság és az emberi gyöngeségre irányuló megértés számára. Ez a megértés soha nem jelenti a jó és a rossz mértékének kompromittálását és meghamisítását azért, hogy a körülményekhez alkalmazzuk őket. Amennyire emberi, hogy a vétkes ember beismeri gyöngeségét és irgalmat kér bűnére, annyira elfogadhatatlan az a magatartás, mely a saját gyöngeségéből készít mértéket a jó igazságához, oly módon, hogy igazolhatja önmagát anélkül, hogy Istenhez és az ő irgalmasságához kellene fordulnia. Az ilyen magatartás az egész társadalom erkölcsiségét megrontja, mert arra tanít, hogy kételkedjenek az erkölcsi törvény objektívitasában általában és elutasítsák a bizonyos emberi cselekedeteket tiltó törvények föltétel nélküliségét. Mindez az összes erkölcsi értékösszekeverésével végződik.

Ehelyett meg kell hallanunk azt az *üzenetet*, mely a *farizeus és a vámos evangéliumi példázatából hangzik felénk* (vö. Lk 18,9-14). A vámosnak talán voltak igazolásai elkövetett bűneire, melyek csökkentették felelősségét, de imádságában nem ezeket az igazolásokat sorolja, hanem

megvallja méltatlanságát Isten szentsége előtt: „Isten, irgalmazz nekem, bűnösnek!” (18,13) A farizeus ellenben, aki igaznak tartotta önmagát, valószínű mentséget talált volna minden hibájára. Ez a kép minden időkembere erkölcsi lelkiismeretének két különböző magatartását állítja elénk. A vámos a „bűnbánó” lelkiismeretet képviseli, mely teljes tudatában van természete gyöngeségének és bűnösségében, bármennyi szubjektív igazolása is volna rájuk, belátja, hogy megváltásra szorul. A farizeus az „önlegült” lelkiismeretet képviseli, mely azzal áztatja magát, hogy az isteni kegyelem segítségével nélkül meg tudja tartani a törvényt, s meg van győződve arról, hogy nincs szüksége az irgalomra.

105. Mindannyiunknak nagyon ébernek kell lennünk, hogy ne hagyjuk magunkat megfertőzni a farizeusi magatartástól, mely ki akarja küszöbölni saját korlátainak és bűnének tudatát, s mely ma különösen abban a próbálkozásban fejeződik ki, hogy az erkölcsi törvényt saját képességeihez és érdekeihez alkalmazza, egészen odáig, hogy elutasítja a törvény fogalmát. Épp ellenkezőleg a törvény és az emberi képesség közti aránytalanság, azaz a magára hagyott ember erkölcsi erőinek elfogadása folyóítja a vágyat a kegyelem után és fölkészít annak fogadására. „Ki szabadít meg ettől a halálra szánt testtől?” – kérdezi Pál apostol. És örömteli, hálátelt hitvallással válaszolja: „Hála legyen Istennek, a mi Urnk Jézus Krisztus által!” (Róm 7,24-25)

Ugyanennek a fölismerését találjuk milánói Szent Ambrus imádságában: »Kicsoda az ember, ha te meg nem látogatod? Meg ne feledkezzél hát a gyengéről, emlékezzél rá, hogy porból alkottál engem. Hogyan állhatnék meg, ha rám nem tekintesz, hogy megerősíts; és szilárdságom nem a te arcodról ered? „Ha elfordítod arcodat, minden megsemmisül” (Zsolt 103,29); ha rám nézel, jaj nekem! Mert nincs más, amit látsz bennem, csak a bűnök csúfsága. Baj, ha nem tekintesz ránk, ha pedig ránk nézel, a rosszat látod bennünk. Mégis gondolhatunk arra, hogy nem taszítod el azt, amit látsz, mert megtisztítod azokat, akikre ránézel. Tűz jár előtte, mely kiégeti a bűnöket.«^[115]

Az erkölcs és az új evangelizáció.

106. Az evangelizáció a legerősebb és legmagasztosabb kihívás, mellyel az Egyháznak a kezdetektől fogva szembe kell néznie. Valójában a kihívó fél nem annyira a különféle társadalmi és kulturáliskulturális helyzetek, melyekkel az Egyház története során találkozik, mint a föltámadott Jézus Krisztus parancsa, mely meghatározza az Egyház létmóját: „Menjetek el az egész világra és hirdesséteéiumot minden teremtménynek”. (Mk 16,15)

A mi korunk azonban, legalábbis számos népnél, fokozott kihívás az „új evangelizációra”, azaz a mindig új és mindig újdonságot hozó evangélium hirdetésére, olyan evangelizációra, melynek „újnak kell lennie lendületében, módszereiben és kifejezési formáiban”.^[116] Az elkereszténytelenedés, melya korábban hitben és keresztény életben gazdag népeket és közösségeket sújtja, nemcsak azt jelenti, hogy elveszítik a hitet vagy a hit életformáló erejét, hanem szükségszerűen velejár az *erkölcsi érzék hanyatlása és elhomályosulása*. Ennek oka az, hogy elhalványodik az evangéliumi erkölcs eredetiségének tudata, vagy az, hogy eltávolodnak az evangélium alapvető etikai elveitől és értékeitől. A manapság széles körben elterjedt

szubjektivista, utilitarista és relativista irányzatok nem úgy jelennek meg, mint egyszerű gyakorlati álláspontok, mint szokások, hanem mint megállapodott elméletek teljes kulturális és társadalmi legitimitást követelve.

107. Az *evangelizáció* – s még inkább az „új evangelizáció” – *mindig magában foglalja az erkölcs hirdetését és előadását is*. Maga Jézus az Isten országát és a maga üdvözítő szeretetét hirdetve hitre és megtérésre szólított föl (vö. Mk 1,15). Péter a többi apostollal együtt a Názáreti Jézus föltámadását hirdetve egy új utat mutatott az életre, olyan utat, „melyet követni kell, ha valaki a föltámadott Krisztus tanítványa akar lenni” (vö. Apcsel 2,37-41; 3,17-20.).

Az új evangelizáció, miközben hirdeti a keresztény erkölcs alapjait és tartalmát, akkor hiteles, s akkor szabadul föl minden missziós ereje – még inkább, mint a hit igazságainak hirdetése esetén –, amikor nemcsak a *hirdetett szó*, hanem a *látott ige* által is történik. Pontosabban a *szent élet* – mely Isten népe annyi alázatos és az emberek szeme előtt gyakran elrejtett tagjában fölragyog – jelenti a legegyszerűbb és legvonzóbb utat arra, melyet követve azonnal föl tudjuk fogni az igazság szépségét, Isten szeretetének szabadító erejét, az Isten minden törvénye és követelménye iránti, a legnehezebb körülmények között is föltétlen hűség nagyszerűségét. Ezért az Egyház a maga erkölcsi pedagógiájában mindig buzdította a híveket, hogy a szentekben – férfiakban és nőkben, elsősorban Isten „kegyelemmel teljes” és „egészen szent” Szűz Anyjában – keressék és találják meg a példaképet, az erőt és az örömetahoz, hogy Isten parancsolatai és az evangélium boldogságai szerint éljenek.

A szentek élete, Isten jóságának tükörképe – annak, aki „egyedül jó” – nemcsak igaz hitvallás és impulzus arra, hogy a hit másoké is legyen, hanem Istennek és az ő végtelen szentségének megdicsőítése is. A szent élet tehát teljesen kifejezi és megvalósítja azt a hármass *prófétai, papi és királyi feladatot*, melyet minden keresztény megkap a „vízből és Szentlélekből” (Jn 3,5) való újjászületés szentségének ajándékaként. A keresztény erkölcsi életének „lelki kultusz” értéke van (Róm 12,1; vö. Fil 3,3), mert Isten dicsőségének és szentségének abból a kimeríthetetlen forrásából táplálkozik, ami a szentségek, főként az Eucharisztia. A keresztény ember ugyanis, részesedvén a kereszt áldozatában, közösségbe kerül Krisztus ajándékozó szeretetével, alkalmassá és elkötelezetté válik arra, hogy ugyanezt a szeretetet élje az élet minden helyzetében és cselekedetében. Az erkölcsiségben mutatkozik és valósul meg a keresztény ember királyi szolgálata is: s minél inkább engedelmeskedik a kegyelem segítségével a Szentlélek új törvényének, annál inkább növekszik a szabadságban, melyre meghívást kapott az igazság, a szeretet és az igazságosság szolgálata által.

108. Az új evangelizáció új erkölcsi életet kínál föl és fakaszt, melynek gyümölcsei a szent élet és a missziós tevékenység. Mindennek alapja *Krisztus Lelke*, az Anyaszentegyház termékenységének elve és ereje, amint VI. Pál emlékeztet rá: „A Szentlélek tevékenysége nélkül lehetetlen volna az evangelizáció”. [117] Jézus Lelkének – akit a hívő alázatos és tanulékony szívvel fogad – kell tulajdonítani a keresztény erkölcsi élet virágzását és azt a tanúságtételt, amit a szent élet jelent a hivatások, ajándékok, felelősség, életállapotok és élethelyzetek sokaságában.

Már Novatianus – aki ebben az esetben az Egyház igaz hitét fejezi ki – hangsúlyozta: „A Szentlélek az, aki erőt adott a tanítványok lelkének és elméjének, aki föltárta az evangéliumi misztériumokat, aki megvilágosította bennük az isteni dolgokat; tőle bátorítván nem féltek sem a börtönöktől, sem a láncoktól, melyeket az Úr nevéért kellett viselniük; sőt legyőzték a világ hatalmasságait és gyötrelmeit. Immár fölfegyverkezve és megerősítve álltak a világban, magukban hordozván az ajándékokat, melyeket a Lélek ékszerként áraszt az Egyházra, Krisztus jegyesére. Ő az ugyanis, aki az Egyházban támasztja aprófétákat, oktatja a tanítókat, vezérli a nyelveket, teszi a csodákat és gyógyít, megadja a lelkek megkülönböztetését, megszabja a kormányzás feladatait, jó tanácsokat ad, szétoszt és összhangban tart minden karizmatikus ajándékot, s ezáltal mindenben és mindenütt teljesen tökéletessé teszi az Úr Egyházát.”^[118]

Ennek az új evangelizációnak összefüggésében – mely arra rendeltetett, hogy ébressze és táplálja „a hitet, mely a szeretet által tevékeny” (Gal 5,6) – és a Szentlélek működésével kapcsolatban most már megérthetjük a helyet, mely az Egyházban a hívők közösségében megilleti *azt a tudományos gondolkodást, melynek a teológián belül az erkölcsi élet a tárgya*, mint ahogy ezek után meg tudjuk mutatni a moralisták sajátos küldetését és felelősségét is.

A teológus moralisták szolgálata.

109. Az egész Egyház hivatott az evangelizációra és a hívő élet tanúságtételére, mert a Szentlélek ajándéka révén részese lett az Úr Jézus *prófétai feladatának*. Az igazság Lelke (vö. Jn 14,16-17) jelenlétének köszönhetően »a hívők összessége, akik megkapták a Szentlélek kenetét (vö. 1Jn 2,20.27), nem tévedhet a hitben, s ez a különös sajátosság az egész nép természetfölötti hitérzékében nyilvánul meg, amikor „a püspököktől kezdve a legkisebb laikus hívőig” az egyetemes Egyház kifejezi egyetemes egyetértését hit és erkölcs dolgában.”« (LG 12)

Az Egyháznak, hogy betöltse profétai küldetését, szüntelenül ébresztenie vagy „élesztenie” kell hitéletét (vö. 2Tim 1,6), különösen a Szentlélek irányítása alatt egyre elmélyülőbb tudománnyal, melynek tárgya a hit tartalma. „A hit megértésének hívő kutatása” az a szolgálat, mely különleges módon *a teológus „hivatása” az Egyházban*: „A hivatások közül, melyeket a Szentlélek támaszt az Egyházban – olvassuk a *Donum veritatis* instrukcióban – kiválik a teológusoké, akiknek különleges feladata, hogy a Tanítóhivatallal közösségben egyre mélyebben megértsék Istennek a sugalmazott Szentírásba foglalt és az Egyház élő hagyománya által tovább adott szavát. A hit természete szerint az értelmet szólítja meg, mert kinyilatkoztja az embernek rendeltetése igazságát és elérésének útját. Jóllehet a kinyilatkoztott igazság fölülmúlja kifejezési lehetőségeinket és kifürkészhetetlen gazdagsága előtt tökéletlennek bizonyul minden fogalmunk (vö. Ef 3,19), mégis arra hívja az értelmet – mely Isten ajándéka és arra teremtetett, hogy megismerje az igazságot, hogy lépjen be a kinyilatkoztott igazság világosságába, hogy így képes legyen bizonyos mértékig megérteni azt, amit hisz. A teológia tudománya, mely az igazság hívására válaszolva keresi a hit megértését, az apostol parancsa szerint (vö. 1Pt 3,15) segíti Isten népét, hogy számot tudjon adni reménységéről azoknak, akik azt kívánják.”^[119]

Ahhoz, hogy meg lehessen határozni, s következésképpen végre lehessen hajtani sajátos küldetését, alapvetően fontos annak ismerete, hogy a teológia bensőséges éseleven kapcsolatban van az Egyházzal, annak misztériumával, életével és küldetésével: „A teológia egyházi tudomány, mert az Egyházban fejlődik és az Egyházban cselekszik ... Az Egyház szolgálatában áll, ezért éreznie kell, hogy részese az Egyház küldetésének, különösen prófétai küldetésének.”^[120] Természete szerint a hiteles teológia csak úgy tud élni és fejlődni, ha meggyőződéssel és felelősséggel részesedik az Egyházban, „hozzá tartozik”, mint „a hit közösségéhez”, miként az Egyházra és életére is visszahatnak a teológiai kutatás és elmélyülés gyümölcsei.

110. Amit általában mondtunk a teológiáról, azt megismételhetjük és meg is kell ismételnünk az erkölcssteológia számára. Az erkölcssteológia tudományos földolgozása az evangéliumnak mint az *új élet* ajándékának és *parancsának*, „a szeretetben igazság szerinti” életnek (Ef 4,15), az Egyház szent életének, melyben egész a tökéletességig fölragyog az evangélium igazsága. Az Egyház Tanítóhivatala nemcsak a hit, hanem attól elválaszthatatlanul az erkölcs területén is megnyilatkozik, mert feladata „a hívők lelkiismerete számára kötelező érvényű (normatív) ítéletekkel megkülönböztetni azokat a cselekedeteket, melyek önmagukban megegyeznek a hit követelményeivel és előmozdítják a hit kifejezését az életben, azoktól, melyek ellenkezőleg benső rosszasságuk miatt nem egyeztethetők össze ezekkel a követelményekkel.”^[121] Isten parancsolatait és Krisztus szeretetét hirdetvén az Egyház Tanítóhivatala a hívőknek konkrét és részleges parancsolatokat is tanít, s kéri őket, hogy lelkiismeretükben tekintsék azokat erkölcsileg kötelezőknek. Emellett jelentős felügyeletet is gyakorol azzal, hogy figyelmezteti a híveket esetleg burkolt tévedésekre is, olyan esetekben, amikor lelkiismeretük nem jut el azoknak a helyes és igaz erkölcsi normáknak elismerésére, melyeket a Tanítóhivatal tanít.

Itt jelentkezik azok különleges feladata, akik a törvényes Pásztorok megbízásából tanítják az erkölcsant a szemináriumokban és a teológiai fakultásokon. Súlyos kötelezettségük megtanítani a híveket – különösen a leendő lelkipásztorokat – mindazokra a parancsolatokra és gyakorlati szabályokra, melyeket az Egyház tekintéllyel kijelent.^[122] Annak ellenére, hogy a Tanítóhivatal által előadott emberi érvek korlátozottak, a moralisták arra hivatottak, hogy a Tanítóhivatal tanításának magyarázatát elmélyítsék, parancsainak és azok kötelező voltának megalapozottságát megvilágítsák, s megmutassák az összefüggést az ember végső céljával.^[123] A moralisták dolga, hogy előadják az Egyház tanítását és szolgálatuk gyakorlásában példát adjanak a külső és belső egyetértésre a Tanítóhivatal tanításával mind a dogmák, mind az erkölcs területén.^[124] Egyesítvén erőiket arra, hogy a hierarchikus Tanítóhivatallal összedolgozzanak, a teológusok viseljék szívükön annak gondját, hogy egyre inkább napvilágra hozzák azokat a biblikus alapokat, etikai tartalmakat és antropológiai motivációkat, melyek támogatják az Egyház erkölcsi tanítását és emberszemléletét.

111. A szolgálat, melynek megtételére a moralisták most hivatottak, nagyon fontos, nemcsak az Egyház élete és küldetése, hanem a társadalom és az emberi kultúra szempontjából is. Az ő dolguk, hogy a biblikus teológiával és a dogmatikával szoros összefüggésben hangsúlyozzák tudományos munkájukban „azt a dinamikus szempontot, mely kiemeli az embernek az isteni

hívásra adandó válaszát egy üdvözítő közösségen belül a szeretet fejlődési folyamatában. Ily módon az erkölcssteológia belső, spirituális dimenzióra tesz szert, amennyiben megfelel azoknak az igényeknek, melyeket *Isten* emberben lévő *képmásának* teljes kibontakozása és a lelki életnek az aszketikában és a keresztény misztikában leírt törvényei támasztanak iránta." [125]

Kétségtelen, az erkölcssteológia és annak tanítása ma különös nehézségekkel találja magát szemben. Mivel az Egyház erkölcsse szükségszerűen *normatív jellegű*, az erkölcssteológia nem szorítható vissza az ún. *embertudományok* területén kidolgozott tudásra. Az embertudományok ugyanis az erkölcsiség jelenségével mint történelmi és társadalmi ténnyel foglalkoznak. Az erkölcssteológia viszont, melynek élni kell az ember és természettudományokkal, nem rendelhető alá a tapasztalati formális megfigyelések vagy a fenomenológiai megértés eredményeinek. Valójában az embertudományok eredményeit az erkölcssteológiában mindig ehhez a kérdéshez kell mérni: *Mi a jó vagy a rossz? Mit kell tennem, hogy elnyerjem az örök életet?*

112. A moralista teológusnak ezért pontos ítéleteket kell alkotnia a mai – túlnyomórészt tudományos és technikai, a relativizmus, a pragmatizmus és a pozitivizmus veszélyeinek kitett – kultúrában. Teológiai szempontból nézve az erkölcsi elvek nem függvényei annak a történelmi pillanatnak, amelyben kinyilatkoztatást nyernek. Abból pedig, hogy néhány hívő nem követi a Tanítóhivatal tanításait, vagy erkölcsileg helyesnek tart egy eljárást, amiről pásztoraik kinyilvánították, hogy ellentétes Isten törvényével, nem lehet érvényes érvet kovácsolni az Egyház által tanított erkölcsi törvények igazságának elutasításához. Az erkölcsi elvek igazolása nem tartozik a tapasztalati formális módszerek hatáskörébe. Anélkül, hogy e módszerek érvényességét tagadná, vagy önmagát ezekre korlátozná, az erkölcssteológia a hit természetfölötti érzékéhez hűségesen elsősorban az emberi szív spirituális dimenzióját és isteni szeretetre szóló meghívottságát tartja szem előtt.

Miközben ugyanis az embertudományok, mint az összes tapasztalati tudományok, kifejlesztik a „normalitás” tapasztalati és statisztikai fogalmát, a hit azt tanítja, hogy egy ilyen normalitás magában foglalja az eredeti helyzetéből kiesett ember adatait, azaz hordozza a bűn következményeit. Csak a keresztény hit mutatja meg az embernek a „kezdethez” (vö. Mt 19,8) visszavezető utat, egy olyan utat, mely gyakran nagyon különbözik a tapasztalati normalitás útjától. Így az embertudományok értékes tudás anyaguk ellenére sem foghatók föl úgy, mint az erkölcsi törvények döntő fórumai. Az evangélium tárja föl az ember és erkölcsi útjának teljes igazságát, s megvilágosítja és inti a bűnösöket, hirdetvén nekik Isten irgalmasságát, aki szüntelenül munkálkodik, hogy visszatartsa őket mind a kétségbeeséstől – amiért képtelenek megismerni és megtartani az isteni törvényt, mind a vakmerőségtől, hogy üdvözülhetnek érdemek nélkül. Ezen túlmenően emlékezteti őket a megbocsátás örömére, mely egyedül ad erőt ahhoz, hogy fölismerjék az erkölcsi törvényben a szabadító igazságot, a remény kegyelmét és az élet útját.

113. Az erkölcsstan tanítása magában foglalja ennek az intellektuális, spirituális és lelkipásztori felelősségnek tudatos vállalását. Ezért a moralisták, akik elfogadják a megbízást, hogy az Egyház

tanítását tanítsák, azt a súlyos kötelezettséget vállalják, hogy nevelik a híveket erre az erkölcsiszétválasztásra, valamint arra, hogy elkötelezzék magukat az igaz jó mellett és bizalommal folyamodjanak az isteni kegyelemhez.

Ha a vélemények találkozása és ütközése egy demokráciában lehet is a közélet normális kifejezési formája, az erkölcsi tanítás nem lehetfüggvénye az ún. „procedura” etikának, ugyanis a legkevésbé sem határozható meg a demokratikus típusú fölszabadítás szabályai és formáiserint. *A véleménykülönbség*, melyeket a kiszámított kontestálás és a tömegkommunikációs eszközök által keltett viták támasztanak, *ellentétes az egyházi közösséggel és Isten népe hierarchikus fölépítésének helyes fölfogásával*. A Pásztorok tanításával való szembehelyezkedésben nem lehet elismerni sem a keresztény szabadság, sem a Szentlélek különböző adományainak törvényes kifejeződését. Ilyen esetben a Pásztoroknak apostoli küldetésüknek megfelelően kell cselekedniük: meg kell követelniük, hogy mindig tartsák tiszteletben a *hívőknek* a teljes és tiszta katolikus igazság megismeréséhez való *jogát*. „A teológusnak, soha nem feledve, hogy maga is Isten népének tagja, tisztelettel kell lennie iránta, s úgy kell kutatnia és tanítania, hogy semmiképpen ne sértse a hit tanítását.”^[126]

A mi pásztori felelősségünk.

114. A hitért és Isten népe hitéletéért való felelősség sajátos és különleges módon nehezedik a páásztorokra, miként a II. Vatikáni Zsinat emlékeztet rá: „A püspökök fő feladatai közül kimagaslik az evangélium hirdetése.

Ők ugyanis a hit hirnökei: új tanítványokat vezetnek el Krisztushoz; ők a hivatalos, azaz Krisztus tekintélyével fölruházott tanítók, akik hirdetik a rájuk bízott népnek a hitet, melyet el kell fogadniuk és erkölcsi életükben alkalmazniuk kell. Újat és régít hozva elő a kinyilatkoztatás kincseiből (vö. Mt 13,52) a Szentlélek világosságánál ők magyarázzák a hitet, életet alakító erőforrássá teszik, és éberén elhárítják a nyájra leselkedő tévedéseket (vö. 2Tim 4,1-4).” (LG 25)

Mint az Egyház Pásztorainak és püspökeinek közös kötelességünk, s még előbb közös kegyelmünk tehát, tanítani a híveket arra, ami Isten útján vezet őköt, miként egy napon az Úr Jézus tette az evangéliumi a ifjúval. Kérdésére: „Mi jót kell tennem, hogy örök életem legyen?” – Jézus Istenhez, a teremtés és a szövetség Urához utasította; emlékeztette az Ószövetségben már kinyilatkoztatott erkölcsi parancsolatokra; megmutatta neki követésének útját a szegénységben, alázatosságban és a szeretetben: „Jöjj és kövess engem!” E tanítás igazságára a kereszten Krisztus vére tette rá a pecsétet: ez a tanítás lett a Szentlélekben az Egyház és minden keresztény új törvénye.

Az erkölcsi kérdés e „válaszát” Jézus Krisztus különleges módon ránk, az Egyház páásztoraira bízta, és arra hív minket, hogy tanításunk tárgya legyen, amikor teljesítjük *prófétai feladatunkat*. Ugyanakkor a keresztény erkölcsi tanítással kapcsolatos lelkipásztori feladatunkat a *papi feladat* formájában is gyakorolnunk kell: ez történik akkor, amikor kiosztjuk a híveknek a kegyelem és a

megszentelés ajándékait, hogy Isten szent törvényének engedelmeskedni tudjanak, s amikor állhatatos és bizalomteljes imádságunkkal támogatjuk a híveket, hogy hűségesek legyenek a hit követelményeihez és az evangélium szerint éljenek. (vö. Kol 1,9-12) A keresztény erkölcsi tanításnak, főleg ma, lelkipásztori felügyeletünk, *királyi feladatunk* gyakorlásának egyik kiváltságos területének kell lennie.

115. Most történik első alkalommal ugyanis, hogy az Egyház Tanítóhivatala e tanítás alapvető elemeinek bizonyos teljességét adja elő és támpontokat ad a lelkipásztori ítéletalkotáshoz olykor bonyolult és kritikus gyakorlati és kulturális helyzetekben.

A kinyilatkoztatás, az Egyház állandó tanítása, s főleg a II. Vatikáni Zsinat tanítása fényénél röviden tárgyaltam a szabadság lényeges vonásait, az emberi személy méltóságával és cselekedetei igazságával összefüggő alapvető értékeket, hogy a törvény iránti engedelmisségben föl lehessen ismerni fogadott fiúságunk kegyelmét és jelét (vö. Ef 1,4-6). Ebben az enciklikában értékelések találhatók az erkölcsoteológia néhány mai irányzatáról. Ezennel közzéteszem, engedelmeskedvén az Úr Péterhez intézett szavának, mellyel rábízta testvérei megerősítésének feladatát (vö. Lk 22,32), hogy megvilágítsam és segítsen közös ítéletalkotásunkat.

Valamennyien ismerjük annak a tanításnak jelentőségét, mely a jelen enciklika magvát képezi, s melyet most Péter utódának tekintélyével terjeszték elő. Mindegyikünk érezheti a dolog súlyát, nemcsak az egyes személyek, hanem egész társadalmak számára, amikor *megerősítjük az erkölcsi törvények egyetemességét és változhatatlanságát*, különösen azokét, amelyek mindig és kivétel nélkül tiltják a *belsőleg rossz cselekedeteket*.

Az ilyen parancsolatok elismerésében a keresztény szív és a mi pásztori szeretetünk meghallja Annak fölszólítását, „aki előbb szeretett minket” (1Jn 4,19). Isten arra hív, hogy szentek legyünk, miként Ő szent (vö. Lev 19,2), hogy – Krisztusban – tökéletesek legyünk, miként Ő tökéletes (vö. Mt 5,48). A parancs szilárd követelménye Isten kimeríthetetlenül irgalmas szeretetére alapszik (vö. Lk 6,36) és a törvény célja az, hogy Krisztus kegyelmével vezessen az élet teljességének útján, amely élet Isten fiainak sajátja.

116. Mint püspököknek kötelességünk felügyelni arra, hogy Isten ígését hűségesen tanítsák. Főtisztelendő Testvéreim a Püspökségben, pásztori szolgálatunk része a felügyelni ezen erkölcsi tanítás hűséges átadására, és gondoskodni arról, hogy a híveket megőrizzük minden vele ellentétes tanítástól és elmélettől. Ebben a feladatban mindannyiunkat segítenek a teológusok. Mindazonáltal a teológiai vélemények nem képezik sem szabályát, sem törvényét tanítóhivatalunknak. Ennek tekintélye a Szentlélek segítségével s *Péter alatt és Péterrel* való közösségben az apostoloktól kapott katolikus hithez való hűségünkből ered. Mint püspököknek súlyos kötelességünk *személyesen* felügyelni, hogy a hit és az erkölcs „józan tanítását” (1Tim 1,10) tanítsák egyházmegyéinkben.

Különleges felelősség terheli a püspököket a *katolikus intézmények* tekintetében. Azokról a

lelkipásztori szervezetekről vagy oktató és egészségügy intézményekről van szó, melyeket a püspökök állíthatnak föl és elismerhetik ezek szervezetét, s bizonyos felelősséget ruházhatnak rájuk, de a saját kötelességeiktől ezek révén soha nem mentesülhetnek. A püspökök hatáskörébe tartozik, a Szentszékkal közösségben, az Egyházhoz kapcsolódó iskolák[127], egyetemek[128], szociális és egészségügyi intézmények „katolikus” jellegének elismerése vagy súlyos nézeteltérés esetén e név megvonása.

117. A keresztény szívében, az ember legtitkosabb rejtekén mindig visszhangzik a kérdés, melyet az evangéliumi ifjú Jézushoz intézett: „Mester, mi jót kell tennem, hogy örök életem legyen?” (Mt 19,16) De mindenkinek a „jó” Mesterhez kell fordulnia, mert Ő az egyetlen, aki minden körülmények között, minden helyzetben az igazság teljességét tudja válaszolni. És amikor a keresztények hozzá fordulnak a lelkiismeretükben ébredt kérdéssel, az Úr az Újszövetségnek Egyházára bízott szavaival válaszol. Mert miként az apostol önmagáról mondja, arra küldtünk, hogy „hirdessük az evangéliumot; de nem bölcselkedő beszéddel, hogy Krisztus keresztje erejét nem veszítse.” (1Kor 1,17) Ezért az Egyház válasza az ember kérdésére hordozza az önmagát ajándékozó Igazság, a megfeszített Krisztus bölcsességét és hatalmát.

Amikor az emberek fölteszik az Egyháznak lelkiismeretük kérdéseit, amikor az Egyházban a hívők a püspökökhöz és a lelkipásztorokhoz fordulnak, az Egyház válaszában Jézus Krisztus hangja, a jó és a rossz tekintetében az igazság hangja szól. Az Egyház által hirdetett szóban a személyek bensejében Isten hangja visszhangzik, aki „egyedül jó” (Mt 19,17), aki „egyedül a szeretet” (1Jn 4,8.16).

A Szentlélek kenetében ez az édes és komoly szó világosságot és életet teremt az embernek. Újra csak Pál apostol az, aki biztat, mert „alkalmasságunk Istentől való, aki alkalmassá tett arra, hogy az Új szövetség szolgái legyünk, nem a betűé, hanem a Léleké... az Úr ugyanis Lélek, és ahol az Úr Lélek, ott a szabadság. Mi pedig mindnyájan, akik földetlen arccal szemlélvén az Úr dicsőségét, annak képmásává alakulunk át a dicsőségből a dicsőségre, mintegy az Úr Lélek által” (2Kor 3,5-6; 17-18).

BEFEJEZÉS

Mária, az Irgalmasság Anyja

118. Végezetül önmagunkat, örömeinket és gondjainkat a hívők és a jóakarátú emberek erkölcsi életét és a tudós moralisták kutatásait Máriára, Isten Anyjára és az Irgalmasság Anyjára bízuk.

Mária az Irgalmasság Anyja, mert Jézus Krisztust, az ő Fiát az Atya úgy küldte, mint Isten irgalmasságának kinyilatkoztatását (vö. Jn 3,16-18). Ő nem azért jött, hogy elítélje az embereket, hanem hogy megbocsássa a bűnöket és irgalmasságot gyakoroljon (vö. Mt 9,13). És a legnagyobb irgalmasság az, hogy közöttünk van és meghívásban, mely arra szólít, hogy találkozzunk Vele és Péterrel valljuk meg, hogy Ő „az élő Isten Fia” (Mt 16,16) Semmiféle emberi

bűn nem tudja kioltani Isten irgalmasságát, nem tudja megakadályozni, hogy egész győzelmes ereje érvényesüljön, föltéve, hogy segítségül hívjuk. Sőt épp a bűn ragyogtatja föl még jobban az Atya szeretetét, aki hogy megváltsa a rabszolgát, a Fiát adta áldozatul: [129] az Ő irgalmassága nekünk megváltás. Ez az irgalmasság a Szentlélek ajándékával válik teljessé, aki új életet támaszt és igényli azt. Bármennyi és bármilyen nagy akadályt állít az ember gyöngesége és bűne, a Lélek, aki megújítja a föld színét (vö. Zsolt 103,30), lehetővé teszi a jó tökéletes megvalósításának csodáját. Ez a megújítás, mely megadja a képességet arra, hogy tegyük azt, ami jó, nemes, szép, Istennek kedves s az Ő akaratával megegyező, bizonyos értelemben az irgalmasság ajándékának kivirágzása, mely megszabadít a rossz rabszolgaságából és megadja az erőt, hogy többé ne vétkezzünk. Az új élet ajándéka révén Jézus szeretetének tesz részesévé és a Lélekben elvezet az Atyához.

119. Ez a keresztény hit vigasztaló biztonsága, ennek köszönheti *mélyleges emberségét* és *rendkívüli egyszerűségét*. Az új, bonyolult problémák boncolgatása közben olykor úgy tűnhet, hogy a keresztény erkölcs önmagában nagyon nehéz, nehéz megérteni és szinte lehetetlen megvalósítani. Ez azonban hamis, mert a keresztény erkölcs az egyszerű evangéliumi megfogalmazás szerint *Krisztus követése*, az Őrá hagyatkozás: az ember engedi, hogy az Ő kegyelme és irgalmassága – melyeket az Egyházával megélt közösség közvetít számunkra – átformálja és megújítsa. „Aki élni akar – mondja Szent Ágoston, van hol és van miből élnie. Közeledjék, higgyen, engedje betestesíteni magát, hogy megelevenedjék. Ne meneküljön a Test tagjainak egészétől.” [130] A keresztény erkölcs eleven lényegét tehát a Szentlélek világosságával minden ember megértheti, még a kevésbé művelt is, főként az, aki meg tudja őrizni „szívének egyszerűségét” (Zsolt 85,11). Másrészt ez az evangéliumi egyszerűség nem ment föl a valósággal való szembenézéstől, de annak mélyebb megértésére vezethet, mert Krisztus követése folyamatosan napfényre hozza a hiteles keresztény erkölcsiség jellemvonásait, s ugyanakkor a megvalósításához szükséges életerőt is. Az Egyház Tanítóhivatalának feladata felügyelni arra, hogy Krisztus követésének dinamizmusa organikusan fejlődjék, anélkül, hogy az erkölcsi követelmények minden következményükkel együtt elhomályosulnának vagy meghamisíttatnának. Aki szereti Krisztust, megtartja az ő parancsait (vö. Jn 14,15).

120. Mária az Irgalmasság Anyja azért is, mert Jézus rábízta Egyházát és az egész emberiséget. A kereszt lábánál, amikor Jánost fiává fogadja, amikor Krisztussal együtt az Atya bocsánatát kéri azok számára, akik nem tudják, mit cselekszenek (vö. Lk 23,34) Mária tökéletes tanulékonyssággal a Szentlélek felé megtapasztalja Isten szeretetének gazdagságát és egyetemességét. Ez a szeretet kitágítja a szívét és alkalmassá teszi arra, hogy átölelje az egész emberi nemet. Ily módon mindannyiunk és mindegyikünk Anyja lett, anya, aki megszerzi nekünk az isteni irgalmasságot.

Mária az erkölcsi élet világító és vonzó példája: „az ő élete tanítás mindenkinek” – írja Szent Ambrus [131]. A szüzekhez beszél, de tágabb horizonton mindegyikünkhöz szól: „A tanító nemességét elsősorban lángoló tanulási vágyának köszönheti. És ki nemesebb Isten Anyjánál, vagy ki ragyogóbb nála, akit maga a Ragyogás választott ki?” Mária szabadságát azáltal éli és

valósítja meg, hogy Istennek ajándékozza magát és befogadja Isten ajándékát. Szűzi méhében őrzi Isten emberré lett Fiát a születéséig, ápolja, neveli és kíséri a szabadságnak azzal a végső gesztusával, mely saját életének teljes föláldozása. Önmaga elajándékozásával Mária teljesen az önmagát az embereknek ajándékozó Isten tervének részévé válik. Befogadván és forgatván a szívében azokat az eseményeket, melyeket nem mindig értett meg (vö. Lk 2,19), mindazok példaképe lett, akik hallgatják Isten igéjét és meg is tartják azt (vö. 11,28); és megérdemli a „Bölcsesség széke” megszólítást. Ez a Bölcsesség maga Jézus Krisztus, Isten örök Igéje, aki kinyilatkoztatja és állandóan teljesíti az Atya akaratát (vö. Zsid 10,5-10). Mária minden embert arra hív, hogy fogadja be ezt a bölcsességet. Felénk is azt mondja, amit a kánai menyegzőn a szolgáltnak mondott: „Bármilyen mond nektek, tegyétek meg!” (Jn 2,5)

Mária megosztja velünk az emberi állapotot, de teljesen áttetsző Isten kegyelme számára. Mivel nem ismeri a bűnt, képes együttérezni minden gyöngeséggel. Megérti a bűnös embert és anyai szeretettel szereti. Éppen ezért az igazság oldalán áll, és osztozik az Egyházzal abban a gondban, hogy mindenkinek és mindig hirdesse az erkölcsi követelményeket. Ugyanezért nem engedi, hogy a bűnös ember abba ringassa magát, hogy az szereti jobban, aki igazolja a bűnét, mert tudja, hogy ily módon erejét vesztené az Ő Fiának, Krisztusnak áldozata. Az embert semmiféle föloldozás – bármely tetszetős filozófiai vagy teológia tanítás kínálja föl – nem tudja igazán boldoggá tenni: csak a föltámadott Krisztus keresztje és dicsősége tud békét adni lelkiismeretének és üdvösséget adni életének.

ÓMária, irgalmasság Anyja,
tekints mindannyiunkra,
hogy Krisztus keresztje erejét ne veszítse,
hogy az ember le ne tévedjen a jó útról,
el ne veszítse bűntudatát,
gyarapodjék reménye Istenben,
aki „gazdag az irgalomban” (Ef 2,4),
szabadon tegye jó cselekedeteit,
melyeket Ő előre elrendelt (vö. 2,10),
és így egész életével
„dicsőségének dicsérete legyen” (vö. 1,12).

Kelt Rómában Szent Péternél, az 1993. esztendőben augusztus 6-án, Urunk Színeváltozásának ünnepén, Pápaságom 15. esztendejében.

- [1] AAS 57: 878. (VI. Pál pápabeszéde az ENSZ-ben 1965. X. 4-én); vö. AAS 59: 263 (Populorum progressio encik-liká).
- [2] Már XII. Pius pápa rávilágított erre a tanítási folyamatra. Vö. AAS 33: 185 (Rádióüzenet a Rerum novarum encik-liká 50. évfordulója alkalmából. 1941. VI. 1.); AAS 53: 410 (Mater et Magistra enc.).
- [3] AAS 79: 1374 (Spiritus Domini ap. levél 1987. VIII. I.)
- [4] A Katolikus Egyház Katekizmusa, 1692. p.
- [5] Fidei depositum ap. konstitúció, 4. p., 1992. X. 11.
- [6] Vö. AAS 77: 581 (Parati semper ap. levél az ifúsághoz az Ifjúság Éve alkalmából. 1985. III. 31.)
- [7] Redemptor Hominis enc. 13. p.
- [8] Ua. 10. p.
- [9] CSEL 32: 241 (Hexaemeron, dies VI., sermo IX, 8, 50).
- [10] PL 54: 454 (Nagy Szent Leó: Sermo XCII, cap. III.).
- [11] Aquinói Szent Tamás: Opuscula theologica II: 1129 (In duo praecepta caritatis et in decem legis praecepta. Prologus.). Torino, 1954.; Vö. Summa Theologiae I-II, 91, 2; A Katolikus Egyház Katekizmusa, 1955. p.
- [12] PG 90: 723 (Maximus Confessor: Quaestiones ad Thalassium, 64.).
- [13] A Katolikus Egyház Katekizmusa, 2070. p.
- [14] CCL 36: 363 (In Iohannis Evangelium Tractatus, 41, 10.)
- [15] Vö. CCL 35:1 (Szt Ágoston: De Sermone Domini in Monte I,1,1).
- [16] PL 15: 1541 (In Psalmum CXVIII. Expositio, sermo 18, 37.); vö. CCL 9/a: 291 (Chromatius Aquileiensis S.: Tractatus in Matthaeum, XX, I, 1-4.).
- [17] A Katolikus Egyház Katekizmusa, 1717. p.
- [18] CCL 36: 363 (In Iohannis Evangelium Tractatus, 41, 10.)
- [19] Uo.: 216 (ua. 21, 8.).
- [20] Uo.: 533 (ua. 82, 3.).
- [21] CSEL 60: 187 (De spiritu et littera, 19,34).
- [22] CCL 27: 176 (Confessiones, X, 29,40); vö. PL 44: 899 (De gratia et libero arbitrio, XV.).
- [23] CSEL 60: 189; 200 (De spiritu et littera, 21,36; 26,46).
- [24] Vö. Summa Theologiae I-II, 106, 1.
- [25] PG 57: 15 (In Matthaeum, homilia I,1,)
- [26] Vö. SCh 100/2: 718 (Ireneus, S.: Adversus haereses IV,2,2-5.)
- [27] Vö. PG 6: 427 (Jusztinosz, S.: Apologia I, 88).
- [28] Vö. 1Pt 2,12; Patres Apostolici. Ed. F. X. Funk, I, 6-9. (Didaché 11,2); PG 8: 355; 497 (Clemens Alexandrinus: Paedagogus I, 10; II: 10); CSEL 69; 24 (Tertullianus: Apologeticum, IX, 8.)
- [29] Vö. Patres apostolici. Ed. F. X. Funk, I, 234 (Ignatius Antiochenus S.: Ad Magnesios); SCh 100/2: 802; 814; 816 (Ireneus, S.: Adversus haereses IV, 33, 1. 6. 7.)
- [30] CIC 747. 2. §

- [31] Vö. AAS 55: 265, 279 (XXIII. János: Pacem in terris enc.); AAS 37: 14 (XII. Pius: Rádióüzenet 1944. dec. 24-én.)
- [32] AAS 71: 295 (Redemptor Hominis enc. 17. p.); AAS 79: 561 (A Hittani Kongregáció Libertatis conscientia instrukciója, 19. p., 1986. III. 22.)
- [33] Vö. Dignitatis Humanae. Továbbá: XVI. Gergely: Mirari vos arbitramur enc., 1832. VIII. 15.; IX. Pius: Quanta cura enc., 1864. XII. 8.; XIII. Leó: Libertatis praestantis-simum enc., 1888. VI.20.
- [34] Certain Difficulties. London, 1868. 2. köt. 250. o.
- [35] Vö. Summa Theologiae. I-II. 71,6
- [36] Vö. AAS 42: 561 (XII. Pius: Human generis enc., 1950. VIII.12.).
- [37] Vö. DS 1569-1571.
- [38] PG 44: 135 (De hominis opificio, c. 4.)
- [39] Vö. Summa Theologiae. I-II. 93,3,2.
- [40] Aquinói Szent Tamás: Opuscula theologica II: 1129 (In duo praecepta caritatis et in decem legis praecepta. Prologus.). Torino, 1954.
- [41] Insegnamenti XI,3: 1228 (Beszéd az USA ad limina látogatáson lévő püspökeihez. 1988. X. 15.).
- [42] CCL 39: 804 (Szent Ágoston: Enarratio in Psalmum LXII,16).
- [43] Vö. Summa Theologiae. I-II. 91,2.
- [44] Vö. A Katolikus Egyház Katekizmusa, 1955. p.
- [45] PL 42: 418 (Contra Faustum lib. 22, cap. 27.)
- [46] Summa Theologiae. I-II. 93,1.
- [47] Ua.I-11.90,4,1.
- [48] Ua.I-II.91,21.
- [49] Acta Leonis XIII., Róma, 1889. VIII: 219 (Libertatis praestantissimum enc.).
- [50] In epistulam ad Romanos, c. VIII, lect. I.
- [51] Vö. DS 1521.
- [52] Vö. DS 920, 1440.
- [53] Vö. DS 1544; AAS 77: 218 (Reconciliatio et paenitentia ap. buzdítás, 1984. XII. 2).
- [54] AAS 80: 74 (Hittani Kongregáció: Donum vitae instrukció, 1987. II. 22.); vö. Humanae vitae enc., 10.
- [55] Familiaris consortio ap. buzdítás, 11. p.
- [56] CCL 50/a: 451 (De Trinitate XVI, 15,21).
- [57] Vö. Summa Theologiae. I-II. 94,2.
- [58] Vö. GS 10; AAS 68: 80 (Hittani Kongregáció: Persona humana nyilatkozat, 1975. XII. 29.)
- [59] Vö. Summa Theologiae. I-II. 108,1.
- [60] PL 50: 668 (Lerini Szt Vince: Commonitorium primum, 23).
- [61] Vö. DS 3020, 3024; AAS 54: 792 (XXIII. János pápa beszéde a Zsinat megnyitásakor, 1962. X. 11.).
- [62] In II. Librum Sententiarum 39, 1, 3.
- [63] Insegnamenti VI,2: 256 (Beszéd az általános kihallgatáson, 1983. VIII. 17.).
- [64] AAS 48: 144 (A Szent Officium Contra doctrinam instrukciója a szituációs etikáról, 1956. II. 2.)

- [65] Dominum et vivificantem enc. 43. p.; vö. GS 16, DH 3.
- [66] Aquinói Szent Tamás: De veritate 17,4.
- [67] Vö. Summa Theologiae. II-II. 45,2.
- [68] DV 5.; Vö. DS 3008.
- [69] DV 5.; Vö. Persona humana, 10. p.
- [70] AAS 77: 218 (Reconciliatio et paenitentia ap. buzdítás, 17. p., 1984. XII. 2.)
- [71] DS 1544, 19.k.; 1569.
- [72] AAS 77: 221 (Reconciliatio et paenitentia ap. buzdítás, 17. p., 1984. XII. 2.)
- [73] Ua. 223.
- [74] Ua.222.
- [75] Vö. Summa Theologiae. I-II. 1,3: „Idem sunt actus morales et actus humani”.
- [76] PG 44: 327 (De vita Moysis, II,2-3)
- [77] Vö. Summa Theologiae. II-II. 148,3
- [78] „Mindez azonban nemcsak a keresztény hívőre vonatko-zik, hanem minden jószándékú emberre is, akinek szívében láthatatlan módon működik a kegyelem. Mivel Krisz-tus mindenkiért meghalt, s mivel az embernek valójában csak egy végső hivatása van, mégpedig az isteni, valla-nunk kell: a Szentlélek mindenkinek módot ad arra – csak Isten tudja miképpen –, hogy a Húsvét titkában részesüljön” (GS 22.)
- [79] Tractatus ad Tiberium Diaconum sociosque.
- [80] Vö. DS 1569, 2453-56.
- [81] Vö. Summa Theologiae. I-II. 18,6.
- [82] A Katolikus Egyház Katekizmusa, 1761. p.
- [83] Aquinói Szent Tamás: Opuscula theologica II: 1168 (In duo praecepta caritatis et in decem legis praecepta. Prologus.). Torino, 1954.
- [84] Ligouri Szent Alfonz: Pratica di amar Gesu Christo. VII,3.
- [85] Vö. Summa Theologiae. I-II. 100,1.
- [86] AAS 77: 221 (Reconciliatio et paenitentia ap. buzdítás, 1984. XII. 2); vö. VI. Pál pápa beszéde a redemptoristák-hoz 1967. szeptemberben: „Távol legyen, hogy a keresz-tényeket abba ringassák, mintha ma a Zsinat tanítása következtében megengedettek volnának olyan dolgok melyeket korábban az Egyház belsőleg rossznak nyilvánított. Ki nem látja, hogy ebből erkölcsi relativizmus fakad és kétségbevonja az Egyház tanításának egész hagyomá-nyát?” (AAS 59: 962.)
- [87] Humanae vitae, 14. p.
- [88] PL 40, 528. (Contra mendacium VII, 18.); vö. Aquinói Szent Tamás: Quaestiones quodlibetales IX, 7, 2; A Katolikus Egyház Katekizmusa, 1753-55. p.
- [89] Insegnamenti IX,1: 970 (Beszéd a nemzetközi moralista kongresszushoz, 1986. IV. 10.)
- [90] Uo.
- [91] Vö. Redemptor Hominis enc. 12. p.
- [92] CCL 39: 1397 (Enarratio in Psalmum XCIX,7).
- [93] Vö. LG 36; Redemptor Hominis enc. 21. p.
- [94] Missale, VIII. 29., collecta.

- [95] CCL 122: 556 (Beda Venerabilis: Homeliarum Evangelii Libri II,23.)
- [96] Patres Apostolici. Ed. F. X. Funk, I, 260 (Ad Romanos VI, 2-3.)
- [97] PL 75: 778 (Moralia in Iob, VII, 21, 24)
- [98] Satirae VIII, 83.
- [99] PG 6: 457 (Apologia, II, 8.)
- [100] Familiaris consortio ap. buzdítás, 33. p.
- [101] Vö. uo. 34. p.
- [102] AAS 77: 272 (Reconciliatio et paenitentia ap. buzdítás, 34. p. 1984. XII. 2).
- [103] Humanae vitae enc., 29. p.
- [104] AAS 83: 821 (Centesimus annus enc., 24. p. 1991. V. 1.)
- [105] Ua. 44; XIII. Leó: Libertatis praestantissimum enc., 1888. VI. 20.
- [106] AAS 80: 571 (Sollicitudo rei socialis enc., 41. p.)
- [107] A Katolikus Egyház Katekizmusa, 2407. p.
- [108] Ua. 2408-2413. p.
- [109] Ua. 2414. p.
- [110] AAS 81: 472 (Christifideles laici ap. buzdítás, 42. p. 1988. XII. 30.)
- [111] AAS 83: 850 (Centesimus annus enc., 48. p. 1991. V. 1.)
- [112] DS 1536; Vö. 1568: 18. k. Szent Ágoston Zsinat által dicsért szövege a De natura et gratia 43,50-ből való.
- [113] PG 97: 805 (Oratio, I.)
- [114] Insegnamenti VII,1: 583 (Beszéd a szülői felelősségről szóló értekezés résztvevőihez. 1984. III. 1.)
- [115] CSEL 32/2: 283 (De interpellatione David, IV,6,22)
- [116] Insegnamenti VI,1: 698 (Beszéd a CELAM III. konferenciájához).
- [117] AAS 68: 64 (Evangelii nunciandi ap. buzdítás, 75. p., 1975. XII. 8.)
- [118] CCL 4,70 (De Trinitate XXIX,9-10)
- [119] AAS 82: 1552 (A Hittani Kongregáció: Donum veritatis instrukciója, 6. p. 1990. V. 24.)
- [120] Insegnamenti 11,2: 1424 (Beszéd a Gregoriana egyetem professzoraihoz és hallgatóihoz, 6. p. 1979. XII. 15.)
- [121] AAS 82: 1557 (A Hittani Kongregáció: Donum veritatis instrukciója, 16. p. 1990. V. 24.)
- [122] Vö. CIC 252,1; 659,3.
- [123] Vö. DS 3016.
- [124] Humanae vitae enc., 28. p.
- [125] Nevelési Kongregáció: Formatio theologica futurorum sacerdotum. 100. p. (1976. II. 22.)
- [126] AAS 82: 1554; 1562 (A Hittani Kongregáció: Donum veritatis instrukciója, 11, 32-39. p.. 1990. V. 24.)
- [127] Vö. CIC 803,3.
- [128] Vö. CIC 808.
- [129] Exsultet.
- [130] CCL 36: 266 (In Iohannis Evangelium Tractatus, 26, 13.)
- [131] PL 16:222 (De virginibus II,15).

© Copyright 1993 - Libreria Editrice Vaticana

Copyright © Dicastero per la Comunicazione - Libreria Editrice Vaticana